

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi

Goncagül Gümüş
112611034

Prof. Dr. Alan Duben
İstanbul, 2016

Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi

Goncagül Gümüş
112611034

Tez Danışmanı Prof. Dr. Alan Duben :

Jüri Üyesi Prof. Dr. Aydın Uğur :

Jüri Üyesi Doç. Dr. Abdullah Karatay :

Tezin Onaylandığı Tarih

: 1 Temmuz 2016

Toplam Sayfa Sayısı

: 110

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Evsizlik
- 2) Eşiklilik
- 3) Tabu
- 4) Yoksulluk
- 5) Sosyal Dışlanma

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Homelessness
- 2) At the threshold
- 3) Taboo
- 4) Poverty
- 5) Social Exclusion

Tez Özeti

Bu tezde 2013 sonrasında, İstanbul Beyoğlu ilçesinde evsizleşenlerle gerçekleştirdiğim alan araştırmasının sonuçları evsizleşme sürecine ve “düşme anına” odaklanılarak anlatılmaktadır.

Yeni yüzyılda yoksul bedenler, kentsel dönüşüm ve kamu politikaları sonucunda evsiz bedenlerine dönüşmekte ve kentin alt basamak tipolojilerine yeni bir yoksulluk tipi eklenmektedir. Yoksul bedenler uzun soluklu bir statü kaybı, sosyal dışlanma ve korunmasızlık süreci sonucunda hukuki, ekonomik, kurumsal güç ilişkilerinin kesişiminde evsizleşmektedir. Evsizlik *eşiğine* gelen bedenler tarihselliği olan *tabularla* işaretlenmekte, bedenleri *damgalanmakta* ve metropol içerisinde görünmeyen *sınırlara* hapsedilmektedir. Evsizleşenlerin devletle ve toplumla karşılaşmalarında yeni toplumsal kurallar oluşmaktadır. Hapsedilen bu bedenler sokakta kaldıkça temel vatandaşlık haklarına erişememekte ve “kimsesizler mezarlığına” doğru *düşmektedir*. Evsizin “hücre” dediği evindeki yaşantısı olağanüstü hal koşullarında sürmektedir.

Thesis Abstract

This thesis presents the results of field research conducted in the Beyoğlu district of İstanbul on homelessness, focusing on the process of becoming homeless and “falling through the cracks.” In this day and age poor “bodies” are transformed into homeless “bodies” as a consequence of urban transformation and public policy. As a result of this transformation a new type of poverty is added to the low order typology of the urban. Poor bodies, an end-product of a long term process of status deprivation, social exclusion, and loss of protection become homeless at the crossroads of legal, economic and institutional power relations. Bodies which cross the threshold of homelessness are marked by taboos, stigmatized and imprisoned in the metropolis within invisible borders. When homeless people encounter the state and society new social rules emerge. These “imprisoned” bodies can not avail themselves of their civil rights while living in the street, and in the very end they wind up in the “cemetery of the nameless.” Homeless lives are lived under very severe conditions in a home which the homeless choose to call a “cell.”

Teşekkürler

Sevgili hocalarım ve tez danışmanlarım Alan Duben ve Aydın Uğur bu tezin hazırlanmasını mümkün kıldı. Tezin analitik çerçevesini kurabilmemse tanıklıklarını metne dönüştüren düşünürler ve beni bu metinlerle tanıştıran tez hocalarım ve sevgili Arus Yumul, Besim Dellaloğlu, Kenan Çayır, Hakan Batur, Uğur Kömeçoğlu, Gökçe Öcal, Duygun Erim, Bahar Şahin Fırat, Ohannes Kılıçdağı, Ferda Keskin, Saime Tuğrul, Kaan Atalay, Berke Baş, Ali Nesin, Chris Stephenson, Kristi Cattanach, Yalçın Armağan, Fırat Kaya, Beril Sönmez oldu.

Bu tür bir metnin oluşmasını mümkün kılan temel unursa evsizlerle tanışmamızı, sohbet etmemizi sağlayan Ekmek ve Adalet, Şefkat-Der (Evsizlere Güçsüzlere Açlara Cinsel Kurbanlara Şiddet Mağdurlarına Şefkat Kapısı Yoksullukla Mücadele ve Ötekilere de İnsan Hakları Derneği), İstanbul İstanbul LGBTT Dayanışma Derneği (Lezbiyen Gey Biseksüel Travesti Transseksüel) ve Tarlabası'nın Halepli Bekir ve Sakız Ağacı sokakları sakinlerinin misafirperver ve eleştirel tutumu oldu. Evsizleşenlerle ve dernek bileşenleriyle sohbetlerimizde açığa çıkan metin ihtiyacı bu tezi hazırlamaya karar vermemizi sağladı. Tezin araştırma kısmını mümkün kılsan Abdülkerim Erim, Mustafa Emin, Şevval Kılıç, Eylem Babaoğlu, Ayşe Tükrükçü, Ebru Kırancı, Yunus Demir, Fahri, Selo, Ahmet, Halit, Emre, Alican, Evliya Çelebi, Amed, Sedoş, Türkü, Zeynep ve Umut'un deneyim ve gözlemlerini paylaşmalarıydı.

Sohbetleri, metin önermeleri, değerlendirmeleri, düzelteleri, deneyimleri ve yaklaşımlarıyla bu tezin hazırlanmasını sağlayan tez jurimde de yer alan Abdullah Karatay, Başak Ekim Akkan, Özcan Yurdalan, Sidar Bayram, Ezgi Yusufoglu, Duygu Doğan, Ali Ergül, Ümit Biçer, Azize Leygara, Serra Müderisoğlu, Cengiz Çiftçi, Osman Kavala, Eren Gülbey, Tuğçe Canbolat, Yektan Türkyılmaz'a teşekkür ederim. Metnin son okumasını ve düzeltmelerini yaparak tez haline gelmesini sağlayansa sevgili' Ezgi Yusufoglu ve M. Gökhan Aslan olmuştur.

Araştırmanın yapılmasını İnsan Hakları Araştırmaları Hibesi (İHAH) bursu yoluyla kolaylaştıran Raoul Wallenberg Enstitüsü'ne ve İstanbul Bilgi Üniversitesi, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), KOÇ Üniversitesi RCAC (Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi), Tmmob Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi kütüphane çalışanlarına ve işçilerine teşekkür ederim. Mesut Varlık ve Müzeyyen Kucur'e sundukları idari katkı için teşekkür ederim.

Bu tezi hazırlarken çiçek anne Aysel ve toprak kokusu anane Ayşe çınar ağacı misali hep yanımda oldular. Abi Suphi Wan Kenobi'nin müzikleri, kokteylleri olmadan *dark side*'dan uzaklaşmak mümkün olmayabilirdi. Baba Ali'ye peşinden gittiği düşünden arda kalan hayal gücüyle bakışımı rengarenk kıldığı için teşekkür ederim. Uzun, Akçığ, Yusufoglu, Emre, Doğan, Özinal, Canbolat, Denizler ve Yoldaş ailelerine teşekkürlerimi sunarım.

Ezgi, Nazlı, Derya, Şaban, Sidar, Duygu, Yekbun, Argus ve Tuğçe'nin tebessümlü sohbetleriyle, dostluklarıyla yaşadım. Gök'kuşağına renginden, Santral'in ağaçlarına, çatılarına, kargalarına seslerinden dolayı teşekkür ederim.

Giriş.....	1
Metodoloji.....	8
Mülakatlar: Evsiz Kimdir?	11
I. Evsiz ve evsizliğe dair sosyolojik çözümleme geleneği.....	19
Sonuç odaklı yaklaşım.....	.19
Süreç odaklı hak temelli yaklaşımlar.....	22
II. Mito ve ‘gerçekler’	25
Statüsüz hak yoksunu evsizler.....	25
Güvencesiz ve mekânsız bedenler.....	32
Evsizlerin emek piyasası ile ilişkileri: Bir yastık, bir ekmek için çalışmak....	33
Mahallenin Yitimi ve Mekânsal Dışlanma.....	.44
III. Yaşantı örüntüsü olarak evsizlik.....	53
Eşik: Düşme anı.....	54
Bedenin damgalaması: Kirlilik ve tehlikelilik tabularının işlevi.....	57
Temel haklara erişim.....	62
Evsizliğin mekânsal boyutu.....	67
Toplumla karşılaşmalarda meydana çıkan yeni ilişki örüntüleri.....	75

IV. Evsizliğe hapsolme mekanizmaları.....	77
Evsizliği görme ve gösterme biçimleri.....	78
Kamu politikası.....	81
Dayanışma ve hayırseverlik örüntüleri.....	86
Kentsel, toplumsal, emek hareketleri bağlamında evsizlik.....	90
Sonuç.....	93
Kaynakça.....	98
Ek 1	105

Giriş

21. yüzyıl Türkiye'sinde "evsiz" olarak adlandırılan yeni bir yoksulluk şekillenmiştir. İmajları kuran kanaatin, literatürün, söylemlerin, görme biçimlerinin görünmezleştirdiği evsizlik olgusu; başlangıçta evsiz olmayan bedenlerin uzun soluklu bir statü kaybı ve korunmasızlık süreci sonucunda hukuki, ekonomik, kurumsal güç ilişkilerinin kesişiminde evsizleşmesi durumudur. Gelgelelim, evsizlik sadece bir yoksulluk kategorisi değildir. Bu kategori, sınıfsal bir duruma ve statüye işaret ediyor olmakla birlikte sadece ekonomik boyutla izah edilebilecek bir varoluş durumu da değildir.

Evsizleşme sürecinin mekanizmalarının görünür olmamasında medya iletişim araçlarında yer alan, makale ve rapor biçimindeki söylemler de etkili olur. Bu söylemlerin etkisiyle oluşan gösterme biçiminde en çok rastlanan evsiz imajı "şanssız, pis, tehlikeli, alkolik"tir. Bu imajlarda evsizler bir anda, ansızın, şanssızlıklarının etkisiyle varını yoğunu kaybeder. Bu kaybediş kötü talihleriyle, kaderleriyle, şanssızlıklarıyla açıklanır. Yahut evsizlerin alkolikliğinden, suçluluğundan, akıl hastalığından, pisliğinden, kurban olmasından bahsedilir. Bu yaklaşım ve söylemlerin yarattığı kanaati kuran imajlar demeti, evsizliği yaratan çok boyutlu sosyal dışlama, damgalama süreçlerinin ve evsizliğe düşerek bu kategoride hapsolme mekanizmalarının görünmez hale gelmesini sağlar. Bu imajların etkisiyle evsizlik bir süreç olmaktan ziyade sonuç olarak algılanır. Böylelikle, yoksul sınıfın en alt basamağında duran bedenlerin yoksul statüsünden statü yokluğuna geçişini anlamamız zorlaşır.

19. ve 20. yüzyıl metinlerinde ve imajlarında evsizler bir yoksul tipi olarak vardı. Günümüzde evsiz olarak adlandırılan kesimler, Engels ve Marx'ın *baldiri çıplaklar, ezilenler*; Benjamin'in *ezilenler* olarak tarif ettiği kesimlerin bir iz düşümü gibidir.¹ Arendt'in

¹ Karl Marx, *Grundrisse: Ekonomi Politüğün Eleştirisi için Ön Çalışma*, çev., Sevan Nişanyan (İstanbul: Birikim Yayınları, 1979). Walter Benjamin, *Illuminations*, çev., Harry Zohn (New York: Schocken Book, 1969).

metinlerinde ise evsizler; *yersiz yurtsuzlar*, *haksızlar* olarak yer bulurken, Marshall evsizleri haklarını kullanma hakkından dahi mahrum olan *hak yoksunları* olarak ifade eder.² Evsiz bedenleri, toplumsal risklerden bireyi koruyacak aile, piyasa ve devlet gibi koruma mekanizmalarını kaybetmiş olanlardır. Simmel, evsizliği en uç yoksulluk fenomeni olarak tanımlar.³ Ayşe Buğra, 2000'lerin başında Çağlar Keyder'le birlikte kaleme aldığı “Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi”nde, evsizliği yeni bir yoksul kimliği olarak ele alır. Buğra ve Keyder yeni yoksulluk olarak tanımladıkları olgunun “toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler bakımından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret” ettiğini vurgular.⁴ Wacquant, evsizliği çok boyutlu bir *sızlık* kategorisi olarak ifade eder.⁵ Madanipour, evsizleri çok boyutlu sosyal dışlanmayı yeniden ve yeniden yaşayan gruplar olarak tanımlar.⁶ Mülkiyetsiz olan evsizler, zaten düşük olan statülerini kaybederek daha aşağı bir statüye geçerler (inferior) ve toplumsal olanın dışında olmanın (outsider) eşiğine gelirler. Turner'ın ise bu tartışmada kullandığı *eşiklik* (threshold) kavramı, arada kalmış (in between) bedenlerin *düşme anını* ele almamızı kolaylaştırır.⁷ Douglas ve Turner, statülerin, hiyerarşilerin toplumsal düzeni kurmadaki işlevlerini irdelerken ontolojik toplumsal alana bakar. Douglas, toplumsal dışlanmanın

² Marshall haklarını kullanma hakkından yoksun olma durumunun çok boyutluluğunu şöyle örneklendirir: “Şöyle ki eğer dinlemeye değer nitelikte söz söyleyebilmenizi sağlayacak bir eğitim almamışsanız, söyleyeceğiniz sözün pek anlamı olmayabilir.” Thomas Humphrey Marshall, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, çev., Ayhan Kaya (Ankara: Gündoğan Yayınları, 2000), 42.

³ Simmel, en uç yoksulluk fenomeni olarak evsizliğin görünürlüğünü şöyle anlatır: “Nitekim en uç yoksulluk fenomeni olan evsizliğin sonucu, büyük şehirlerde kendini bu durumda bulanların belli sığınma yerlerine toplanmalarıdır.” Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev., Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 177.

⁴ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi* (Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2003), 23.

⁵ Loïc Wacquant, *Urban Outcasts A Comparative Sociology of Advanced Marginality* (Cambridge: Polity Press, 2008), 245.

⁶ Madanipour evsizleşenlerin sosyal ve mekânsal alanda ayrıştığına ve mekânsızlaşma süreci yaşadığına dikkat çeker; “The latest form of despatialization and respatialization of social exclusion is homelessness, a process in which some groups are cut off from their previous socio-spatial contexts and apparently without a home base. They however, have clustered in particular parts of cities, spatializing again what was thought to be despatialized.” Ali Madanipour, “Social Exclusion and Space,” *The City Reader*, haz., Richard T. LeGates ve Frederic Stout (London: Routledge, 2007), 161.

⁷ “Liminality is frequently likened to death, to being in the womb, to invisibility, to darkness, to bisexuality, to the wilderness, and to an eclipse of the sun or moon... The passage from lower to higher status is through a limbo of statuslessness.” Victor Turner, *The Ritual Process* (New York: Aldine De Gruyter, 1969), 95 - 97. “Turner'a göre eşik; “durumlar arasındaki evre, insanların bir yerden ayrılıp henüz bir başkasına ulaşmadıkları araftır. Bu evre, geçiş ritinin eşiksel evresi olarak adlandırılmaktadır... Eşikteki varoluş; ne buradadır ne oradadır, hem ikisi arası-hem ikisi ardında; kanunların, adetlerin, anlaşmaların ve seremonilerin tayin ettiği bir pozisyonudur.” Mihail Bahtin'in makalesi için bakınız; Mihail Bahtin, “Victor Turner, Eşik Yahut Öteki.”, *Karşılaşma*, haz., Ramazan Kaya, (2009 Haziran), (erişim 12.05.2016).

toplumsal düzeni kuran işlevine odaklanır. Evsiz bedenlerin kirliliği, pis, habis sayılması ve ibadet mekânlarından dahi dışlanması durumunu toplumsal düzeni kuran bir *tabu* olarak değerlendirir. Evsizleri, statüsü en aşağıda ve tanımsız olan statüsüzler olarak tanımlar. Evsizlerin, tabularla işaretlenen bedenlerinin giremeyeceği yerler olduğunu kilise bankında uyumasına izin verilmeyen evsiz üzerinden örneklendirir.⁸ *Eşiklik* (threshold), *tabu* (taboos), *sosyal dışlanma* (social exclusion) kavramları, hak temelli vatandaşlık ve yoksulluk literatürü, evsizliğin nasıl bir yaşantı olduğunu anlamamız için bize analitik bir çerçeve sunar. Bu bağlamda görülmektedir ki; evsizlerin yaşadıkları şehirde, geçemeyecekleri görünmez sınırlar oluşur. Evsizin “hücre” dediği evinde, “iç savaş” olarak tanımladığı yaşantısını ele aldığımızda, Foucault’un vurguladığı, yaşam üzerinde tahakkümün, *biyo-politikanın* (biopolitics) nasıl gerçekleştiğini de görebiliriz.⁹ Bu sınırlar sınırin içerisinde olanları biz yaparken, sınırin dışında kalan onları tehlikeli, pis yapar. Evsizlik, bir toplumsal statü olmaktan ziyade toplumsal statülerin olmasını mümkün kılan bir toplumsal kategori, açıklama, konum niteliğindedir. Evsizlik diğer statüleri tanımlamak için işe koşulan statü yokluğu gibidir. Evsiz olmak toplumdaki evsiz olma algısıyla birleşerek toplumda statüsüzlüğe işaret eden bir durum olarak karşımıza çıkar. İşaretlenmiş statüsüzleşmiş evsiz bedenleri, şehrin içerisinde gözle görülmez, hücre tipi bir yaşantıya mahkûm edilmiştir.

Bu tez, İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde, iki yıl süren saha araştırmasında elde ettiğim bilgiler üzerine kurulu olduğu için öncelikle, araştırmanın metodolojisini, mülakatları ve tanıklıklarımı anlatacağım. Mülakatlara, bireysel hikâyeler üzerinden evsizliğin nasıl bir süreç olduğunu ve evsizin kim olduğunu anlatmak için başvuracağım. Hiç kuşkusuz evsizliğin bir toplumsal statü olarak oluşumunda, farklı-ayrık demografik, etnik yapıların ve toplumsal sınıf

⁸ Douglas şöyle der; “Şuna inanıyorum ki insanlar gerçekten de toplumsal ortamlarının, saygı gösterilmesi gereken sınırlar uyarınca ona dahil olan ya da ondan ayrılan başka insanlardan oluştuğunu düşünüyor. Bazı sınırlar katı fiziksel yaptırımlarla korunur. Bazı kiliselerin banklarında, sokaklarda yaşayan insanlar uyuyamaz, çünkü böyle bir durumda kilise görevlileri polis çağırır.” Mary Douglas, *Saflık ve Tehlike*, çev., Emine Ayhan (İstanbul: Metis Yayınları, 2007), 172.

⁹ Foucault, egemen iktidarın yaşam üzerinde kurduğu tahakküm biçimi olarak biyo-politikayı çözümler. Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev., Hülya Uğur Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 99 - 118.

özelliklerinin etkisi bulunmaktadır. Bu etkiyi su yüzüne çıkarabilmek üzere evsizlerin biyografilerine ve gündelik yaşamlarına odaklanacağım.

Evsizlik metropolde açığa çıkan bir durumdur. Bu bağlamıyla evsiz, kentli bir fenomendir. 2000'li yılların kentsel dönüşüm politikalarının da etkisiyle teni, kokusu, görünüşü değişen bedenler yeni bir varoluşun eşiğindedir. Bu çerçevede, metropolde açığa çıkan evsizlik olgusunu dört düzlemde ele alacağım. Bunun için ilk olarak, sosyolojik çözümleme yaklaşımı başlığı altında, evsizliğe dair literatür taramasının özetini sunacağım. Literatür taramasında ortaya çıkan düşünce örüntüsünde, evsizliği indirgemeci yaklaşıma hapseden bakış açılarını sorunsallaştıracam. Bu bölümde, evsizliği yoksulluk olgusu olarak ele alan hak temelli yaklaşımlara da yer vereceğim.

Tezin ikinci bölümünde; evsiz tipolojisinin ve evsizlik olgusunun ne ölçüde yeni bir toplumsal sınıfa, tipe ve statüye işaret ettiğine bakmak için öncelikli olarak yoksul, yoksun tipinden evsizi ayıran hukuk temelli vatandaşlık mekanizmalarını görünür kılmaya çalışacağım. Son 10 yılda gerçekleşen yasal değişikliklerle en temel hak alanı olan vatandaşlıktan dahi dışlanan evsizin hukuki statüsünü kaybetme sürecini anlatılar yoluyla aktaracağım. Bu sayede, yeni evsiz tipolojisini tanımlayan hukuki güç ilişkilerinin neler olduğuna odaklanacağım. Yasal düzenlemeler yoluyla mülksüz bırakılan yoksulların temel vatandaşlık alanından hangi yasal mekanizmalar yoluyla dışlandığını anlatacağım.

Evsizlik, bedeninin meta değerini tümüyle kaybettiğinde bulunduğu bir eşik olarak ifade edilebilir. Bu eşiğe, bedenler, mekânsal ve sınıfsal uzamı farklı olan ilişki örüntülerinden gelirler. İkinci bölümde ayrıca, evsizleşme sürecinde bu örüntülerin etkisini irdelleyeceğim. Bu örüntülerden ilki, yoksul toplumsal sınıfların evsizleşmenin eşiğine gelmeden önce geçimlerini temin etme yolları olan (livelihood) istenmeyen ve güvencesiz işlerdir. Yoksullara, sığınma işlevi de gören; atık dönüşümü, inşaat işçiliği, hizmet sektöründeki diğer

işler ile genelev ve çarktaki çalışma koşullarını emek piyasasıyla ilişkileri üzerinden anlatacağım.¹⁰

İkinci kısımda, ek olarak, emlakçılık, tekstil sektörü gibi piyasanın güvensiz alanlarıyla evsizlik arasındaki ilişkiyi görünür kılacağım. Bu örüntülerden bir diğeri de, şehirlerin en temel yönetim politikaları haline gelen kentsel dönüşüm politikalarıdır. Bu politikalar ile evsizleşme arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kentsel dönüşüm politikaları sonucunda yıkılan mahallenin ve evlerin yoksul sınıfa etkisini anlatmak için Halepli Bekir Sokağı'nın hikâyesine odaklanacağım.

Mülakatlarda, evsizler tarafından evsizliğin eşiğine gelmek “düşmek” olarak tanımlanmıştır. Üçüncü bölümde, anlatılar üzerinden düşüşü mümkün kılan koşulları, evsizleşmenin nasıl bir süreç olduğunu ve evsizlerin *düşme anını* (the fall at the threshold) nasıl kurguladıklarını anlatacağım. Evsizlik eşiğinde buluşup “düşen” bedenler, *düşme anı* sonrasında zaten en aşağıda yer alan toplumsal statülerini kaybederek statüsüzleşirler. Böylelikle statüsüzleşen evsiz bedenleri düşmeye başlar. Bu düşüş sürecinde evsiz bedenleri ne sokaktadır ne de evde. Ev ile sokak arasında (in between) kalmışlardır. Bu çalışmada, bu deneyimin anlamına, görünmeyen evsiz bedeninin sembolik anlamlarının neler olduğuna ve bu anlamların neyi işaretlediğine odaklanacağım. Bu bölümde, evsiz bedeninin nesneleşme ve özneleşme gerilimini bedeninde nasıl taşıdığını da irdelleyeceğim. Bunu yaparken evsizlerin evsizlik statüsünü anlatırken sıklıkla başvurdukları utanç, gurur, korku gibi duygusal referansları ve bu referansların toplumsal işleyişini ve etkilerini açıklayacağım. Evsizin içinde yaşadığı dünyayı hangi kavramlarla algıladığını yakalamak için, diğer yandan; toplumun evsize bakışı karşısında evsizin kendisine ve topluma dair bakışının ve imajının ne olduğunu

¹⁰ Lubunya LGBTİ'lerin oluşturduğu bir jargondur. “Çarka çıkmak”, Lubunya jargonunda, partner bulmak için gezintiye çıkmak anlamında kullanılır, erişim 19 Temmuz, 2015, <http://lubuncasozluk.blogspot.com.tr/>. Mülakatlarda ise “çarka çıkmak” “müşteri” bulmak için gezintiye çıkmak anlamında kullanılmıştır.

ve evsizin dünyasından toplumun nasıl görüldüğü irdeleyeceğim. Evsizleşenlerin toplumla fiziki ya da muhayyel (imagined) bağları nasıl kurmaya çalıştığını da göstereceğim.

Yine bu bölümde, *düşme anı* sonrasında evsiz bedenlerinin maruz kaldığı ekonomik, kültürel sosyal ve mekânsal sosyal dışlanma süreçleri ve bu dışlanmaya karşı ne tür stratejiler geliştirdiklerini ele alacağım. Bunun için evsiz yaşantısının nasıl olduğuna, gündelik pratiklerine ve mekânsal bağlarına da odaklanacağım. Bunu yaparken, evsizlerin bu bağları hangi nesnelere ve söylemlerle kurduğunu anlatacağım. Bu bölümde, şu soruların cevabını arıyor olacağım: Evsizin yaşam pratiklerinin kendine has bir toplumsal uzam (social space) ve topografya kurduğundan ne ölçüde bahsedilebilir? Bu uzamı tanımlayan gündelik pratikler nelerdir? Evsizin kentsel mekânla olan ilişkisi, gündelik pratikler bağlamında ayırt edici mekânsal pratikleri kent bağlamında nelerdir? Evsizler geçim stratejilerini nasıl kurarlar? Bu bölümün sonunda ayrıca, evsizin toplumla karşılaşmalarında neler yaşadığı, evsizle karşılaşmalarda farklı toplumsal kuralların nasıl oluştuğu ve bu kuralların neler olduğu sorularına yanıt arayacağım.

Son olarak dördüncü bölümde, evsiz bedenini toplumun çeperine iten yapısal faktörlerden bahsedecek olmakla birlikte evsizin görünmeyen bedene nasıl dönüştüğüne odaklanacağım. Uzun soluklu bir *sızlık* süreci sonucunda tabularla damgalanan ve aynılan evsiz bedenlerine yönelen ve evsiz kanaatini kuran imajlarla kurulan başat gösterme ve görme biçimlerinin nasıl bir "görme rejimi" kurduğunu bu bölümde ele alacağım. Bunun için evsizin edebiyatta, sinemada, medya iletişim araçlarında ve çağdaş sanattaki temsillerine odaklanacağım.

Bu bağlamda şu soruları sorarak tartışmayı yürüteceğim: Yeni evsiz tipini kuran ve yoksuldan ayıran imajlar bütünü nelerdir ve neye işaret etmektedir? Evsizliğe dair başat görme ve gösterme biçimleri nelerdir? Evsizliğin görünür hale gelme biçimleri nelerdir? Evsizliği tanımlayan, belirleyen unsurlar nelerdir? Evsizliğe dair tekleştirici, genelleyici ve

indirgemeci toplumsal bakış hangi mekanizmalarla kurulur? Toplumsal algıda yoksul, yoksun tipi ile evsize dair yardım mekanizmaları nasıl farklılaşır? Evsizleşen bedenler, devletle ve toplumla karşılaşmalarında neler yaşar?

Bu bölümde, evsizin “iç savaş” olarak betimlediği halin, kamu politikası, ilgili yasalar ve sosyal hizmet uygulamalarıyla ilişkisini görünür kılacak bir tartışma yürütmeyi amaçlamaktayım. Temel haklar arasında olan sağlık hizmetlerinden yararlanma, sosyal hizmetlere, nakdi yardıma erişim haklarının teslim edilmesi süreçlerinde ortaya çıkan hak ihlallerini *ihtilaf alanları* olarak tartışacağım.¹¹ Bu başlık altında cevaplandırılacak soruları ise şu şekilde sıralayabilirim: Hukuk metinlerinde yer alan kategorilerde yoksun tipi ile evsize dair kamu politikaları ve yardım mekanizmaları nasıl farklılaşıyor? Sosyal politika ve insani yardım mekanizmalarında evsizle yoksul arasında farklılaşan yardım politikaları nasıl okunabilir? Sosyal politikayı evsizlik bağlamında tartışmanın bu politikaya bir katkısı olur mu? Bu bölümde son olarak, evsiz bedenlerinin *düşme anı* sonrasında olası ölümden kaçmak için sığındıkları mekânları, hayırseverlik ve dayanışma örüntüleri başlığı altında anlatacağım. Bu örüntüleri evsizlik statüsünden yoksul statüsüne geri dönüşü sağlayan yegâne mekanizmalar olarak tahlil edeceğim. Bunu tahlil esnasında, bu örüntülerin yoksulluğun siyasallaşmasını engelleyen yapısını sorunsallaştıracam.

Son olarak bu bölümde; kentsel, toplumsal emek hareketlerinin evsize yönelen ortak bakışa nasıl dâhil olduğuna odaklanacağım. Mevcut bakışın değişip değişmemesinin olanaklarını ise sonuç bölümünde tartışacağım.

¹¹ Rancière'e göre, siyasal öznenin hak ihlallerine dayanan ihtilafları boşluk olarak ilan etmesi ve bu ilanı kamusal eylemler yoluyla görünür kılmasıyla mümkündür. Boşluğun ispatında, insan ve vatandaş hakları, siyasal öznenin hak ihlallerine dayanan ihtilafları boşluk olarak ilan etmesi zeminini mümkün kılan metinsel araçlardır. Avrupa'da kadınların İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi sayesinde sahip oldukları haklardan yoksun olduklarını kanıtladıklarına dikkat çeken Rancière, kamusal eylemler neticesinde kadınların mahrum bırakıldığı haklara aslında sahip olduklarını ispat ettiklerini aktarır. Rancière'in önerisi, uzlaşma ve insan haklarının soyutluğundan bahsetmek yerine bildirge metinleri sayesinde boşluk alanı ilan eden ve bu sayede ihtilaf alanlarının açığa çıkartılması, *hak-sızların siyasal öznelerle dönüşebilmesidir*. Jacques Rancière, “İnsan Hakları'nın Öznesi Kimdir?,” *Tesmeralsekdiz, İnsan Hakları: Nasıl Hak, Hangi İnsan* 4 (2011): 53 - 65.

Metodoloji

İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yürütülen bu çalışmada kullandığım yöntemleri şöyle sıralayabilirim: literatür taraması, derinlemesine mülakat ve fotoğraf yoluyla belgeleme. Mart 2013 ve Aralık 2015 tarihleri arasında yürüttüğüm araştırmanın sahası olarak Beyoğlu'nu belirlememin üç nedeni var. Birincisi, Beyoğlu'nun ilçe olarak kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı bir proje alanına sahip olması sebebiyle evsizlikle kentsel dönüşüm projeleri arasındaki ilişkiyi gözlemleyebilmeme olanak sağladı. Buna ek olarak, Beyoğlu, evsizlerin geçim stratejileri geliştirebildikleri bir sahadır. Bu nedenle, farklı cinsiyet, sınıf, yaş gibi özelliklerden evsizleşenler bu ilçede mahalleler oluştururlar. Dolayısıyla ilçenin topografyası evsizlerin geçim stratejilerini ve gündelik hayat pratiklerini gözlemlemeye, tanımaya olanak sağlar. Son olarak, Beyoğlu, evsizler için hayırseverlik çalışmalarının, projelerinin yürütüldüğü bir ilçedir.

Çalışmada, yasanın askıya alındığı bir statüde tutulan evsizlerle ilgili belediye politikaları konusunda görüşme yapmak üzere ilçenin kamu ve yerel yönetim yetkililerinden dilekçe yoluyla randevu istenmiş ancak yoğunlukları nedeniyle bu talep, araştırma süresinin sınırlı takvimi dâhilinde gerçekleşemedi. Bu eksikliği ise, kamunun yasaları, uygulamaları ve yerel yönetimin yaklaşımlarına araştırmada yer vererek gidermeye çalıştım.

Saha çalışmasında, evsiz olarak adlandırılan kesimlerle ilk tanışmam Beyoğlu ilçesinde kentsel yenileme alanı olarak ilan edilen Tarlabası yerleşkesinde Halepli Bekir ve Sakız Ağacı sokaklarında oldu. Bu caddelerde, zorla yerinden edilme süreci, yerinden edilen "Kunte Kinte" Fahri tarafından fotoğrafla belgelendi.¹² Mülakatlarda, üç kişi ile görüştim ancak görüşmelerin sadece birisini gösterilen rıza gereği kayıtlı olarak gerçekleştirebildim. Yıkıntının etrafında kurulan dernek ve mahalledeki esnafla da kayıtlı görüşmeler yaptım.

¹² Fahri, mülakat sırasında kendisinin "Kunta Kinte" olduğunu sıklıkla ifade etmiştir. Bu adlandırmanın nedenini "Kunta Kinte" isimli filmdeki başrol karakterin durumuyla açıklamış ve eklemiştir: "Üçüncü sınıf vatandaşız biz".

Bu tanışma ile eş zamanlı olarak, evsizler tarafından sığınma mekânı olarak adlandırılan Evsizler Evi ve Trans Misafirhanesi'nde kalan dokuz kişiyle kayıtlı olarak mülakat gerçekleştirdim.¹³ Evsizler Evi'nde tanıştığım Ayşe Tükrükçü ile birlikte katılımcı gözlemci olarak yer aldığım çorba dağıtımında ise üç evsiz ile derinlemesine görüşmeyi kayıtlı olarak gerçekleştirebildim.

Saha çalışmasında esas olarak tanışma yaklaşımını benimsedim ve bu saha çalışmasının içeriğini tanışılanlarla birlikte belirledim. Bu çerçevede, on bir derinlemesine görüşmenin deşifreleri esas alınarak hazırladığım tezin temsil ya da tüm evsizleri ve evsizleşme sürecini tanımlayan genelleyici bir bilgi oluşturma iddiası yoktur.

Bu tezin hazırlanmaya başladığı 2012 yılı sonrasında iki yeni evsizlik durumu oluşmuştur. İlk olarak, Suriye başta olmak üzere ülkenin sınırlarında yaşanan savaş sonrasında zorla yerinden edilen yoksul kesimler Türkiye içinde evsizleşmiştir. İlgili uluslararası sözleşmelerin bağlayıcı hükümleri gereğince Türkiye'de mülteci veya sığınmacı statüsünde tanımlanamayan bu insanlar, "misafir" olarak tanımlanmıştır.¹⁴ İkinci olarak, ülke içinde Haziran 2016 yılında başlayan ve halen devam eden, yasanın askıya alındığı bu yeni dönemde Diyarbakır, Şırnak, Hakkari başta olmak üzere bölgenin farklı şehirlerinden insanlar, zorla yerinden edilerek evsizleştirildi. Savaş sonucu oluşan bu zorunlu göç süreci üzerine bir araştırma çalışması yapılmamıştır. Zorunlu göç sonucu yerinden edilen kesimlerle ve çocuk yaşta olmasına rağmen korunmayarak sokağa itilen çocuklarla tezin saha çalışması kapsamında tanışılmış ve yaşantı koşullarına ilişkin gözlemler yapılmış olmakla birlikte

¹³ Saha çalışması esnasında adı Trans Misafirhanesi olan bu barınma alanının adı Trans*Evi olarak değiştirilmiştir. Kurum hakkında bilgi edinmek için bakınız; <http://www.transevi.org/turkce.php>.

¹⁴ Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, "Bugün (10.03.2016) itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli göçmen sayısı 2 milyon 733 bin 784, 26 geçici barınma merkezinde kalan Suriyeli sayısı ise 282 bin 815'e ulaştığını ifade etmiştir." "Türkiye'deki Mülteci Sayısı Belli Oldu," Sözcü, erişim 19 Mayıs, 2016, <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/yalcin-akdogan-turkiyedeki-suriyeli-gocmen-sayisi-2-milyon-733-bin-784-1130888/>. Başbakan Yardımcısı böyle ifade ediyor olmakla birlikte ülkede misafir olarak yasal varlığı tanımlanan, Suriye'deki savaş nedeniyle zorla yerinden edilenlerin mevcut durumuna dair resmi bir veri 2013 yılından bu yana bilinmemektedir. "Independent: Türkiye'deki Suriyeli sayısı 2.7 milyon mu?" BBC, erişim 19 Mayıs, 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160311_times_suriyeli_sayi. AFAD (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) tarafından resmi rapor en son 2013 yılında yayımlanmıştır. "Suriye Raporları," AFAD, erişim, 20 Mayıs, 2016, <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16>.

derinlemesine görüşmeler bu gruplarla yapılmamıştır. Bu çerçevede, tezin saha çalışmasına savaş sonrası zorla yerinden edilerek evsizleşenler ve yasal olarak ocuk statüsünde tanımlananlar dâhil edilmemiştir.

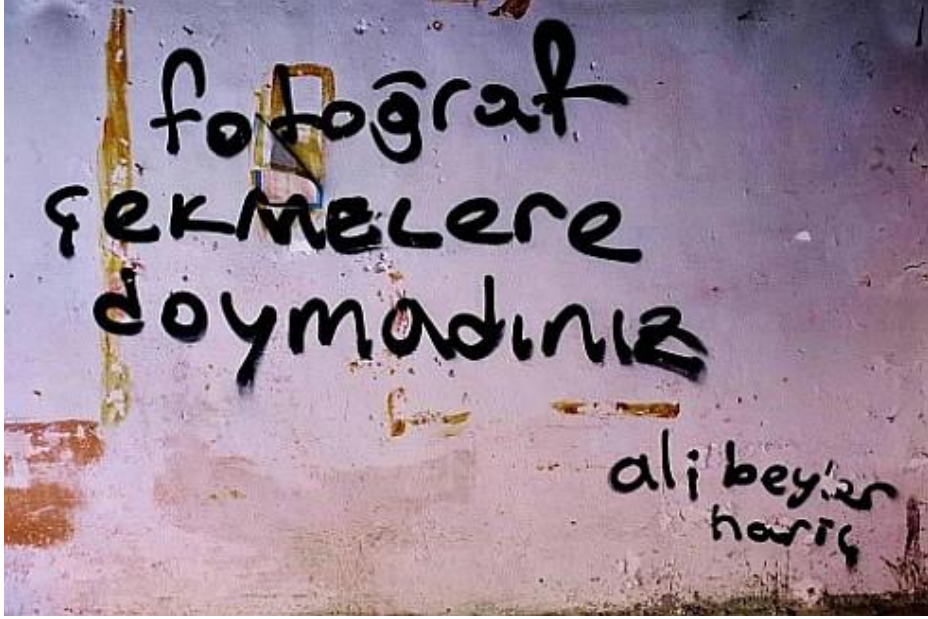
İlerleyen mülakatlar bölümünde, saha çalışması kapsamında tanıştığım kişilerin biyografik anlatıları, yaş, cinsiyet gibi demografik özellikleri ve kültürel özellikleri üzerinden evsizin "kim" olduğuna ve evsizliğin nerede başlayıp nerede bittiğine odaklanacağım.

Mülakatlar: Evsiz Kimdir?

Ön saha çalışmasında tanıştığım ve kayıt almadan mülakat yaptığım Zeynep'e ilk mülakatta demografik bilgilerini sormayı ve kayıt cihazı kullanmayı önermeyi tercih etmedim. Alan araştırmasında üçüncü veya dördüncü görüşmede kayıtlı mülakat yapabilmem için fiziki ve güven koşullarını oluşturabildim. Benim evsizleri evsizlerin de beni anlaması ve tanışmak için zamana ihtiyaç duydum. Özellikle eşiği geçen kişilerle ortak bir dil kurabilmek, korkularımızı aşabilmek ve birbirimizi anlamak için zamana ihtiyaç duydum.

2013 Nisan ayının başında, "çöküntü alan" Tarlabası'nda çağdaş sanat metotlarını kullanarak çekim yapma amacıyla Berlin Film Akademisi'nden gelen bir gruba, fakülteden arkadaşım asistanlık yapıyordu. Saha çalışması yapmak için sokağa gideceğini söylediğinde, ona eşlik etmek istedim ve kabul etti. Fahri ile zorla yerinden edildiği zaman diliminde kentsel dönüşüm projesi kapsamında yıkılan, otuz yıldır yaşadığı sokağında yaptığımız bu ziyaret esnasında tanıştık. Fahri, çekilmesi gerekenin kendisi değil içerisinde bulunulan durum olduğunu, çeviri desteği sunduğumuz ölçüde film ekibine anlatmaya çabalıyordu. Ahmet ise bu durumla ilgilenmiyordu. Çalışma ekibi ise gerçekleştirmek istediği projeyi uygulama, tamamlama kararlılığında idi. Evsizleşmenin eşiğine gelen Fahri ve Ahmet'in çabası bu kararlılığın gölgesi bile olamıyordu. Tarlabası'nın sahip olduğu şöhret yıkım sonrası artmıştı. Fotoğraf makinesinin hızlı dolaşımında olduğu bölgede uzun yıllardır ikamet eden kesimlerin en temel rahatsızlıkları ve anlamlandıramadıkları hal; tanımadıkları birilerinin onların fotoğrafını çekme arzusu ve isteği idi. Tarlabası'nda 2005 yılından beri devam eden kentsel dönüşüm uygulamaları sonucu yerinden edilenlerin geçici süreyle ikamet yeri haline gelen Halepli Bekir ile Sakızağacı caddelerinin arasında kalan yerleşkede ikamet eden otuz "evsiz" tarafından dile getirilen bir diğer anlaşılmayan durum ise çekilenleri göremiyor olmalarıydı. Son olarak, zorla yerinden edilme başta olmak üzere çok boyutlu hak ihlali yaşayan sokak sakinleri tarafından çekim amaçlı gelen grupların bu ihlaller silsilesi ile

ilgilenmiyor olmasına duyulan kızgınlık ve öfke sıklıkla ifade ediliyordu. Bu ifadenin açığa çıktığı duvar yazısında fotoğraf çekmelere duyulan kızgınlık ifade edilmiştir.

Fahri ile bu ilk tanışmanın sonrasında, ertesi gün görüşmek üzere vedalaştık. İkinci görüşmemizde, Fahri ile yıkılan evinin üç bina yanında bulunan ve “sığınağım, evim” dediği yere gitmek üzere sokağın başında bulduğumuzda tedirgindim. Sokağın başında bulunan tanımadığımız kişiler bize yönelik sözlü saldırıda bulundu. Fahri bunu pek ciddiye almadı. “GAP’ın adamları,” dedi ve eve yöneldik. Üç katlı olan bu evin üst iki katı yıkım ekipleri tarafından yıkılmıştı ve evin kalan tek katı iş makineleriyle gün boyu yıkılması için darbelendi. Ev yıkılmak üzereydi ve aslında içine girmememiz gerektiğini düşünüyordum. Başımıza gelebilecek kötü şeyleri, bu yıkıntıya girmeden önce hesap ederek konumumu arkadaşşıma bildirmiştim.¹⁵ Eve girdiğimde Fahri bize çay demlerken evinin bölümlerini anlattı. Fahri’nin sürekli fotoğraf ve video ile çekiliyor olması ancak sesini duyuramıyor olması zaman zaman öfkelenmesine neden oluyordu. Bu öfkeyi ifade ettiği anlardan birinde

¹⁵ “Fotoğraf Ali Öz, ‘Ayıp Şehir’ Kitap Oldu,” Bianet, erişim 20 Mayıs, 2014, <http://www.bianet.org/bianet/toplum/145537-ayip-sehir-kitap-oldu>.

¹⁶ Kentsel dönüşüm projesi kapsamında yasal olarak varolmayan yenileme alanı olan Halepli Bekir Sokak yıkıldığından dolayı burada hiçbir insanın yaşamadığı varsayılıyordu. Sokağa, yenileme çalışmaları başladığından beri yerel yönetim ve kamu hizmetleri sunulmuyordu. Yıkımın olduğu günlerden 29 Mayıs günü çağrılan ambulans yasal olarak olmayan bu sokağa girmek istemedi.

"Ah ben bir çekebilsem neler çekerdim!" dediğinde ona bunun mümkün olabileceğini söyledim.¹⁷ Fahri'nin evini ve tanık olduğumuz kentsel dönüşüm projesinin yıkım sürecini belgelemeye böylece karar vermiş olduk. Fahri, Ahmet ve diğer yerinden edilenlerin evlerinin bulunduğu iki sokağın tamamen yıkılarak "demir perdelerle" kapatıldığı sokaklara 20 Mayıs 2013'e kadar yerinde gözlem ve dayanışma amaçlı gittim. Yıkım sırasında yıkılan evin bodrum katında bulunan ve yaşam hakkı ihlal edilen Hasan'ı yıkım öncesinde oradan çıkartmak için yıkım ekiplerini ikna edemeyen Fahri, İnsan Hakları Derneği'ne (İHD) giderek derneğin yönetim kurulu üyesi iki kişinin, sokaktan tanıdığımız Selo'nun ve benim sokakta buluşmamızı sağladı. Yıkıma devam eden ekipler, çağırdığımız ambulansın gelmesiyle yıkıma ara verdi. Yıkılan binaya girmek istemeyen ekipleri ikna ettik, onlara Selo'nun eşlik etmesiyle Hasan'ı yıkımdan çıkartabildik.¹⁸ Zorunlu göç sonrası mahalleye yerleşenler, bu zaman diliminde "depo" olarak adlandırdıkları yerlerde yaşamak üzere bu sokaktan ayrıldı. Fahri bu depolarda da kendisine yer bulamadı. "Bak görüyor musun burayı küçük Kürdistan yapacaklardı. Olmaz dedim. Kızdılar bana. Bak şimdi depoya da almıyorlar." Fahri'ye göre yıkım sonrası depolarda kendisine yer bulamama nedeni Kürt olmamasıydı. Nitekim Fahri dışında sokakta evsizleşen Kürtler, Ahmet başta olmak üzere civardaki depolara yerleşebilmişti. Kendisini Alevi Kürt olarak tanımlayan Selo da Fahri'ye ev aradığımız bir gün bana "Bu yaşa gelmiş hiç mi çevresi yok, nasıl olur bu biraz da onunla ilgili," demişti. Fahri'nin çevresinde tanıdığının olmaması, "bunca yaşına rağmen" bir dostunun olmaması etrafi tarafından eleştiriliyordu. Fahri "yapayalnız" hissediyordu. Bu yalnızlığında, insan olmanın soyut çıplaklığında Fahri'nin hakları tuzla buz olmuştu, sokaktaydı.¹⁹ 2013 Mayıs

¹⁷ Bu çalışmada 1999 Marmara Depremi sonrasında başladığımız ve sosyal dışlanma yaşayan çocuk ve gençlerin yer aldığı fotoğrafla belgeleme çalışmasının metodolojisini kullandım. Bu çalışmanın metodolojisi için daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Özcan Yurdalan, *Belgesel Fotoğraf ve Fotoröportaj* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007).

¹⁸ Yıkım ekiplerini durdurmaya çalışırken ve sağlık emekçilerini ikna etmeye çalışırken basını aradık. Ancak olay mahaline sadece Özgür Gündem geldi ve *ihtilafı* haberleştirdi. "Tarlabaşı'nda Cinayet İşleniyor," Özgür Gündem, erişim 20 Haziran, 2013, <http://www.ozgur-gundem.com/haber/74106/tarlabasinda-cinayet-isleniyor>.

¹⁹ Burada bir metot tartışması açmak mümkün; bu tür bir duruma tanıklık etmek ya da soruna müdahil olmak yaklaşım olarak benimsenebilir. Bu soruyla karşı karşıya kaldığımda katılımcı gözlem metodunun böylesi durumlarda müdahil olmaya uygun olacağı

ayının son haftasında kaldıkları “sığınaklar”ın tümünden yıkılması sonrasında çatısız kalan Fahri ile üç buluşmamızı “hücre” bulabilmek için civarda gezinerek, bizlere yardımcı olabilecek olası hayırseverler ile sohbet ederek geçirdik. Bu çabalarımız devam ederken Fahri, İHD’ye ve kamu kurumlarına, yerel yönetime devamlı olarak başvuruda bulundu. Sonunda İHD yönetim kurulu üyesi Doğuş, Fahri’ye mülk sahibi olduğu evde bir oda verdi. Ancak Dernek, Fahri’nin kendilerine yaptığı sözlü başvuruyu değerlendirerek sözlü olarak şöyle cevap verdi: “Türkiye’de konut hakkı tanımlanmadığından dolayı hak temelli bir çalışma yürütülemez.” Fahri, Doğuş’un bu tavrını ve benim onunla olan dayanışmamı anlamlandırmakta epey zorluk yaşadı ve zaman zaman sordu: “Siz terörist misiniz?” Bu soru Selo’yu en çok kızdıran soruydu. Bedeni tehlikelilikle damgalanan Fahri, bizleri teröristlikle damgalıyordu. Oysaki her görüşmemizde Tarlabası yıkılırken sesini çıkartmayanlara, “anıları binanın altında kalırken” ona destek olmayanlara kızılıyordu. Bizlerin "desteğini" ise teröristlikle damgalıyordu.

Fahri'nin beni, okuduğum okulda görmesinin onu güvende hissettireceğini varsayarak, sonraki ilk buluşmamızda, İstanbul Bilgi Üniversitesi’nin Dolapdere’de bulunan yerleşkesine girdik.²⁰ Otuz altılık renkli filmli analog makinenin çekim ayarlarını birlikte yaptık. Fahri’yle “sığınağı”nın, “hücre”nin bölümlerinden başlayarak, “Anılarım yıkıntının altında kaldı,” dediği sokak ve bu sokakların birleştiği Tarlabası Bulvarı’nı çekmek üzere üç bölümden oluşan bir çekim planı oluşturduk.²¹ Çekim günlerine ek olarak Fahri’nin isteği ile iki defa daha buluştuk. Bu buluşmalar, dönüşüm projesinin uygulayıcısı GAP şirketi tarafından

sonucuna vardık. Fahri’ye ev aradığımız üç gün boyunca Dolapdere’nin sokaklarında dolanarak kapıları çalarak, mahalle bakkallarına sorarak Fahri bir yer aradı, bulamadı.

²⁰ İkamet alanında çay içilemediği için, Fahri ilk görüşmelerimizde civardaki kahvede hesabı ödememe izin vermemiştir. Kahvedekilerin damgalayıcı dilinden de rahatsız olan Fahri ile ücretsiz çay içebilmek için mahalleye de yakın olan kayıtlı olduğum okulda onu ağırlamak istedim. Güvenlik işçileri rutin güvenlik uygulaması gereği kapı girişinde kimlik talep etmiş, kimliği olmayan Fahri sınırdaki bekletilmiştir. Güvenlik Müdürü ile yaptığım görüşmede tezimden bahsederek bu uygulamanın hak temeli olmadığını anlattım. İmzalı bir kağıt vererek Fahri’nin içeri girmesi, sınırı geçmesi konusunda uzlaştık.

²¹ Bu çalışmayı İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı “Cult 518 Multipl-city: Representations of Urban Experience” dersi kapsamında Berke Baş danışmanlığında yürüttüm. Bu tezde yer alan tüm fotoğraflar Fahri tarafından çekilmiştir. Fahri, çalışma süresince adını benimle paylaşmadığı için isim bilgisi eksiktir.

korunan dönüşüm yerleşkesinde oldu.²² 2013 Haziran ayının ilk haftasında çekimler tamamlandı ve baskı sonrası her bir fotoğraf karesi üzerine sohbet ettikten sonra fotoğraf filmini Fahri'ye iade ettim. Fahri son görüşmemizde, evin yıkılması halinde altında kalmasından korktuğu limon çiçeğini başka bir yere götürmem için bana verdi.²³ Fahri'nin yeni evine geçmesi ve çalışmaya başlaması 2015 Ekim'e kadar sürdü. Kayıtlı görüşmeyi de bu tarihte yapabildik. Fahri, yeni evinin bahçesinde, ilk defa kendisinden "ben" diye bahsederek kişisel serüvenini anlattı. 1954 doğumlu olan ve ailesini Kars'ta trafik kazasında kaybeden Fahri, bu kayıp sonrasında "taşı toprağı altındır" diyerek İstanbul'a geldiğini söyledi. Kayıtlı görüşmeyi kabul etmeyen Ahmet ise kim olduğunu ve nereden geldiğini anlatmadı.

2013 Mayıs ayında Emek ve Adalet'den ve Şefkat-Der'den iki temsilciyle görüştüm. Hayırseverlik ve insan hakkı savunuculuğu çalışmalarında yer alan Kerim'le birlikte Cihangir'de bulunan Evsizler Evi'ni ziyaret ettik. Bu ziyaretlerimizde Evsizler Evi'nde kalan ve evin yönetiminden de sorumlu olan Halit'ten tez kapsamında mülakat yapabilmek için ön onay aldım. 1966 doğumlu olan Halit, serbest meslek sahibiyken emlak ofisinin iflas etmesi sonucunda annesi ile birlikte İzmir'de evsizleşmiş. Ailesinin sınıfsal durumu ve Halit'in utancı, ailesi tarafından korunmasını mümkün kılmamış. 1972 doğumlu Emre de Halit gibi iplik atölyesinin iflas etmesi sonucunda evsizleşmiş. Ailesi ve altı yaşında bir kızı varken yaşadığı iflas sonrasındaki başarısızlık hissi ve utanç sebebiyle ailesine yönelmemiş. 1987 doğumlu Alican ise çocuk yetiştirme yurdundan "atıldıktan sonra" İstiklal Caddesi'nde bir dönem müzik yapmış, sonrasında sokaktaki "iç savaşı" başlamış.²⁴ Ailesini hayatı boyunca

²² Tarlabası'nda uygulanan dönüşüm projesinin uygulayıcı şirketi Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat'tır. Çalık Holding, erişim 30 Mayıs, 2013, <http://www.gapinsaait.com/calik-holding>. "Tanıtım Filmleri," Tarlabası 360, erişim 30 Mayıs, 2013, <http://www.tarlabasi360.com/tr/tanitim-filmleri>.

²³ Limon çiçeğini Fahri'ye geri vermek üzere götürdüğümüz 31 Mayıs günü çiçeği taşımak için bana yardım eden ağabeyim gözaltına alındı. Fahri, bu gözaltı sonrasında üstü başı kötü olduğu için karakola gelemeyeceğinden dolayı üzüldü. Elimizdeki çiçeğin şüpheli olmamıza neden olma nedeniyle; Gezi Parkı'nda yıkılan ağaçların yerine fidan dikmek için yapılan çağrıydı.

²⁴ İstiklal Caddesi müzik gruplarının sokakta müzik yaptığı bir caddedir. Bu gruplardan popüler kültür alanına da dâhil olan Siya SiyaBend'in de hikâyesinin anlatıldığı belgesel için Fatih Akın'ın yönetmenliğini yaptığı "İstanbul Hatırası: Köprüyü Geçmek" filmi görülebilir. Yönetmen: Fatih Akın 90' - 2005 Türkiye.

arayan Alican onlara ulaşamamış. Ailesince sağlanamayan korumayı devlet ise on sekiz yaşına kadar sağlamıştır.

Evsizler Evi'nde Halit ve Alican'la gerçekleştirdiğim mülakatlarda, Ayşe Tükrükçü tarafından 2015 yılında başlamış olan çorba dağıtım etkinliğinden haberdar oldum. 2015 Ekim ayında Evsizler Evi'ne yaptığım ziyarette tanıştığım Ayşe ise 1976 doğumlu ve 1994'te genelevden ayrılması sonucunda evsizleşmiş.²⁵ Geneleve Ayşe'yi "satan" ise amcasıdır. Ayşe'ye çorba pişirme ve dağıtım etkinliğinde iki kez eşlik ettim. Bu etkinlik için Evsizler Evi'nde bir araya gelen; eskiden evsiz olan kişiler ve gönüllüler, yapılan çorbayı dağıtmak ve birlikte içmek için öncelikle Cihangir Sıraselviler'den Taksim Meydanı'na çıkıp buradan Gezi Parkı ve Küçük Gezi Parkı'nı ziyaret etmekteydi. Gezi Parkı'na geldiğimizde ellerinde farklı ebatta bavulları, poşetleri olan elliye yakın birbirinden farklı kılık kıyafetteki evsiz etrafımıza yavaşça toplandı. Burada yapılan sohbetler sonrasında vedalaşıldı. İstiklal Caddesi boyunca, bankamatikleri ve cami avlularını uyku alanına dönüştüren evsiz erkeklere çorba vererek ve hal hatır sorularak Galatasaray Lisesi'ne geldik. Evsizler Evi'ne uğradık, doldurulan çorba bidonlarıyla dağıtımın son durağı olan Tophane Parkı'na gittik. Bu etkinlikte, farklı şehirlerden gelen birbirinden farklı biyografik hikâyeleri olan evsizlerin bir çorbanın etrafında nasıl toplandığını gözlemledim ve sokakta olan evsizleşenlerle Ayşe'nin sağladığı güven sayesinde tanışabildim. Evliya Çelebi ve Amed, bu etkinlikte tanıştığım ve kayıtlı görüşme yapabildiğim kişiler oldu. 1981 doğumlu Evliya Çelebi, nişanlısını ve babasını kaybettikten sonra "evim" dediği Gezi Parkı'na yerleşen erkek bir evsiz. Annesini babasından önce kaybeden Çelebi, sokakta olmasını kendi tercihi olarak açıklayan tek görüşmeci oldu. 1996 doğumlu Amed ise Diyarbakır'dan iş bulma umuduyla İstanbul'a yeni gelmişti. Parkta "geceleme"ye yeni başlamıştı, İstanbul'da ailesi yoktu.

²⁵ "Bu Ne Güzel Demokrasi" belgesel filmi, Ayşe Tükrükçü'nün adli sicil kaydının 'temizlenmesi' sonrasında bağımsız İstanbul milletvekili adayı olduğu 2007 genel seçimlerindeki çalışmalarını içermektedir. Bu Ne Güzel Demokrasi, Yönetmen: Belmin Söylemez, Berke Baş, Haşmet Topaloğlu, Somnur Vardar 74' - 2006 Türkiye.

2011 yılında Elmadağ'da, Tuna Sokak'ta, geçimini seks işçiliğiyle sağlayan kadınların evleri mahalleli tarafından yakılmıştı. Evleri yakılan kadınlarla mahallede ikamet ettiğim için tanışıyordum. Bu ihlal sonrasında evsiz kalan kadınlarla, İstanbul LGBTİ Dayanışma Derneği'ne gittiğimizde dernek çalışanlarıyla tanıştım. Dernek 2014 yılına gelindiğinde, Beyoğlu'nda LGBTİ'lerin "sığınabileceği" bir ev kiraladı. Trans Misafirhanesi ismini verdikleri bu evde, 2015 Kasım ayında Sedoş, Türkü ve Umut'la tanıştım ve burada kayıtlı mülakatlar gerçekleştirdim. Misafirhaneye sığınan 1968 doğumlu Sedoş, Balıkesir'de işçi olarak çalışırken cinsel tercihinden dolayı yaşayamadığı "sofu" şehirden Beyoğlu'nda lubunyanların yanına göç etmek zorunda kalmış. 1992 doğumlu Umut da Sedoş gibi Batman'da trans olarak yaşayamadığı için ailesinden uzaklaşarak Beyoğlu'na gelmiş. 1954 doğumlu Türkü ise ailesinin yanında maruz kaldığı şiddetten devlet tarafından korunmadığı için kaçmış ve Beyoğlu lubunyanlarına sığınmıştı. Sedoş, Umut ve Türkü, ailelerinin kadınlarıyla; anneleriyle ve kız kardeşleriyle ailenin erkeklerinden; babalarından ve ağabeylerinden saklanarak, gizlenerek görüşüyorlardı. Türkü, ailelerinin erkeklerinden korktukları için uzak durmayı ve cinsel tercihlerinden dolayı baskı görecekları için koruma talep etmediklerini anlatıyordu.

Evsizleşenler, "kalpsiz dünyada bir sığınak"²⁶ olan ailelerine toplumsal cinsiyet konumlarına göre farklılaşan duyguları nedeniyle sığınamamaktalar. Evsizleşenlerin aile korunmasını yitirerek kimsesizleşmesinin nedeni ise bu duygularıdır.

Bu bölümde, tezimin saha metodolojisini ve saha çalışmasının verilerini esas alarak evsizleşenlerin kim olduğunu anlattım.²⁷ İlerleyen bölümde saha çalışması sırasında ve

²⁶ Andersen, Lash'dan alıntı yaparak ailenin "kalpsiz dünyada bir sığınak" haline geldiğini söyler. Gøsta Esping-Andersen, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", *Sosyal Politika Yazıları*, haz., Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 37.

²⁷ Saha çalışmasında tanıştığım ve kayıtlı görüşme yaptığım kişilerin tamamı Müslüman'dı. Haziran 2016'da tanıştığım ve otuz yıldır evsiz olan geçimini hamallık yaparak sağlayan Albert ise Musevi olduğu için cemaatin ona sağladığı barınma olanağı ve nakdi yardımdan yararlanıyordu. Bu sayede evsiz olmasına rağmen sokakta hiç gecelemedi. Albert kayıtsız gerçekleşen sohbetimizde "Musevi ve Ermeniler asla sokakta kalmaz. Bizimkiler sahip çıkar..." demiştir. Bu sohbete tanık olan "Panço" ise "Bunlarda böyle... Bak bana elli yıldır çalışıyorum, bir günlük sigortam yok. Bugün sokakta kalsam kimse sahip çıkmaz. Müslümanlıkta böyle!" demiştir.

öncesinde evsizlik ve yoksulluk bağlamında yaptığım literatür taramasının sonuçlarını paylaşacağım.

I. Evsiz ve Evsizliğe Dair Sosyolojik Çözümleme Geleneği

Evsizlik üzerine farklı disiplinlerden, Avrupa ve Amerika merkezli üretilen çok geniş bir literatür bulunmaktadır. Evsizliğin yapısal ve psikolojik nedenlerine odaklanan çalışmaların yanı sıra doksanların sonuna doğru evsizlerin gündelik hayatlarına odaklanan etnografik çalışmalar da bulunmaktadır. 1994'te düzenlenen Dünya Sosyoloji Kongresi'nde, evsizlik ana tema olarak belirlenmiş olup bununla birlikte evsizlik üzerine çalışan *European Journal of Homelessness* gibi akademik dergiler ve *European Observatory on Homelessness*, Feantsa (European Federation Of National Organizations Working With The Homeless) gibi sivil toplum ağları bulunmaktadır.

Sonuç Odaklı Yaklaşım

Chamberlian ve Mackenzie'nin evsizlerin sosyal ilişki düzeylerini temel alarak kategorikleştirdiği tanımlamada, elverişsiz konut koşullarına dahi erişilemeyen ve sosyalliklerin yitirildiği durum "mutlak evsizlik" olarak ifade edilmektedir. "Mutlak evsizlik" tanımı uyku alanının sokakta dahi yitirildiği veya sürekli değiştiği dolayısıyla sosyal ilişkilerin yitirildiği bir durumdur.²⁸ Megan ise evsizliği "çatısızlık" durumu olarak ele alır.²⁹ Evsizliği Sonlandırmak için Ulusal İttifak (National Alliance to End Homelessness), evsizliğe ilişkin öncelikli politika alanında *kronik evsizleri* hedef grubu olarak tanımlar. "Mutlak evsizlik"teki gibi "kronik evsizlik" durumuna dair de evsizin sosyal ilişkilere sahip olmadığını vurgulayan yaklaşımlara yer verilir.³⁰ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations

²⁸ Erica Hallebone, "Homelessness and Marginality in Australia: Young and Old People Excluded from Independence," *International Critical Perspectives on Homelessness*, haz., Mary Jo Huth ve Talmadge Wright (London: Praeger, 1997), 97. Chris Chamberlain ve David MacKenzie, "Understanding Contemporary Homelessness: Issue of Definition and Meaning", *Australian Journal of Social Issues*, 27/4 (1992): 274-297.

²⁹ Megan Ravenhill, *The Culture of Homelessness* (Burlington: Ashgate, 2008), 13.

³⁰ "Chronic Homelessness - Policy," National Alliance to End of Homelessness, erişim 30 Mayıs, 2016, http://www.endhomelessness.org/pages/chronic_homelessness_policy.

Development Programme - UNDP) tarafından 2003 yılında hazırlanan raporda ise 1,6 milyon insanın elverişsiz konut alanlarında yaşadığına dikkat çekilerek dünya genelinde yüz milyon mutlak ve kronik evsiz olduğu belirtilmektedir. Evsizlerin kırk milyonu şehirde, altmış milyonu kırsal alanda yaşamaktadır.³¹ “Mutlak ve kronik evsizlik” durumlarının ortak yanı, evsizleşenlerin çatısızlaşarak ve mekânsızlaşarak toplumla olan bağların yitirilmesiyle ortaya çıkan olguyu açıklamak için geliştirilmiş tanımlamalar olmalarıdır. Sonuç odaklı perspektifle evsizliği ele alan bu yaklaşımlar, evsizle tanışmamızı ve evsizleşme süreçlerini anlamamızı sağlamaya uzaktır.

Türkiye’de, modern olana hâkim olan bilme arzusu ile ölümle sonuçlanan evsizliğin nedenlerine odaklanan iki tez çalışması bulunmaktadır. Söz konusu tez çalışmalarından biri Ankara sahasında diğeri ise İstanbul sahasında gerçekleştirilmiştir ve her ikisinin de başlığı aynıdır: “Görülen İnsan Ölümleri.”³² Bilimsel bilgi türünü üreten akademik çalışmaların söylem alanının pozitivistin neden ve sonuç odaklı yaklaşımı ile sınırlandığını bu çalışmalara bakarak söyleyebilirim.

“Evsizlik ve Evsizliğe Genel Bakış” isimli makalesinde Özdemir, evsizliğin kategorilerini ve nedenlerini tanımlamaktadır. Özdemir’e göre, “Evsizlik üzerine öneriler ivedilikle demografik özellikleri içeren bir nüfus bilgisinin oluşması yönünde ortaklaşmalıdır.”³³ Soruna çözüm bulunması için istatistik biliminin verilerine duyulan ihtiyaç, benzer nitelikteki çok sayıda metinde de vurgulanmaktadır. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ve Milletvekili Sebahat Tuncel tarafından hazırlanan üç kamu metni bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kasım 2012’de yayımlanan “Yaşamın Kıyısında Unuttuğumuz İnsanlar: Evsizler” başlıklı

³² Murat Yağan, “Ankara’da Evsiz Ölümleri” (uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi, 2009). Gürçan Altun, “İstanbul’da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri”, (uzmanlık tezi, Trakya Üniversitesi, 1997). YÖK tarafından oluşturulan online web sitesi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) esas alınarak yaptığım literatür taramasında bu iki tez haricinde evsizlik durumuna odaklanan sosyal bilimler alanında yazılmış bir teze rastlamadım.

³³ Uğur Özdemir, “Evsizlik ve Evsizliğe Genel Bakış,” *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21:2 (2010 Ekim), 77-88. (erişim 12.08.2013).

dergi sayısında, İslam dininin kutsal metni Kuran-ı Kerim'e sıklıkla göndermelerde bulunmaktadır. Dergide evsizlere dair "Evsizler, ayrıca uykusuzluk, güvenlik, hijyenik imkanlardan yararlanamama; banyo yapma, elbiselerini temizleme ve kurutma imkanlarından yoksunluk, yiyecek temin etme sıkıntısı, toplu taşıma araçlarından yararlanamama gibi durumları da yaşarlar." ifadeleri yer almaktadır.³⁴ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından 2010 yılında evsizlerin Ankara'daki durumuna ilişkin hazırlanan durum raporunda ise, "zira sağlıklı bir çevrede barınma, beslenme ve yaşama hakkından mahrum bu insanlar kendi hayatlarını olduğu kadar toplumun hayatını da tehdit etmektedirler." ifadeleriyle anılmıştır.³⁵ Burada, ortak temel yaklaşımın, evsizlik durumunu genel bir kategori olarak tanımlayan, içerisindeki öznel durumları yok sayan ve "sorunlu" bir kitleden bahseder nitelikte olması dikkat çekici. Buna ek olarak; evsizler, toplumun dışında, istisnai bir durum olarak ve toplumun refahını tehdit eden bir risk, tehlike faktörü olarak tanımlanmakta. Milletvekili Tuncel ise Şubat 2013'te ağır yaşam koşulları sebebiyle ölümlerle sonuçlanan evsizlik süreçlerine dair "Evsizlerin Sorunlarının Araştırılması" soru önergesini meclise sunmuştur.³⁶

Söz konusu çalışmalarda ve raporlarda evsizlerin sesini duymuyoruz. Kamunun politikasızlığı ve sivil toplumun hayırseverliği kısılcığında "tesadüfen" devam eden evsiz yaşantısının akademide ele alınış biçiminin sonuç odaklı olduğunu söyleyebilirim. Bu sonuç odaklılık, beraberinde evsizlik literatürünün betimleyici, adlandırıcı, kategorize edici, indirgemeci yaklaşımlara hapsedilmesini getirmektedir.

³⁴ Ejder Okumuş, "Evsizlik ve Evsizler," *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım 2012, 8.

³⁵ "Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTİ) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu," Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, erişim 15 Mayıs, 2013, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/evsizler_raporu.pdf.

³⁶ "Evsizler, bir yandan en ağır koşullar altında sokaklarda, parklarda, yıkıntılarda yaşam mücadelesi verirken diğer yandan da şiddete, tacize, tecavüze maruz kalmaktadırlar... Bu kişiler çoğu zaman sokağın zalimliğine ve her türlü istismara teslim edilmektedir. Böyle bir ortamda genelde psikolojisi bozulan, üstleri kötü durumda olan evsizler toplum tarafından da ötekileştirilmekte ve dışlanmakta, kamusal alanlarda olmaları engellenmektedir. Bu insanların çoğu parklarda, sokaklarda donarak ya da benzer nedenlerden ötürü ölmektedirler ve bedenleri tıbbi çalışmalar için kadavra olarak kullanılmaktadır." "Evsizlerin Sorunlarının Araştırılması İçin Önerge," Sebahat Tuncel, erişim 14 Mayıs, 2013, <http://www.sebahattuncel.net/yasama-faaliyetleri/arastirma-onergeleri/evsizlerin-sorunlarinin-arastirilmasi-icin-onerge-14-02-2013/>.

Süreç Odaklı, Hak Temelli Yaklaşımlar

Evsizlik üzerine çalışmalar yürüten Feantsa (European Federation Of National Organizations Working with The Homeless) evsizliği “konut dışlanmışlığı” (housing exclusion) üzerinden tanımlar. Evsizliğin bir son hal olmadığını vurgulayan kurum, evsizliği, en sonunda sokakta yatmaya varan bir süreç olarak ele alır.³⁷

Megan ise evsizliğe dair betimleyici yaklaşımın, evsizlik üzerine çalışanların yorumlarına hapsedildiğinin altını çizer.³⁸ Bu yaklaşımın, evsizliğin, 70'li ve 80'li yıllarda akıl hastalığı ve bağımlılık ekseninde ele alınmasına neden olduğunun altını çizer. Yorumlayıcı ve betimleyici yaklaşımın evsizliğin homojenleşen kategoriler üzerinden açıklanmasına ve yanlış anlaşılmasına sebep olduğunu da vurgular.³⁹ Wagner, 80'lerde ve 90'larda ortaya konulan evsizliğe dair yaklaşımları üç başlık altında toplar: “Kaba-patolojik bakış”, “uzmanlaşan-patolojik bakış” ve “sempatik-liberal bakış”.⁴⁰ Depastino, Avrupa ve Amerika’da hegemonik söylemde, serseriden evsizede geçildiğini anlatır.⁴¹ Ocobock ise evsizlere yönelen serseri, akıl hastası, deli, dilenci, alt sınıf gibi adlandırmaların yasal düzeydeki karşılıklarının yoksullar olduğunu vurgular.⁴² Hopper, Ocobock’ın bakışını destekler ve evsizliğin ebedi temasının, New York yoksulluğunun, ötekilerinin tarihi olduğunu söyler.⁴³ 1994’te düzenlenen Dünya Sosyoloji Kongresi’nde sunduğu makalesinde Arnold, evsiz kesimlerin içinde bulunduğu zorluğu “sosyal ölüm” olarak tanımlamakta ve evsizlerin haklarını kaybettiklerine işaret

³⁷ “The European Federation of National Organisations,” FEANTSA, erişim 19 Temmuz, 2015, http://eohw.horus.be/files/freshstart/Comparative_Studies/2012/Feantsa-Studies_02_WEB.pdf.

³⁸ Ravenhill, *The Culture of Homelessness*, 8.

³⁹ Ella Howard, *Politics and Culture in Modern America: Homeless: Poverty and Place in Urban America* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013), 221.

⁴⁰ David Wagner, “Reinterpreting the ‘Undeserving Poor: From Pathology to Resistance,” *International Critical Perspectives on Homelessness*, haz., Mary Jo Huth and Talmadge Wright (London: Praeger, 1997), 55.

⁴¹ Todd DePastino, *Citizen Hobo, How a Century of Homelessness Shaped America* (Chicago: University of Chicago Press, 2003).

⁴² Paul Ocobock, “Introduction,” *Vagrancy and Homelessness in Global and Historical Perspective*, haz., A. L. Beier ve Paul Ocobock (Athens: Ohio University Press, 2008).

⁴³ Kim Hopper, “A Poor Apart: The Distancing of Homeless Men in New York’s History,” *Social Research: An International Quarterly*, 58/1 (1991): 108.

etmektedir.⁴⁴ Görünmez alanda geçimini sürdüren evsizede ilişkin sınırlı sayıdaki literatürde, evsizlerin yaşamı “göçer” olarak tanımlanırken, bu yaşantıda evsizlerin becerisi “hayatta kalma becerisi” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Bernart, postmodern şehirlerin sonucu olarak süreklileşen yoksulluğun evsizlik ile ilişkisine dikkat çekerken, Olsson ve Nordfeldt, emek piyasası karşısında işsizlerin marjinalleşen pozisyonlarının evsizliğin sonucu olduğunu tartışmaktadır.⁴⁶ 13. Sosyoloji Kongresi’nde David, 70’lerin sonunda, 80’lerin başında Avrupa’nın çoğu yerinde ve Amerika’da evsizliğin, sefaletin ve sosyal problemlerin sembolü haline dönüştüğünü vurgular.⁴⁷

Bu bağlamda pozitivist sosyal bilim geleneğinin genelleyici, indirgemeci ve tanımlayıcı perspektifi, bu varoluşun nasıl bir olgu olduğunu anlamamızı engeller niteliktedir. Bu perspektif, güvencesiz istihdam alanlarında geçimini sağlayan yoksul sınıfların ve mekânsızlaştırılanların evsizliğin eşliğine gelmesini ve bedenleri bu eşliğe getiren hukuki, ekonomik, kurumsal güç ilişkilerini görünmez kılar. Evsizlik durumunun indirgemeci yaklaşımlarla ele alınıyor olması akıl hastalığı, suç gibi norm-dışılık, tehlikelilik alanları üzerinden tartışılmasına da sebep olmaktadır. Evsizleşme sürecinin, bu süreci mümkün kılan mevcut mekanizmaların, toplumsal düzeninin ve düşünce örüntüsünün görünmez kılınmasının sebeplerinden birinin de Türkiye’de evsizliğin sosyal bilimlerin konusu haline gelmemesi olduğunu söyleyebilirim. Evsizlik literatürünün de sunulacağı bu tezde, literatürün kategorik tanımlamalarını araçsallaştıracığım ancak anlatıları bu kategorilere hapsetmeme hassasiyetiyle evsizliği ele alacağım.

⁴⁴ Kathleen R. Arnold, “Introduction,” *Homelessness, Citizenship, and Identity The Uncanniness of Late Modernity*, (Albany: State University of New York Press, 2004).

⁴⁵ Shinn Marybeth, “Homelessness, Poverty and Social Exclusion in the United States and Europe,” *Homelessness, Poverty and Social Exclusion* 4 (2010): 91, 97, 105. Julia Wardhaugh, *Sub City: Young People, Homelessness and Crime* (Aldershot: Ashgate, 2000), 127.

⁴⁶ Maura de Bernart, “The Culture and Reality of Homelessness in the Postmodern City The Italian Case,” *International Critical Perspectives on Homelessness*, haz., Mary Jo Huth and Talmadge Wright, (London: Praeger, 1997), 158. Lars-Erik Olsson ve Marie Nordfeldt, “Homelessness and the Tertiary Welfare System in Sweden – The Role of the Welfare State and Non-profit Sector,” *Effectiveness of Policies and Services for Homelessness*, 2 (2008 Aralık) 163. (erişim 12.08.2014)

⁴⁷ Wagner David, “Reinterpreting the ‘Undeserving Poor: From Pathology to Resistance,” *International Critical Perspectives on Homelessness*”, haz., Mary Jo Huth and Talmadge Wright, (London: Praeger, 1997), 55.

II. Mitos ve ‘Gerçekler’

Modern devletin, kendisini mümkün kılan toplumsal sözleşmenin vatandaş ve devlet olmak üzere iki tarafı olduğu varsayılır. Evsizleşenler devlet tarafından son on yılda gerçekleşen yasal değişikliklerle, en temel haklara erişimi mümkün kılan hukuki statü olan vatandaş olma hakkını ve kimliğini kaybetmiştir. Evsizlik durumunun, vatandaşlık statüsünün kaybedilmesiyle sonuçlanan doğrudan göremediğimiz eşikleri vardır.⁴⁸ Bu eşikleri geçen yoksullar evsizleşir. Mülakatlarda, ikametgâh adresini yitirmenin beraberinde getirdiği kimliksizleşme sıklıkla ifade edilmekteydi. Evsizin, varoluşunu mümkün kılan hukuki vatandaşlık statüsünün yitimi, vatandaşlık mitini altüst eder. Modern devlet, rasyonel olarak meşruluğunu vatandaşlık kurumundan alır. Evsizin varoluşu aslında devletin rasyonel meşruluğunun da yitimidir. Bu bağlamda, evsizlik vatandaşlık kurumunun tuzla buz olduğunu gösteren bir olgudur. Bu bölümde evsizlerin vatandaşlık kurumundan dışlanma mekanizmalarına odaklanacağım. Bunu takiben, statünün kaybedilmesinin güvencesiz çalışma alanları ve kentsel dönüşüm politikalarıyla olan ilişkisini görünür kılacağım.

Statüsüz, Hak Yoksunu Evsizler

Marshall, iki yüz elli yıldan beri belli bir gelişim süreci izleyen yurttaşlık kurumunun, bizi toplumsal eşitliğe götüren modern güç olduğunu söyler. Marshall’a göre, yurttaşlık üç farklı eksenin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu eksenler sırayla; 18. yüzyılda medeni hakların oluşumu, 19. yüzyılda siyasal hakların oluşumu ve 20. yüzyılda sosyal hakların oluşumudur.⁴⁹ Marshall’ın tanımladığı medeni, siyasal ve sosyal hakların birbirinden ayrılmaz yapısı son derece önemlidir ve yurttaşlık kurumu bu hakların bir aradılığı ilkesine dayanır. 1949’da

⁴⁸ Bir önceki bölümde de yer verildiği üzere Arnold, evsiz kesimlerin içinde bulunduğu zorluğu “sosyal ölüm” olarak tanımlamakta ve evsizlerin haklarını kaybettiklerine işaret etmektedir.

⁴⁹ Thomas Humphrey Marshall, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, çev., Ayhan Kaya (Ankara: Gündoğan Yayınları, 2000), 21 - 25.

Marshall'ın vatandaşlık ekseninde yürüttüğü hak tartışmasından bir yıl önce, 1948'de, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" yoluyla insanın ulus devlet aidiyetini, vatandaşlığını aşan, sadece insan olmaktan kaynaklanan hakları ilan ediliyordu.⁵⁰ Aynı yıl Arendt, "İnsan Haklarının Çıkmazları" isimli metninde bildirgenin ortaya çıkışını şu sözlerle eleştiriyordu: "Bu haklara, bireyleri devletin artan gücüne karşı savunmak ve sanayi devriminin neden olduğu toplumsal güvenlikten yoksun yeni durumu yatıştırmak üzere oldukça üstünkörü biçimde başvurulmuştu."⁵¹ Arendt'e göre, "hükümdar devletin yurttaşı olmayan insanlar ortaya çıktığında, devredilemez olduğu varsayılan insan haklarının uygulanabilir olmadığı görüldü."⁵² Arendt *haksızların* ilk yitirdikleri şeyin yurt, ikinci yitirdikleri şeyin ise siyasi bir yönetimin koruması olduğunu ifade eder ve yurdun yitirilmesinin toplumsal dokunun yitirilmesi olduğunu, siyasi korumanın yitirilmesinin ise kendi ülkelerinde değil bütün ülkelerde yasal konumlarını yitirmeleri anlamına geldiğini yazar. Arendt, haklardan mahrum edilmenin yasallıktan mahrum edilme anlamına geldiğini ve insan hakkı kavramının temel çıkmazını bu durumun açıkladığını söyler. Bu bağlamda mülakatlarda vurgulandığı haliyle evsizler, yasaların dışında bırakılmış, insan haklarından kökten yoksun edilmiş, kanaat oluşturma hakkından mahrum edilmiş haksızlardır. Arendt "felaket" olarak tanımladığı, hukuki statünün kaybının getirdiği "hakikat"i ise şöyle tanımlar:

Bir insanın bu sıfatla varsayımsal varlığına dayandırılan insan hakları kavramsallaştırması, ona inandıklarını itiraf edenlerin, -hali hazırda insan olmaları dışında- diğer bütün niteliklerini ve özel ilişkilerini gerçekten yitirmiş olan insanlarla

⁵⁰ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı," Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi," Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, erişim, 20 Temmuz, 2015, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.

⁵¹ Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları / 2 Emperyalizm*, çev., Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 298.

⁵² "Haksızlıkların ilk yitirdikleri şey yurtları oldu; bunun anlamı, içine doğdukları ve dünya yüzünde kendileri için belli ve ayrı bir yer oluşturdukları bütün toplumsal dokunun yitirilmesi demektir." A.g.e., 299.

karşılaştıkları her anda tuzla buz olmuştur. Dünya, insan olmanın soyut çıplaklığında kutsal hiçbir şey bulamamıştır.⁵³

Arendt'in mültecileşen bedenlerin durumu üzerinden kaleme aldığı insan haklarının çıkmazlarını anlattığı metin, evsizleşenlerin durumunu anlatır niteliktedir. Evsizleşen yoksullar, insan haklarından kökten yoksun edilmiş sınıflardır. Evsizleşen bedenler, *düşme anında*⁵⁴ insan olmanın soyut çıplaklığında kutsal hiçbir şey bulamamışlardır. En temel insan hakkı olarak tanımlanan yaşam hakkı ihlal edildiğinde, kimsesizler mezarlığına gömülen evsizlerin bu durumu insan hakkı ihlalleri listesinde yer bulmamaktadır. Evsizlerin ölüme kadar sürdürdükleri yaşantının yapısal bir hak ihlali olarak ele alındığı herhangi bir rapora, metne, çalışmaya literatür taraması esnasında rastlanmamış olması tesadüf değildir. Arendt'in karşılaşmalarda tuzla buz olduğunu söylediği haklar, Agamben'e göre gerçekliklerini yitirmiştir. Agamben'e göre "Ulus-devlet sisteminde, insanların güya elinden alınamaz hakları, bir devletin vatandaşlarına ait haklar biçiminden çıktıkları anda ortada korumasız kalıyor"⁵⁵ ve gerçekliklerini yitiriyorlardı. Evsizleşenlerin, güya elinden alınamaz olan hakları ellerinden alınmıştır ve vatandaşlık statülerini kaybetmişlerdir. "Yurttaşlığın aynı uygarlığın üyelerini oluşturan insanlara bir sosyal aidiyet ve sadakat hissi kazandırmak yoluyla, birleştirici bir kurum" olduğu fikrinden yola çıkan Marshall'a göre "hak eşitliği denen şey, aslında, özü itibariyle farklılıkları ve eşitsizlikleri sergilemek ve sürdürmektir; hak eşitliği bir başka deyişle eşitsizliğin kabul edilmesidir."⁵⁶ Bu bağlamda, kentsel alanda özgürlük ve yurttaşlık kavramlarının eş anlamlı olarak kullanıldığına dikkat çeken Marshall, "20. yüzyılda

⁵³ A.g.e., 302, 303.

⁵⁴ *Düşme anını* Alican şöyle anlatmaktadır: "Çalışmaya çalışıyorsunuz ama bi' müddet sonra pes ediyorsunuz tekrar çalışmaya çalışıyorsunuz. Mesela psikoloji yıpranıyor, bir müddet sonra çalışmıyorsunuz. Ben müzik ile çalışıyordum mesela müzik yapamıyordum. Yapamıyordum. Çünkü kan şekeri düşük oluyor bir kere açken müzik yapınca. Açken müzik yapılmıyor bir kere. Beyninizin rahat olması gerekiyor. Çalışmadığım zamanlar kendi açlığımı vakit ayırıp öğlenle akşam arasında birinden bir şey isteyebilir miyim diye kendime vakit ayırıyordum. Genellikle oturdum kan şekeri düşük ve zayıf olduğum için. Sürekli oturduğum için de bir yerlerde. Bankta veya da bir yerde durduğum için yürümediğim zamanda, birinden bir şey isteyebilir miyim diye, o istemeyi sırf kafamda tutup böyle dolandığım oluyordu sırf. Bulamadığım oluyordu. (yemeği)"

⁵⁵ Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev., İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 167.

⁵⁶ Thomas Humphrey Marshall, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, 40.

yurttaşlık ile kapitalist sistemin çatışma halinde olduğunu” belirtir. Marshall, vatandaşlık kavramının içerdiği temel eşitlikle kapitalizmin eşitsiz sınıf yapısı arasındaki gerilimi, bir savaş alanı gibi tanımlamaktadır.⁵⁷ Evsizleşen Alican’a göre de evsizlik bir *iç savaş* gibidir:

İlk aşamada savaş başlıyor. Bi' hayal mercii üretiyorsunuz, sonuç olarak yani öyle algılıyorsunuz. Sizden başka bir sürü insan böyle yaşıyor. Kimseye de anlatamadığınıza göre kimse muhatap olmadığına göre genel olarak bir savaş durumu oluşmuş oluyor o zaman da. O savaşta yaşıyorsunuz.

Görüldüğü gibi, Alican, hapsediği yaşantısını anlatmak için savaş betimlemelerinden yararlanarak Marshall’la aynı dilde buluşur. Fahri’ye göre ise evinin de olduğu sokakların yıkılmasıyla oluşan meydan “savaş alanı”na benzer:

İnsanların kovulmasının, insanların binalardan çıkartılıp anılarının orada kalmasının, bina değil mezarlık halini almasının sanki bi' savaştan çıkmış gibi görüntü verilmesinin halidir... Yıkıntıdan sonra kalan meydanlık... Sanki savaştan çıkmış bombalanmış gibi...

Evsizliğin Mülkiyetsizliği ve Kimliksizliği

Evsizleşenler, mülkiyet ilişkilerinde yer alamadığından dolayı düzenli ikametgâh adresi bulunmayanlardır. 2006 yılında Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan Nüfus Hizmetleri Kanunu’nun 7. maddesinde aile kütüklerinde bulunması gereken kişisel bilgiler arasında adres ve vesikalık fotoğraf gerekli olan iki zorunlu bilgi/belge olarak sıralanmaktadır.⁵⁸ Bu gerekliliğin yerine getirilememesi ise sisteme kayıtlı olmamakla, başka bir ifade ile vatandaş statüsünde tanımlanmamakla sonuçlanmaktadır. Söz konusu yasal uygulamada, vatandaşın sisteme yeniden kaydı yapılanaya kadar kimlik belgesi edinimi başta

⁵⁷ Ayşe Buğra da *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* isimli kitabında Marshall’ın bu yaklaşımını destekler. Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

⁵⁸ “7. Madde” Nüfus Hizmetleri Kanunu, erişim 19 Temmuz, 2013, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.5490&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>.

olmak üzere temel vatandaşlık hizmetlerine erişimi engellenmektedir. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu dâhil olmak üzere yazılmış sınırlı sayıdaki rapora göre, ülkede ikametgâh adresi bulunmayan evsiz sayısı yüz bin civarındadır.⁵⁹ Ülkede evsizlerin, kimliksizlerin demografik yapısını sunan bir araştırma çalışması olmadığı için söz konusu nicel bilginin dayanağı ilgili çalışmalarda sunulmamaktadır. Bu çerçevede özetlemek gerekirse, evsizin ev alanı dışında olması ve haliyle ikametgâh adresi olmaması, vatandaşlık alanının dışına itilmesini getirmektedir.

Evsizleşenlerin, adressizleşenlerin kimliksize dönüştüğü bu uygulamada, evsiz bedeni yasal statüsünü yitirir ve yasallıktan mahrum edilir. Fahri bu durumu şöyle anlatıyor:

Kimliğim yok, bana soruyorlar kimlik, ne kimliği, Kunte Kinte'yim ben, dördüncü sınıf sürünen bir vatandaş için kimlik olmaz... Ne kimliği, kimlik ne! Muhtar bile kaydımı sildi, silmiş, böyle kaydı yok diyor! Muhtar diyor; kaydı yok diyor, bak! Yıkımdan beri Kaymakamlıkta kayıt var da işte bende kimlik yok. Yani para yok, fotoğraf çektir, kimlik verelim dediler, bende para yok, bir de kızdığım için gitmedim. Ben kimliğimi ne yapayım ki, ben oy kullanmıyorum ki.

Fahri'nin kimlik almama gerekçesinden farklı olarak Ahmet, on yıl önce işe yaramadığına kani olduğu kimliğini yırtmasını “İşe yaramıyordu, yırttım, attım.” sözleriyle anlatıyor. On yıl önce erişiminin mümkün olduğu kimliğine adresi olmadığı sürece artık erişemeyeceği bilgisi ise Ahmet'in ilgisini çekmemişti.

Bu çerçevede, 2006'da hükümet tarafından hazırlanan ve yürürlüğe konulan yasa kapsamında; mülkü olmayanlar veya kiracı olmayanlar vatandaşlık statüsünün dışındadır ve insan haklarına dair statülerini kaybetmişlerdir. Kimliksiz bu kesimlerin oranı, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından adrese dayalı nüfus sayımı uygulaması yapıldığı ve ikametgâh adresi olmayanlar sayıma dâhil edilmediği için bilinmemektedir. Söz konusu yönetmelik

⁵⁹ “Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTİ) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu,” Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, erişim 15 Mayıs, 2013, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/evsizler_raporu.pdf.

aracılığıyla yasal varoluşun koşulu ise mülkiyet ilişkilerinin bir yerinde duruyor olmaya indirgenmiştir. Vatandaş olmanın nüfusa kayda, nüfusa kaydın ise adrese, ikametgâha, mülkte yaşamaya indirgendiği bu uygulama neticesinde evsizler, vatandaşlık statüsünü kaybetmektedirler. Sonuç olarak, evsizleşenler acil sağlık durumlarında sağlık hizmetlerinden yararlanmak dışında temel vatandaşlık haklarına erişemez.⁶⁰

Söz konusu statü kaybında, temel vatandaşlık haklarına erişemediği için yaşamını yitiren evsizin maruz kaldığı hak ihlali *ihtilaf* alan ilan edilmez, “kurban” ilan edilir. “Kurban” evsizin, kimsesizler mezarlığında son bulan yaşantısının yaşam hakkı ihlali olarak tanımlanmamasının nedeni, mülkü olmayan ya da ikametgâhı olmayan evsizlerin hak arama imkânına dahi sahip olmayan bir durumda yaşamasıdır/yaşatılmasıdır. Mülakatlarda da fark ettiğim üzere, kimsesizler mezarlığına gömülmemek için bir mülkiyet-ikametgâh edinme isteği ve umudu görüştüğüm evsizler tarafından sıklıkla ifade edilmişti.

Fransa Ekonomik ve Sosyal Konseyi, postmodern yoksulluk durumunda evsizlerin konaklama alanının azaldığını, elektronik kimlik belgelerine erişemediklerini ve bunun sonucu olarak politik haklarına erişemediklerini vurgulamaktadır.⁶¹ Šikić-Mićanović tarafından Hırvatistan’da yürütülen araştırma çalışmasında, ikametgâh adresi bulunmayan evsizlerin, vatandaşlık haklarından yararlanamadığı açığa çıkmıştır.⁶² Kathleen’in evsizliği vatandaşlık ve kimlik ekseninde tartıştığı makalesinde, modern ulus devlette, vatandaşlık ve öznelik alanına dâhil olamayan evsizlerin problemlerinin bireysel değil politik olduğu vurgulanmaktadır.⁶³ Bu bağlamda evsizlik, devlet uygulamalarında ve uluslararası

⁶⁰ Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği 1.6 - Kimlik tespiti bölümünde “Sağlık kurum ve kuruluşlarınca, kişilerin müracaatı aşamasında, acil hallerde ise acil halin sona ermesinden sonra, nüfus cüzdanı, sürücü belgesi, evlenme cüzdanı, pasaport veya verilmiş ise Kurum sağlık kartı belgelerinden biri ile kimlik tespiti ve biyometrik yöntemlerle kimlik doğrulaması yapılması zorunludur.” ifadesine yer verilir. “Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği,” Sosyal Güvenlik Kurumu, erişim 19 Mart, 2016, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler.

⁶¹ Maura de Bernart, “The Culture and Reality of Homelessness in the Postmodern City The Italian Case,” 92.

⁶² Lynette Šikić-Mićanović, “Homelessness and Social Exclusion in Croatia,” *Homelessness, Poverty and Social Exclusion*, 4, (2010 Aralık), 49. (erişim 12.08.2014)

⁶³ Kathleen R. Arnold, *Homelessness, Citizenship, and Identity The Uncanniness of Late Modernity*, 2.

uygulamalarda görüldüğü üzere vatandaşlık alanından dışlanandır. Bu dışlanma beraberinde *hiçlik* halini getirmektedir. Evsizler Evi'nde çorba dağıtımında tanıştığımız Ayşe, sokakta hak alanının hiçliğe dönüştüğünü şu sözlerle anlatıyordu: “İnsan hakları hangi haklar yok kine! Sana, bana, sokaktakine işlemiyor. Ama insan! Sokağa attığın insanla yüzleş... Oy kullanamıyor, ikametgâhı yok ama içtiği sudan vergisini (KDV) alıyorsun!” Vergi ödevini vatandaş olarak yerine getirmesini sokakta yaşamaya çalışma halinde dahi mümkün kılan devlet yapısallığı, koruma ve bakım gibi temel devlet hizmetlerinin yerine getirilmesi sürecinde işlevselliğini yitiriyordu.

Mülakatların öncesinde ve sonrasında, evsizlere güya sahip oldukları haklar, erişim mekanizmaları anlatıldığında Fahri; kendisine sadece kimlik sorulduğunu, kişiliğinin sorulmadığını ve yasallıktan mahrum edildiğini şöyle anlattı: “Evsizsen kimse ilgilenmiyor ki, hiç hakkımız yoktu.” Hakkın hiçliğe dönüştüğü evsiz yaşantısında hak aramak dahi mümkün değildir. Dolayısıyla evsizleşen bedenler temel haklar olarak tanımlanan barınma, eğitim, sağlık, istihdam ve oy kullanma haklarına erişemeyen, dolayısıyla siyasal alanda var olmayan, temsil edilmeyen *haksızlardır*. Anlatılarda ve literatür taramasında açığa çıkan en temel olgu; evsizleşenlerin, toplumsal sözleşmenin tarafı olmadığı, vatandaşlık statüsünü ikametgâh adresine sahip olana kadar tümüyle yitirdiğiydi. Bu çerçevede, 2006 yılında Nüfus Hizmetleri Kanunu'nda ve Adres Kayıt Sistemi Yönetmeliği'nde yapılan yasal değişiklikler neticesinde kimlik sahibi olmak ikametgâh adresine dolayısıyla mülkiyetle ilişkilenebilir. Dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinde yer edinemeyenler temel vatandaşlık haklarına erişimin ön koşulu olan kimliğe de sahip değildir.⁶⁴

⁶⁴ İlgili kanunun aile kütüklerinde bulunması gereken kişisel bilgilerin tanımlandığı 7. Maddesinde g) Yerleşim yeri adresi ve ğ) Fotoğraf olmak üzere iki koşul tanımlanır. Evsizleşenlerin yerleşim yeri adresi ve fotoğrafı olmaması kimlik sahibi de olamamalarına neden olmaktadır. “Nüfus Hizmetleri Kanunu,” Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, erişim 19 Temmuz, 2013, http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Mevzuat/Nufus_Mevzuati/Kanun/pdf/5490%20say%C4%B1%C4%B1%20N%C3%9CFUS%20H%C4%B0ZMETLER%C4%B0%20KANUNU.pdf. Adres Kayıt Sistemi Yönetmeliği,” Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, erişim 19 Temmuz, 2013, www.nvi.gov.tr/Files/File/Mevzuat/Nufus_Mevzuati/Kanun/pdf/5490%20say%C4%B1%C4%B1%20N%C3%9CFUS%20H%C4%B0ZMETLER%C4%B0%20KANUNU.pdf

Vatandaşlık statüsünü, sonuç olarak da devlet korumasını yitirmenin eşliğine gelen bu bedenler, sınıfsal ve mekânsal uzamı farklı olan ilişki örüntülerinden gelmektedir. İlerleyen bölümde, üç farklı güvencesiz çalışma alanından ve farklı mekânlardan gelip aynı eşikte buluşanların biyografilerini esas alarak bu farklı ilişki örüntülerini anlatacağım.

Güvencesiz ve Mekânsız Bedenler

Arendt'in toplumsal güvenlikten yoksunluk durumu olarak nitelediği hali, Karl Polanyi 1944'te yayımlanan "Büyük Dönüşüm" isimli çalışmasında meta efsanesi olarak tanımlıyordu. Polanyi'nin meta efsanesi adını verdiği olgu; emek adı altında insanın, toprak adı altında doğanın satılabilir hale gelmesi ve bunun beraberinde getireceği gerçeğin görünmez kılınmasıdır. Polanyi bu gerçeğin, "toprağın ve insanların kaderini piyasaya bırakmanın onları yok etmek" olacağını vurgular.⁶⁵ Evsiz yaşantısı, Polanyi'nin betimlediği gibi; yaşam hakkının, dizginlerinden kurtulmuş piyasanın insafına bırakıldığı bir aralıkta, toplumsal güvenlikten yoksun olma deneyimi üzerine kurulur. Piyasanın koruduğu küçük ölçekli işletme sahipleri bu korumayı bir anda iflas ederek yitirebilmektedir. Yoksullaşanlar, piyasanın korumasını yitirdiklerinde, mülkiyet ilişkilerinde yer alamadıklarında, devlet korumasını da yitirebilmektedir. Aile korumasını yitiren, yasallıktan mahrum bırakılan, yapabilirlikten yoksun, devlet tarafından korunmayan bu bedenler, meta değerlerini tümüyle kaybedinceye kadar "bir yastık bir ekmek için" piyasanın insafına sığınır. Marx, işçinin meta haline geldiği bu süreçte, alıcı bulmasının talih işi olduğunu vurgular.⁶⁶

⁶⁵ Polanyi meta efsanesini, "emek adı altında insan, toprak adı altında doğa satılabilir duruma geldiler; emek gücünün kullanımı, ücret denen bir fiyat üzerinden herkesçe alınıp satılabilir, toprak kullanımı üzerinden rant denilen bir fiyat karşılığında sağlanabiliyordu" olarak tanımlar. Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, çev., Ayşe Buğra (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 192.

⁶⁶ Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, çev., Murat Belge (İstanbul: Birikim Yayınları, 2013), 18.

Evsizlerin Emek Piyasası ile ilişkileri: Bir Yastık, Bir Ekmek İçin Çalışmak

Yasal statüsünü yitiren, yoksul sınıfının en alt statüsünde kendine yer bulanlar, geçimlerini sağlamak için kendi ifadeleri ile “bir yastık bir ekmek için” piyasanın insafına sığınır. Evsizlerin emek piyasasıyla ilişkilerini, sığınma işlevi de gören çalışma alanları; atık, inşaat işçiliği, hizmet sektörü, genelev ve çarktaki çalışma koşulları üzerinden anlatacağım.⁶⁷

Evsizleşenler işsizdirler ve Buğra, işsizliğin “doğal olarak işveren kesiminin elini güçlendirip, insanların boğaz tokluğuna, sağlıksız ve güvencesiz koşullarda, uzun saatler çalıştırılmasını mümkün kılan bir olgu” olduğunu belirtir.⁶⁸ “Toplum ve Bilim”in “Sınıfta Kalmak” sayısında sınıf olgusunun ırk ve toplumsal cinsiyet aralığına hapsedildiğine dair yaklaşımlar yer almaktadır.⁶⁹ Günümüzde, sınıf eksenli yaklaşımların yerini salt kimlik eksenli yaklaşımlara bırakması, evsizliğin tarihselliği ve mekânsallığı olan sınıfsal bir mesele olarak ele alınmasını engellemektedir. Evsizleşenlerin geçimlerini sağladıkları işler, iktisat alanının konusu haline gelmediği için de çalışma koşulları görünür kılınmamaktadır. Piyasa ilişkilerinin konu edildiği politik iktisat alanının dışında kalan evsiz kesimlerin görünmezliğini Marx, “İşsiz işçileri, hırsız, dolandırıcı, dilenci, işsiz adam; aç, sefil ve suç işleyen çalışan -kişi- politik iktisadın gözü bunları görmez; böyle kişiler politik iktisat dünyasının dışında kalan hayaletlerdir.” sözleriyle ifade eder.⁷⁰ Bu hayaletler Marx’a göre “dilencilige, serseriliğe ve soyguna terk edilmiş” kitlelerdir.⁷¹ Dilencilik, serserilik ile birlikte

⁶⁷ Metinde genelevde ve çarkta güvencesiz çalışma durumu için “seks işçisi” tanımı kullanılmıştır. Muhtar Çokar ve Habibe Yılmaz Kayar, *Seks İşçileri ve Yasalar: Türkiye’de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri ve Öneriler* (İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, 2011), 12.

⁶⁸ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, 246.

⁶⁹ Tanıl Bora ve Necmi Erdoğan, “Bu Sayıda,” *Toplum ve Bilim* 113 (2008): 3-4.

⁷⁰ Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, 92.

⁷¹ Karl Marx, *Grundrisse: Ekonomi Politikin Eleştirisi için Ön Çalışma*, 577.

anılan evsizler; işsiz işçilerin veya çalışan yoksulların hayalet dönüşmesi ise evsizlerin çalışma koşullarının görünmez kılınmasına vesile olmuştur.⁷²

"Bir yastık, bir ekmek için" kalınan yerler, evsizlerin ölümden kaçmasının tek enstrümanıdır.⁷³ Evsizlik, yoksul sınıfın kaderinin piyasanın insafına bırakıldığı bu süreçte, *haksızların yok olmamak için bahsi geçen insaf alanlarına* "bir yastık, bir ekmek için" sığınmasıdır. Mülakatlarda açığa çıkan haliyle evsizlik eşğine gelenler temel ihtiyaçlarını karşılamak için uzun saatler yürür. Bu yürüyüş sekiz saatlik çalışma süresinden daha uzundur. Bu yürüyüşün sonucunda evsizleşenler "şanslıysa" yemek bulabilirler. Bu bağlamda aylıklıkla damgalanan evsizler sanıldığı aksine en temel ihtiyaçlarına erişmek için dahi oldukça uzun süre "çalışırlar". Emek piyasasının güvenceli istihdam alanlarından dışlanan, sosyal güvencesiz ve geçici işlerde çalışan evsizler için çalışma alanları ise "tehlikelidir." Birikim elde etmeye yönelik olmayan bu işlerden sağlanan gelir düzensiz olduğu için yaşamı belirsiz kılan bir niteliktedir.

Geri Dönüşüm İşçiliği⁷⁴

Evsizleşenlere ve konutsuz yoksullara barınma alanı işlevi de gören depolar, 2015 yılında yayımlanan Atık Yönetimi Yönetmeliği'ne göre yıkılırken bir yandan evsizler, güvencesiz işlerini de kaybetmektedirler.⁷⁵ 2002 yılında Geri Dönüşüm İşçileri Derneği

⁷² Bu tezin sahasında tanıştığım evsizleşenler, evsizler arasında eskiden "ünlü" olan ve şanssızlıkları sonucu evsizleşenler olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca tezin literatür taramasında iletişim araçlarında, eskiden ünlü olan kişilerin bir anda evsizleştiği yönünde çok sayıda habere rastladım. Ancak saha çalışmasında tanışıp gördüğüm evsizleşenler arasında bu tür bir biyografik hikâyeye sahip kimse yer almıyordu. Bu nedenle tezde bu tür bir bilgiye yer vermedim. Güvencesiz istihdam alanı olan sinema ve televizyon oyunculuğunun evsizleşmeye neden olduğu evsizleşenler tarafından ifade edilen bir olgudur.

⁷³ Bu bölüm, mülakatlarda geçinme alanlarına dair kullanılan dil esas alınarak yazılmaya gayret edilmiştir.

⁷⁴ "Hayatın Kenar Kulübesinde Oturanların Sesi: Ali Mendilloğlu," Haftanın Fark Yaratanı; Cüneyt Özdemir'in haberi, erişim 28 Aralık, 2014, <http://www.sabancivakfi.org/sayfa/ali-mendilloglu-2>.

⁷⁵ 2015 yılında yayımlanan Atık Yönetimi Yönetmeliği'ne göre; yetkilendirilmiş kuruluşun yükümlülükleri ve yetkilendirme başlığında atık maddenin toplanması ve depolanmasından sorumlu olan tüzel kişiler tanımlanmış olup atık toplayarak geçimi sağlayan kişiler bu yönetmelikte tanımlanmamıştır. "Atık Yönetimi Yönetmeliği," Resmi Gazete, erişim 28 Mayıs, 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-2.htm>.

kurulmuş, aynı yıl “Katık” isimli bir dergi çıkartılmaya başlanmıştır. Derneğin kurucularından olan ve derginin genel yayın yönetmenliğini yapan, geri dönüşüm işçisi Ali Mendillioğlu, çalışma koşullarının duraklarını şöyle anlatıyor: “Yedi yıldır bu işin içerisindeyim ve her günüm bir gün hastanede, bir gün karakolda, bir gün cenaze kaldırmakla geçti.” Mendillioğlu’nun anlattığı üçgende, ölüm sınırında çalışma koşullarını devam ettirmeye çalışan geri dönüşüm işçilerinden farklı olarak yurtsuzlaşan evsizler, - mahallede yaşarken sahip oldukları - depolama alanlarına sahip değildirler. Evsizler dernekten de haberdar değildirler. Yaşadıkları mekânla birlikte çalışma koşullarını da yitiren işçi evsizler, topladıkları atıkları poşetleriyle toplarlar. Ahmet, depolama alanları yitiminin geliri azaltan etkisini şöyle ifade ediyor: “Eskiden Tarlabası’nda kazanıyorduk, yapıyorduk, dolduruyorduk, çok şey dolduruyorduk, naylon, pet şişe, kâğıt, demir... Şimdi dolduramıyoruz, yer yok. Ancak işte kutu hurda topluyorum.” Elde ettiği gelir azalan Ahmet, günlük gelir miktarının yetersizliğinin yaşamı belirsiz kılan niteliğini şöyle anlatıyor:

Yani ne yapacağım ben de bilemiyorum şimdi, nasıl olacak. Şu anda kazanamıyorum, günde on lira o da işte günlük yeme, içme parası. Topluyorum işte birkaç parça demir parçası, o koka kola kutuları falan var ya bira şişeleri öyle falan bunları satıyorum. Tarlabası’nın alt tarafı zaten hurdacıların merkezi onlara satıyorum, beş on lira, onla geçinmeye çalışıyorum yani.

Geçinmek için yetersiz olan bu gelirin, havaların soğuması ile hepten azaldığını Fahri şöyle ifade ediyor: “Hava sıcak oldu mu her gün çalışıyorum. Hava yağmurlu, soğuk oldu mu çalışamıyorum. Çalışsam da az çalışıyorum yani yedide çıktım dokuzda yağmur geldi bırakıp geliyorum.” İşçiler çöpü almak için işletmelere yakın alanlarda beklemektedirler. Fahri bu bekleyişi de şu şekilde ifade ediyor:

Güneşin çıkmasına yedi buçuğa az kalmış saat yedi olmuş mesela ben gidiyorum, beşte تنها bir sokağa uzanıyorum, elimdeki torbayı koyuyorum başımın altına, orada birkaç saat yatıyorum esnafı bekliyorum. Bazı esnafı sabaha karşı çıkarıyor

çöpünü, bekliyorum, uyuyorum yani, sabaha karşı soğuyor ama mecburiyetten kalıyorum.

İşçilerin topladıkları atıkları teslim ettikleri depoların sığınma yeri işlevi de gördüğünü “üç yıl yatak yüzü görmeden” sokakta kalan Halit şöyle anlatıyor:

Yazın ilk başlarda sokaklarda kalıyordum ben. Kendime çevre yaptım. Daha sonra hurdacılar beni tanıdıka bana yer tahsis etmeye başladılar. Yer derken bina tahsis etmiyor. Adamın bi' yerde kulübesi var, tarla beklensin hesabı öyle bi' yer tahsis ediyor. O hurdacı şunu hesaplıyor. Yer verirken sana canım ciğerim diye davranıyor. Kışın o ampulün yanacağını hesaplayan hurdacı var. Onu hesaplayıp, senden alacağı malın fiyatını düşürmeye çalışıyor. Sen zaten zor durumdasın yani. Hurdacılık zaten gariban ...cilikmiş, kelimeyi sen tamamlarsın. Onu da bi' şekilde öğrendik, hayat bi' şekilde öğretti...

Konaklama ihtiyacını karşılamak için “sığınılan” depolarda kalan evsizler, bu depolarda temel bakım ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını yaptığım mülakatlarda sıklıkla anlattılar.

İnşaat İşçiliği

Diyarbakır'dan İstanbul'a iş bulma umuduyla gelen Amed'le ev bulamadığı için kaldığı Gezi Parkı'nda tanıştım. Amed, “Ne iş olacak yine inşaat,” diye tanımladığı işe alınması için dua etmemizi istemişti.⁷⁶ İnşaat alanları iş cinayetlerinin sahası olduğundan bu duaya durmak zor olsa da Ahmet'in kışı dışarıda geçirmemesi için tek çaresi bu iş kolunda

⁷⁶ “AKP hükümetleri döneminde resmi rakamlarla 11 bin 282 kişinin iş cinayetlerine kurban gittiği belirtiliyor ancak kayıt dışı iş kazalarının oranları dikkate alındığında ölenlerin sayısının on binlerle anılacağından şüphe yok!” Sınıf temelli bir yaklaşım içermekten ziyade “kutsal” alanın “kurban” yaklaşımıyla kaleme alınan bu bölüm, sınıfsal çelişkiye veya hak temelli vatandaşlık literatürüne odaklanıp nitelikte değildir. DISK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu), erişim 19 Temmuz, 2014, http://www.disk.org.tr/wp-content/uploads/2014/11/DISK-AR_03.SAYI_.pdf. Ağustos 2014'de DISK ve benzeri sendikal federasyonlara bağlı sendikaların mücadelesinin sınıf odaklı olmadığı ve taşeron işçileri içermediği eleştirisi esas alınarak inşaat işçileri tarafından İnşaat İşçileri Sendikası Derneği kurulmuştur. Dernek kurucuları yaptığımız görüşmelerde evsiz olan inşaat işçilerinin barınma koşullarının kronik hastalıklara, ölümlere neden olduğunu ve barınma hakkına erişimin önündeki engellerin kaldırılmasının önemini ifade etmişlerdir. Dernek kurucularının TBMM ziyareti için bakınız; <https://www.youtube.com/watch?v=9mrxeptmTds&feature=youtu.be>. Bu görüşmeyi yaptığımız Dernek kurucularından Serdar Ben ve Derneğin diğer kurucu ve üyeleri Tayfun Benol, Tekin Aslan, İsmail Kızılcay, Erol Ekici 10 Ekim 2015 tarihinde Ankara'da gerçekleşen Emek, Barış, Demokrasi Mitingi'nde yapılan katliamda hayatlarını kaybetmiştir. Bu katliamda yüzüç kişinin yaşam hakkı ihlal edilmiş ve resmi bir rapor olmamakla birlikte uzuvlarını kaybeden çok sayıda kişi olmuştur.

güvencesiz olarak yaşamı pahasına çalışmasıydı. Günlük nakit geliri olmayacak olan Amed ve arkadaşı, kışı geçirmek için bu işi “yatak ve yemek” için yapacaklarını söylemişlerdi.

“Kölelik”⁷⁷ Mekânı: Genelev

Kamu ve yerel yönetim tarafından koruyucu hizmetlerin sağlanamaması durumunda korunmaya muhtaç statüsünde tanımlanan kadınların sokak ve hastane dışındaki tek konaklama alanı genelev olmaktadır. Simmel’e göre “fahişelik”, “bütün insan ilişkileri arasında iki kişinin karşılıklı olarak salt araç derecesine indirgenmesinin belki de en çarpıcı örneğidir. Fahişelik ile para ekonomisi - ‘araç’ ekonomisi - arasındaki yakın tarihsel bağın altında yatan en güçlü ve derin etken bu olabilir.”⁷⁸ 1994 senesinde Mersin’de sığınma evi olmadığı için geneleve “satılan” Ayşe bu yapılaşmış ilişkiyi şu sözlerle ifade ediyor:

Devlet bundan vergi alıyor, bu benim ayıbım değil, buna benim tövbe etmeme gerek yok. Devlet tövbe etsin. O zaman Turgut Özal döneminde bu 'ver parayı al fişini hesabı,' her fişte, yüzde on sekiz ben devlete KDV ödüyordum. E bu ruhsatı kim veriyor, devlet vermiyo mu, belediye vermiyor mu! Yüzde on sekiz, yirmi birlere kadar vergi alıyorsun, o zaman sen tövbe edeceksin.

Ayşe, mülakatta kendisinin geneleve kaydını yaptıran kişinin akrabası olduğunu ifade etmiştir. Bu kayıt sırasında bunun için akrabasının genelev yöneticisi tarafından ilgili tüzükte

⁷⁷ Mülakatlarda genelevlerde yapılan seks işçiliği, çalışma koşullarından dolayı ve “çalışanların” kimlikleri genelev “patronları” tarafından alındığı için “kölelik” olarak tanımlanmıştır. 1961 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelikte “fuhuş sanat ve geçim vasıtası edindikleri” tespit edilen kadınların, kapatılma mekânı olan “genelevler”; “genel kadınların” tabi olacakları yükümlülükleri anlatan kamu metnidir. Yönetmelikte fuhuş yerleri olarak; genelev, birleşme yerleri ve tek başına fuhuş yapılan evler de tanımlanmaktadır. Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü’nde fuhuş, “geçim vasıtası” olarak tanımlanır. İlgili Tüzüğü’nün 120. maddesinde, “belediyeler; her ay sonunda, o ay içinde toplanmış olan ücretlerle, yapılan masrafi ve kalan miktarı bir cetvelle komisyonlara bildirecek yerel kurum” olarak tanımlanmaktadır. Bu tüzükte, öncelikli olarak korunmaya muhtaç kategorisinde tanımlanan kadınlara koruyucu hizmetlerin sağlanması görevi yerel düzeydeki kamu kurumlarının ve hayırsever derneklerin insafına, yeteneklerine bırakılır. “Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararnamesi: No.5/984 - 30 Mart 1961 Resmi Gazete: 19 Nisan 1961 – 10786,” Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü, erişim, 18 Temmuz 2014, http://www.tb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=66:genel-kadinlar-ve-genelevler-tabolacaklari-hler-ve-fuhuyden-bulan-zrevhastaliklarla-madele-t&Itemid=31.

⁷⁸ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, 130. Marx’a göre ise, “fahişeleşme, işçinin genel fahişeleşmesinin özgül anlatımıdır. Ve bu ilişkiye yalnız fahişe değil, onu fahişeleştiren de (bu ikincisininin daha büyük bir alçalmadır) düştüğüne göre kapitalist, vb. de bu kategoriye girerler.” Karl Marx, *1844 El Yazmaları*, 108. Türkiye’de mevcut sendikalar tarafından tanımlanmayan “seks işçiliği” konusunda Kırmızı Şemsiye Seks İşçileri’nin Sendikası girişimi ve Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği çalışmalarına devam etmektedir. “Kırmızı Şemsiye; Seks İşçileri’nin Sendikası Kuruluyor,” Pembe Hayat, erişim 18 Ağustos, 2014, <http://www.pembehayat.org/haberler.php?id=46>.

tanımlanmayan ve resmi olmayan bir ödeme aldığını beyan etmiştir. Bu nedenle iradesi yok sayılarak geneleve kaydının yaptırılması durumunu “satılmak” olarak tanımlamıştır. Ayşe, 1996 senesine kadar ülkedeki çok çeşitli illerde farklı genelevlerde “kölelik” yaparak geçirdiği yirmi sekiz ayı şöyle anlatmaktadır:

365 gün genelev gibi bir yerde çalışıyorsan işçi değil kölesin, Türkiye’de 365 gün çalışan bir kurum yok. Var ama kurum var, personel yok. Biz orda hem kurumuz, hem personeliz. İşçisin mesain var, bu sana sorulur, veyahut garsonsun, bulaşıkçısın bir gün izinin var. Ama orda iznin yok yani ve senin tercih ettiğin bir ilişki yok orda... Maç olduğunda, askeri sevkiyatlarda, kandil günü, ölüsü otuz, otuz beş kişi, 365 gün genelev gibi bir yerde çalışırsan, vizite ücreti 1 lira olan, bu bir yılda 365 günse, her gün çalışıyorsan ve on iki on dört saat çalışıyorsan, hafta sonları, bayramlarda, daha çok müşteri akımına uğruyorsan, çok şeyler öğreniyorsun.

Ayşe’nin bahsettiği kölelik koşullarının katılımcı gözlemci yöntemi ile çalışılması oldukça zordur. Genelevler, çalışan, “köle” olmadıkça ya da müşteri olmadıkça girilmesi imkânsız kapatılma alanlarıdır. Bu nedenle, bu evlere dair anlatı haricinde bilgi türlerinin oluşması mümkün değildir.⁷⁹ Kadınların nüfus cüzdanlarının makbuz karşılığı alındığı kayıt sürecinde, kimliğin "Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonu" tarafından belirlenen genelev patronunda kaldığını Ayşe şöyle anlatıyor: “Kimliğimiz genelev patronlarında kalıyordu. Kimliğimiz alınıyor, vesika defteri veriliyor.” Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabii Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü ve Ayşe’nin anlatisında açığa çıkan hakikat, kadınların en temel vatandaşlık haklarına erişiminin genelev patronları ve diğer çalışanların rızasına bağlı olduğudur. İlgili Tüzüğe göre; "Fuhuş hayatından vazgeçmek istediğine kanaat getirilen genel kadınları zührevî hastalıklar ve fuhuşla mücadele komisyonu himaye edecektir. Bu gibi kadınların ellerinden alınmış olan nüfus cüzdanları geri verilir ve durumlarının bir süre gizlice gözaltında bulundurulmasına

⁷⁹ Aslı Zengin, kitabında genelevlerin girilmez mekânlar olduğunu anlatır. Aslı Zengin, *İktidarın Mahremiyeti* (İstanbul: Metis, 2011).

itina edilir.”⁸⁰ Bu maddeyle kadınların kimliğini alarak kapatılma mekânından ayrılması imkânsızlaştırılmış, kanaat ve himaye gibi son derece belirsiz, ölçülemez ve denetlenmesi mümkün olmayan görünmez ve kuvvetli bir egemenlik alanı oluşturulmuştur. İlgili tüzükte bu yönde bir tanımlama olmamasına karşın uygulamada, kapatılma dönemi süresince kadınların siyasal hayata katılımının temel araçlarından biri olan oy kullanma (seçme) hakkına erişimleri de mümkün değildir.⁸¹

Kamunun ve yerel yönetimin katılımıyla oluşan Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonları'nın temel vazifesi; hayır dernekleriyle yerel düzeyde temasa geçerek yılda sadece bir defa olağanüstü bir toplantı düzenlemek ve “fuhşun zararlarını önleyecek düşmüş kadınları fena hayatlarından kurtaracak tedbirlerin alınması”nı sağlamak olarak tanımlanmaktadır. Genelevden çıkmak isteyen kadın, bu isteğinin değerlendirilmesi için dahi bir yıl beklemek zorundadır. Ayşe, komisyonların koruma işlevinin olmadığını ve genelevden tek çıkış yolunun resmi nikâh olduğunu anlatır. Binadan çıkışına izin verilmeyen kadınların ise evlenebileceği olası kişiler “müşteri”leridir. Egemen iktidarın kurduğu kapatılma mekânından, erkle kurduğu sözleşme yoluyla ayrılabilen Ayşe, “köleliğin” son günü, genelev patronu ile yapılan sözleşmenin feshi bahsinde borçlu çıkmasını ise şöyle anlatıyor:

Kuaför parası, doktor parası, araba parası, kıyafet parası, elektrik, su, yakıt parası bunların hepsini topladıktan sonra 30 milyon bana borç düşmüştü. Yani orda bizim bir kazancımız yok, sigorta ödenir, sigorta yatmaz. Sağlık denir ben anne olamıyorum. Yemek denir, o zaman ben üç liralık kebabı beş liraya yiyodum... Orospuluk yapan benim, bedeni satılan benim, vesika yapan benim, toplumda yok sayılan benim ama benim üzerimde bir çöp yok ama beni bu vaziyete koyan insanların üzerinde yediden yetmişe yetecek kadar var çünkü ben bireyselim onlar kurumsal. Bu kadar.

⁸⁰ “Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü,” Resmi Gazete, erişim 14 Ağustos 2014, http://www.tb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=66:genel-kadinlar-ve-genelevler-tabolacaklari-hler-ve-fuhuyden-bulan-zrevhastaliklarla-madele-t&Itemid=31.

⁸¹ “Bu Ne Güzel Demokrasi” belgesel filmi, Ayşe Tükrükçü'nün adli sicil kaydının “temizlenmesi” sonrasında İstanbul bağımsız milletvekili adaylığı olduğu 2007 genel seçimlerindeki çalışmalarını içermektedir. “Bu Ne Güzel Demokrasi,” Yönetmen: Belmin Söylemez, Berke Baş, Haşmet Topaloğlu, Somnur Vardar 74' - 2006 Türkiye.

Beş yıl süren evliliği sonucunda sabıka sicil kaydının “temizlenmesini” bekleyen Ayşe, beklentilerinin gerçekleşemediğini şu sözlerle anlatıyor:

Ben kadın olarak, bir de geçmişte vesikan varsa beni devlet hala o gözle görüyorsa, toplum da o gözle görüyor. Benim özgeçmişimi bilen insan bana iş vermiyor, en basitinden hayat kadınıyım diye. Aslında ben hayat kadını değilim ki siz beni hayat kadını yaptınız. Siz de hayat erkeğisiniz ama bunu kabul etmiyorsunuz. Sigortada çıkıyor, devletin şeylerinden ben istediğim kadar sildireyim. Cumhuriyet Başsavcılığı’ndan alınan temiz kağıdında, tık tık tc’yi girdiği zaman çıkıyor... Geçmiş yıllarda başıma geldi, adam muhasebeci sigorta girişinde görünce, adam bana resmen bunu söyledi ‘ya benle yatarsın ya patronuna söylerim.’ Ne senle yatarım, ne de, istediğin kadar git patrona söyle. Ben ya o adamın tehdidine maruz kalçam ya da haftalığımı alamıcam. Ve işsiz kalcam. Ben bunları çok yaşadım.

Evsizliğin açlık sınırında olmak olduğunu ifade eden Ayşe, “kölelik mekânı”na dönmeme kararlılığını şöyle anlatıyor: “Bir dilim ekmek, bir yatak için ben genelevine dönmek istemiyorum ve dönmedim de! Böyle yaşamının çok zor olduğunu bildikleri için, eninde sonunda pes edeceğini düşünüyorlar. Ama ben ne bugün pes ederim, ne de gelecekte. Yetmiş yaşında öleceksem ben yine o açlık sınırında ölürüm.” Ayşe Şefkat-Der’in gönüllü çalışanıdır ve kendisi gibi evsizleşenlerle birlikte kiraladığı bir evde hayırseverlerin sağladığı katkılar sayesinde sokakta yaşamamaktadır.⁸²

Çarka Çıkmak: “Koli Evi”⁸³

Erkekler için depolar ve inşaat alanları, kadınlar içinse genelev sığınma mekânına dönüşürken LGBTİ’ler için koli evleri sığınma işlevi görmektedir. Gençlik döneminde çarka çıkarak geçimini sağlayan Türkü, evsiz kaldığı zaman diliminde tanıştığı açlığı, çalıştığı

⁸² Ayşe Tükrükçü’nün biyografik hikayesi için bakınız: Alper Uruş, *Hayatsız Kadın Ayşe* (İstanbul: Detay Yayınları, 2008).

⁸³ Geçimini seks işçiliğiyle sağlamak zorunda olan lubunyalı, müşteri bulmaya çıkmak için de bu tanımlamayı kullanırlar. Çarka çıkarak bulunan müşteriye ilgili yönetmelikte “gizli yer” olarak adlandırılan eve götürülür. Lubunyalı bu mekânı “koli evi” olarak adlandırır. Tezde seks işçiliği çalışma koşulları anlatılırken lubunya jargonunun kullanılması tercih edilmiştir.

dönem boyunca deneyimlemediğini şöyle anlatıyor: “Evden kaçar kaçmaz Beyoğlu’nda çalışan lubunyalara yanına gittim bana iyi davrandılar, gençtim o zaman güzeldim, çalıştım, ettim. Her gün aç değildim, parasız değildim, yataksız değildim.” Sedoş ise, çaraktaki çalışma koşullarının "nefesini tükettiğini" şöyle anlatır:

Günde ben iyi çalışırsam en kötü günüm, 80 lira, 50 lira, 100 lira, 150 lira, 200 liraya gidiyordu, vizite orda 50 lira, 30 lira arası çalışıyoruz, 20, 50, 30. Şimdi sabah kalkıyoruz kahvaltımızı yapıyoruz, süsleniyoruz. Gündüz çıkacaksa gündüz çıkıyoruz akşam saati ise akşam çıkıyoruz, Balo Sokağı’na gidiyoruz, bu köşeye, en son akşam, dediğim üç beş senelik mevzu. Gidiyorduk, orda bekliyorsun müşteri alırsan gidiyorsun alamazsan bekliyorsun, sapık geliyor karşında oryantal yapıyor, polis geliyor sataşiyor, kovuyor... Eskiden tekme atıyordu polisler, şimdi atmıyor, kovuyorlardı, 'gidin hadi çıkmayın...' Yani öyle bi' zor hayat ki yani ağlanacak yani özetle özenilecek bi' hayat değil yani. Gece kulüpleri vardı, kazanıyorduk oraları kapattılar yavaş yavaş... Kalmadı en son Hapçı Kulübü Sahra kaldı orada da çalışacak halimiz yok, nefesim tükendi işte başka da hiç bişey yok!

Uzun yıllar çalışmasına rağmen birikim elde edemeyen Sedoş ile ekonomik bakımdan aynı durumda olan Türkü, fakir kaldıklarını, “Çalıştığım yere gittim orası da kapandı, ora da mühürlendi, orası da baki kalmadı, ya nereye gitsem bi' bitiş oluyor anlamıyorum niye benim şansım yok böyle... Hani para yapamıyanlar, kendilerini maddi açıdan yükseltmeyenlerin durumu kötü, ya fakir yani zor durumları,” sözleriyle anlatıyor. Çalışma alanları kapanan LGBTİ'ler çalışamadıklarında sokakta kalıyorlar. Bu durumu Türkü şöyle anlatıyor:

Çalışamıyorsan otel parayı dahi veremiyorsun, otel parası 20 lira ayda, ödeyemediğim günlerim olmuştur. 20 lira nedir ama bulamıyorsun! Çıkıyorsun karda kışta, müşteri yok. Kimlen çıkıcan çimlerle mi çıkıcan, bekliyorsun orada boş boş. Geliyorsun ağlasan ne fayda gülsen ne fayda yani hayat zor acımasız.

Piyasanın tehlikeli ve zorlu olduğunu ise Türkü şöyle ifade ediyor:

Hayatım acı içinde geçti, ne gençliğe ne güzelliğine güvenmeyeceksin piyasa tehlikeli. Şu an çıkıp yağlandırıyor, ballandırıyor insanlar, bilmiyorlar bu kadar çok tehlikenin olduğunu. Dışarıyı şu an kimseye tavsiye etmem, çıksın çalışsın. Çark işi, otostop işini yaya da olsa müşterisi, arabalı da olsa tavsiye etmem. Bana kalırsa tehlikeli, şu an. Tehlikeli, her an ölebilirsin, her an yaralanabilirsin, her an gaspa darpa uğrayabilirsin.

Türkü'nün işaret ettiği tehlikeli *piyasada* "her an ölebilir" olarak yaşamak, insanın yok oluşa terk edildiği hali ortaya koymaktadır. Dışarının tehlikeli olduğunun farkında olduğunu ise Umut şu şekilde aktarıyor: "Dışarıyı çok tehlikeli, ben bunun farkındayım. Belimde altı tane vida var şu an otururken bile ağrıyor. Bir tekme yesem bitti çünkü iki kez ameliyat oldum ben belimden dolayı yani evet dışarıyı tehlikeli bunun bilincindeyim." Mülakatlarda görüştüğüm diğer bir isim Sedoş ise Türkü ve Umut'un da ortaya koyduğu tehlikeye dair farkındalığını belirtmekle birlikte başka bir iş bulmanın, cinsiyet kimliği sebebiyle imkânsızlığını vurguluyor:

Çok gasp yaşadım, hiç bilmiyodum ki. Nereye gitcem ki, çevrem yoktu ki. Ama şimdi varmış artık. Ben iki seneden beri çalışmıyorum ya, psikolojim çok... Şimdi iyi diyolar, çarka çıkıcam, ortama bakıcam artık napayım... Bi de yeni kızlar çıkmış, on altı, on yedi yaşında, hepsi dışarda. Biz nasıl çalışcaz ben onu bilmiyorum. Artık bilmiyorum artık. Onu düşünüyorum işte. Bu yaştan sonra çalışmaya çıkmak çok tuhaf bişey gibi geliyo bana.. Napabilirim ki bu yaştan sonra, napabilirim! Normal bi iş yapsam, adamlar benim her halimden anlıyorlar zaten. Belliyim. Nereye gitsem adam beni kullancak zaten. 'Gel hemen gel!

Türkü, içinde bulunduğu durumun beklentileri ile örtüşmediğini, bunun ona rahatlık imkânı vermeyen ve yaşamını belirsizleştiren bir hal olduğunu, mülakatta şu sözlerle ifade ediyor:

Bu hayat ne olacak böyle devam edecekte yani bizim sonumuz ilerimiz ne olacak belirsiz bir hayat.. Para geldi su gibi gitti, ya başkası bana yük oldu, onlara yiyecek götürdüm, kendime kıyafet aldım, sağdı soldu kalmadı, hayrını görmedim, bereketsiz

gitti yani birikim olmadı. Ben biriktirdikçe arkadan borç çıktı, açıklık çıktı, o parayı sakladığım yerden çıkarttım harcadım... Yani rahat edemedim bu dünyada...

1992 doğumlu Umut da dışarının “tehlikeli” olduğunu bildiğini ancak, Sedoş'un da vurguladığına benzer şekilde, başka bir gelir elde etme alanının olmadığını anlatıyor:

Ben başka bir iş yapamam.. Ben garsonluk da yaptım, tuğla fabrikasında da çalıştım, ben bi' sürü yerde çalıştım hep utandım ben bağırıyordum ben eşcinselim, ben geyim! Ben çalışamam ben yapamam ben normal bir erkek olarak çalışamam. Ben başka bir iş yapamam evet dışarısı çok tehlikeli ben bunun farkındayım...

Kurulu yapı, mülakatlarda da ortaya çıktığı üzere, translar çarka çıkamadıkları anda evsizleştirmektedir. Barındıkları koli evlerinin mühürlenmesiye sokakta kalmalarına neden olmaktadır.

Bu çerçevede ele alınan anlatılarda, çalışma ve “kölelik” mekânının yitirilmesinin sığınılan son yerin de kaybı anlamına geldiği öne çıkmıştır. Bu bağlamda, yoksul bedenleri meta değerini yitirdikleri anda *piyasanın insaf alanlarından* da dışlanır. Böylelikle yoksul bedenleri, *piyasanın* korumasını da yitirmiş olurlar. Evsizleşme sürecinde, güvencesiz çalışma koşullarının etkisi olduğu kadar kentsel dönüşüm politikaları sonucu mahallenin ve mahalle temelli dayanışma örüntülerinin yitirilmesi de etkilidir. İlerleyen bölümde kentsel dönüşüm politikalarıyla evsizlik arasındaki ilişkiyi anlatacağım.

Mahallenin Yitimi ve Mekânsal Dışlanma

Mahallenin yitimiyle sonuçlanan kentsel dönüşüm projesinin evsizlikle doğrudan bir ilişkisi olduğunu; yasalar, uygulama ve dava süreci üzerinden göstereceğim. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yasal düzeyde hak sahibi olarak tanımlanmayan ev sahibi ve kira kontratı olmayan kiracıların, proje uygulaması sonucunda yaşam hakkının ihlali ve yurtsuzlaşma ile ilişkisini görünür kılacağım. Literatür taramasında, kentsel dönüşümün evsizlikle ilişkisine atıfta bulunan akademik çalışmalara rastlanmakla birlikte uygulama sonucu evsizleşenlere odaklanan çalışmalara rastlamak mümkün olmadı.

Stanberg, evsizliğe ilişkin literatürde, zorla yerinden edilmeye verilen önemin yetersizliğini vurgulamaktadır.⁸⁴ Evsizlerin, şehrin merkezine yakın bölgelerde yaşamayı tercih etmesi, geçimlerini sağladıkları işlerin niteliğiyle ilişkilidir. Şehir merkezlerine yakın evsizlere mesken olan *çöküntü alanlar*, “şafak operasyonları”nın yapıldığı ve bu operasyonlar yoluyla da devletin belli piyasa alanları olarak damgaladığı yerleşkelerdir. Wacquant, Arendt’in *haksızlar* olarak tanımladığı kesimlerin yaşadığı mekânların işaretlendiğini, bu mekânlarda yaşayanların ise hiçbir kategoriye koyamadığımız, sembolik güvensizlik içinde yaşayan *sızlar*, (categorïe de sans) yani evsizler, mülksüzler, işsizler, köksüzler, yasadışı göçmenler olduğunu aktarır.⁸⁵ Beyoğlu ilçesinin Tarlabası yerleşkesi *sızların* 60’lı-70’li yıllardan beri yerleşmeye başladığı, 80’lerle birlikte çöküntü mekân olarak adlandırılmaya başlanan ve mekânsal olarak tehlikelilik, kirlilik, kayıt dışılık, suç ile damgalanan bir yerleşkedir.

⁸⁴ Sten-Åke Stenberg, Lia van Doorn and Susanne Gerull, “Locked out in Europe: A Comparative Analysis of Evictions Due to Rent Arrears in Germany, the Netherlands and Sweden,” *European Journal of Homelessness*, 5: 2 (2011 Aralık), 39, 40. (erişim 12.08.2014).

⁸⁵ Loïc Wacquant, *Urban Outcasts A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, 245.

Son on yılda coğrafyanın her yerini inşaat sahasına dönüştüren kentsel dönüşüm uygulamaları, *canlı hayatına*⁸⁶ göre değil *hayali olan meta değeri* üzerinden planlanıp, uygulanıyor. Mülakatlarda, kentsel dönüşüm uygulamalarının, beraberinde mahallenin yitimini getiren bir olgu olduğu ve evsizleri çatısızlaştırdığı, mekânsızlaştırdığı ortaya çıkmıştır. Alican, mahallenin yitiminin evsizin yaşantısını “zalimleştirdiğini” söylüyor. Alican'a göre evsizlik, “Geçmişten çok farklı yaşanıyor bence daha şey, zalimce yaşanıyor çünkü mahalleleri yok artık insanların. Büyükşehirlerde, en azından İstanbul'da mahalleleri yok artık.” Mahallenin yitimi, sadece konut alanlarının yitimi olmayıp konaklama dışında kalan ihtiyaçların da karşılandığı, geçinme stratejilerini mümkün kılan dayanışma örüntülerinin kurulduğu, sosyalliğe olanak sağlayan mekânın da yitimidir. Bu bağlamda, devletin kendi resmi raporlarında da belirttiği üzere mahalle, salt fiziksel bir mekân olmanın ötesinde toplumsal, ekonomik ve sosyal olarak varoluşu mümkün kılan bir yerdir.⁸⁷ Kentsel dönüşüm uygulamalarında, hak sahipliğinin temel olarak mülkiyet ilişkileri ekseninde tanımlanıyor olması, beraberinde *haksızların* yıkılan, savaş alanına dönen mahallelerinden kovulmasını getirir. Kentsel dönüşüm uygulamaları, devletin ve şirketlerin, olağanüstü hal dönemlerinde olduğu şekliyle iktidarın tüm tertibatlarını kullandığı uygulamalar olmaktadır. Mekân yok olurken, konut alanlarının etrafında oluşan hikâyeler, anılar “yıkıntının altında kalmaktadır”. Berger’in bahsettiği gibi, yoksulların duvarlarla örülü konutları yoktur,

⁸⁶ “Eski Yunanlılarda, Türkçedeki “hayat” sözcüğünü karşılayan tek bir sözcük yoktu. Bunun yerine etimolojik açıdan aynı köke dayansalar da, anlambilim (semantik) ve biçimbilim (morfoloji) açısından birbirlerinden ayrı iki terimi kullanıyorlardı: *zoe* ve *bios*. Birincisi bütün canlı varlıkların (hayvanların, insanların ya da tanrıların) ortak özelliği olan yalın yaşamı / canlılık olgusunu ifade ederken; ikincisi bir birey ya da grubun bir özelliği olan yaşam(ı) biçimini (hayat tarzına) işaret ediyordu... Klasik dünyada yalın doğal hayat, *polis*ten kesin bir biçimde dışlanıyor ve – sadece üreme hayatı – *oikos*un alanına, “ev”e hapsediliyordu.” Bu bağlamda Agamben’e göre batı siyasetinin temel ikiliği dost-düşman ikiliği değil; çıplak hayat – siyasal varoluş, *zoe-bios*, dışlama – işleme ikilikleridir. Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, 9.

⁸⁷ “KDP - Kentsel Dönüşüm Projelerinin- kent yoksullunun yaşantısı, ihtiyaçları ve tercihleri hesaba katılmadan gerçekleştirilmekte, ‘modern’ diye çok katlı bloklar ve daire yaşantısı köylerden kentlere göç edenlere dayatılmaktadır. Karar alma süreçlerine katılımcı ve demokratik bir yaklaşım yerine dayatmacı, tepeden inmececi bir yaklaşım hakim olmaktadır. Ayrıca, gecekonduları yıkılan hak sahibi ailelere KDP’lerde verilecek dairelerin yıkılan muhitten verilmemesi (çoğu durumda kent dışına yapılan projelerde daire verilmesi), yıllar içinde oluşturulmuş sosyal doku ve dayanışmacı komşuluk ilişkilerini yok etmesi açısından bir sorun teşkil etmektedir. 2009 yılında, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş olan Kent, Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, KDP olarak kısaltılan kentsel dönüşüm projelerinin katılımcı olmaya uzak, dayatmacı ve tepeden inmececi bir yaklaşımla geliştirildiği, mahalle içindeki sosyal dokuyu ve dayanışmacı komşuluk ilişkilerini yok ettiği” vurgulanır. Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu, *Kentleşme Şurası 2009 - Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu* (Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009).

mekânları vardır sadece.⁸⁸ Kentsel dönüşüm uygulamalarında, konutsuz yoksulların mekânları da yıkılmaktadır. Dönüşüm politikaları sonucunda, mekânın mülksüzlerinin yani *haksızlarının* bedenleri evsiz bedenine dönüşmektedir.

Yıktın perdeyi eyledin viran, gidip sahibine haber vereyim hemen yıktın binaları,
duvarları eyledin viran, gidip sahibine haber vereyim hemen, yetiş yaa Süleyman!

Fahri

Yenilenen Tarla başı: Çöküntüden Kurtuluşun Hikâyesi

Mülakatlarda ve literatür taramasında Tarla başı'nın, farklı zamanlarda zorla yerinden edilmenin, evsizleşmenin mekânı olarak karşımıza çıktığını görmekteyim. Tarla başı'nda yaşayan Fahri, 1977 senesinde Kars'taki toprağından şehre sürüklenişini şöyle anlatıyor:

Geldik buraya. Buraya fakirdik, buralar hep tarlaydı, dedik ki temiz bir semte gidelim, zengin adamların yanında ayakçılık falan yaptık, orası zenginleşince ufak dükkanları, berberleri, çaycıları hepsini kovdular, ondan [Nişantaşı'ndan] sonra geldik Büyükparmakkapı'ya sonra orayı da zenginler aldı, bizi kovdular Tarla başı'na.

Bu bağlamda, Tarla başı zorla yerinden edilenlerin, emek piyasasının formel alanlarından dışlananların yöneldiği bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Bu yönelme-yerleşme sürecinde Tarla başı, sıklıkla *çöküntü mekân* kavramsallığı ile yan yana gelmeye başlar. Suç, kayıt dışılık, tehlikelilik, tekinsizlikle işaretlenen Tarla başı, mekânsal olarak damgalanan ve girilmeyen bir alana dönüşür. Wacquant, bu damgalamanın postkolonyal göçmen statüleri, etnik kökenler ve yoksulluk ile –sadece bunlara indirgenemeyecek- görünmez bağları olduğuna işaret eder. Tarihselliğini vurguladığı damgalamanın (stigma), "şeytanlaştırmanın, mekânsal lekenin," kamu araçları ve medya yoluyla üretilip, içselleştirildiğini söyler.⁸⁹

⁸⁸ "John Berger, That have not been asked: ten dispatches about endurance in face of walls," Open Democracy, erişim 20 Temmuz, 2014, https://www.opendemocracy.net/arts-vision_reflections/article_2343.jsp.

⁸⁹ Loïc Wacquant, *Urban Outcasts A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, 238.

Yerleşkede görüşülen her kesim tarafından kamu, yerel yönetim hizmetlerinin bölgede sunulmamasının Tarlabası'nın *çöküntü mekânına* dönüşmesindeki belirleyici rolü sıklıkla ifade edilmiştir. Tarlabası'nda çay sattığı küçük bir işletmesi olan Ahmet, bu rolü şöyle anlatıyor: “Beyoğlu’nda günde üç defa çöp alırken orda on beş günde bir çöp alıyorsun. Yahut kaldırımını bozuk olduğu zaman, asfaltını, kaldırımını yapmıyorsunuz. Yani devletin kurumu belediye bilinçli yapıyor bunu.”

Diğer bir taraftan, Tarlabası, iletişim araçları yoluyla sıklıkla “şafak operasyonları” ile gündelik hayatınızı haber bültenleri üzerinden ziyaret etmektedir. Bu operasyon sürecinde, operasyonun yapıldığı mahallede, insan hakları olarak tanımlanan en temel haklar askıya alınmaktadır. Bu süreçte yok sayılan temel haklardan, mülkiyet hakkını savunmak üzere, Beyoğlu Belediyesi'yle gerçekleşen on üç toplantı sonucunda dernek bileşenleri, 2008 Mart ayında, Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği’ni kurmaya karar verir.⁹⁰ Derneğin başkanı seçilen Ahmet Gün, 1990 yılında, projenin uygulanacağı bölgede, ticaret yapmak amacıyla mülk almaya başlamış, bugün birbirine bitişik beş binası olan Gün, çocukluğu Kasımpaşa’da geçmiş ancak Tarlabası’nda hiç oturmamıştır. Tarlabası'nda gerçekleşen “şafak operasyonları”nın kentsel dönüşüm projelerine zemin hazırlamak için on yıldır sistematik olarak yapıldığını düşünen Gün bu konuda şöyle düşünüyor: “Bu projeye zemin hazırlamak on sene öncesinden. Yani işte burası uyuşturucu, bilmem şudur budur bilmem nedir de... Dediğim gibi münferit olaylar vardır, dediğim gibi, Aksaray’da da var, Kumkapı’da da git Etiler’de de var...” Ahmet’in de dediği gibi suç her yerdedir, suç ile işaretlenen mekânlar ise sosyal dışlanmanın çok boyutlu yaşandığı mahallelerdir. Devletin güç aygıtlarını orantısız bir biçimde kullandığı “şafak operasyonları”nın görüntülerine ana akım medyada sıklıkla yer verilirken, operasyonlar sonucu ortaya çıkan hak ihlalleri silsilesi ise medyada yer bulamamaktadır.

⁹⁰ Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, erişim 19 Temmuz, 2014, <http://www.tarlabasimagdurlari.com/>.

Fahri, kendisi gibi toplayıcılıkla geçimini sağlayan otuz *haksızın* zorla yerinden edilmesine karşı geliştirdikleri kamusal eylemleri şöyle anlatıyor:

O kadar televizyoncuları aldım o GAP binasına gittim, kapıları kapatıyorlar, o kadar oraya gittim kapıda duranlar bana değil belediyeye git diyorlar. GAP'ın adamları, orada büyük bir bina var ya, onlar gelmiyorlar, onlar emir veriyorlar güvenlikçiye, zabıtaya; geliyorlar tehdit ediyorlar. Ben de dedim güvenlikçisin sen, seni buraya tehdit etmek için mi gönderiyorlar, git dedim belediye reisini çağır buraya. Zorlan yıktılar ya arkadan gizlice yıkıyorlar, arkadan, binayı. Vuruyorlar vinçi binayı çatlatıyorlar, bak bina çatlamış yıkılacak diyorlar. Ben de çok hakaret ettim onlara, belediye reisine GAP'a, bir tanesi de gelip sen neden hakaret ediyorsun demedi.

Demir perdelerle görünürlüğü engellenen Tarlabası'nda, projenin ilk etabında yıkılan ancak dava sürecinde olduğu için "çivi dahi çakılamayan" Halepli Bekir ve Sakız Ağacı sokaklarındaki yurtsuzlaşma sürecini Fahri'nin gözünden, arkadaşlarının anlatısı ve sivil toplumun deneyimi üzerinden ilerleyen kısımda anlatacağım.

Halepli Bekir Sokağı'nın Hikâyesi

Halepli Bekir Sokağı'nın da içerisinde bulunduğu Şehit Muhtar Mahallesi, 386 ada, 21 parsel olarak tanımlanan yerleşkede, 5366 sayılı yasaya dayandırılan yenileme alanıdır ve "Büyük Dönüşüm" projesinin uygulama mekânıdır.⁹¹ Yasanın uygulandığı bölgelerde, mülk sahibi olan, olmayan veya kiracı olan kesimler zorla yerinden edilmektedir.⁹² Zorla yerinden

⁹¹ Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun amacı, "büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır. Bu Kanun, yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda oluşturulacak olan yenileme alanlarının tespitine, teknik altyapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin usul ve esasları kapsar." "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunu," Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, erişim 15 Temmuz, 2014, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>.

⁹² Uluslararası Af Örgütü Türkiye Araştırmacısı Andrew Gardner, yaptığı yazılı açıklamada şöyle demiştir: "Bu insanlara danışılmamış, yasal hakları konusunda bilgilendirilmemiş veya uygun alternatif barınma imkânı ya da zararlarının tazmini teklif edilmemiştir. Söz konusu durum, bu insanların haklarının bir ihlalidir. Ayrıca taciz iddiaları ile ilgili olarak da kamu görevlileri hakkında bir soruşturma

edilme mekânı olan mahalledeki yıkım sürecini de kapsayan yenileme sürecinden sorumlu olan TOKİ ve projenin uygulayıcısı şirket, yaptıkları uygulamayı “yaşamın mimarı” olma iddiası ve yaklaşımıyla gerçekleştirmektedir.⁹³ Yaşamı, mimari bir inşa alanı olarak gören bu "yeni bakış" mülk sahipleri ve kiracıları şehrin en uç noktalarına kovalamış; her iki statüde de tanımlanmayan, mülkiyet ilişkilerinde statü sahibi olmayanları ise sokağa itmiştir. Mahallenin, sokağın yitimi ve dayanışma örüntülerinin çözülmesiyle birlikte mülkiyet ilişkilerinde yer edinmeyenler de zorla yerinden edilmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında, kamu ve yerel yönetimin taşeron-uygulamacı şirketler vasıtasıyla kentin çalışan yoksul sınıflarına "önerilen" ise zorunlu olarak şehrin dış kesimlerine doğru yönelmeleridir. Kent, Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu tarafından da "yok edici" olarak ilan edilen bu sürece, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları düzeyinde de itirazlar oluşmuş ve bu uygulamaya olan itiraz yasal düzeye taşınmıştır.⁹⁴

başlatılmadığı.” “Uluslararası Af Örgütü'nden 'Tarlabaşı' uyarısı,” Hürriyet, erişim 15 Temmuz, 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18281400.asp>.

⁹³ TOKİ'nin işbirliği halinde çalıştığı bir diğer inşaat şirketi olan Ağaoğlu Şirketi'nin marka sloganıdır. Ağaoğlu Şirketi, erişim 10 Ağustos 2014, <http://www.agaoglu.com.tr/>. Türkiye’de kentsel dönüşüm inşaat alanlarıysa iş cinayetlerinin sistematik olarak gerçekleştiği yerlerdir. Cihan Haber Ajansı tarafından 28.05.2014 tarihinde yayınlanan haber şöyledir: “Ağaoğlu Maslak 1453 İstanbul şantiyesinde meydana gelen olayda, başına demir direğin düşmesi sonucu tesisat işçisi Hakan Tek hayatını kaybetmişti. Ölüm olayının ardından 2 gün yas ilan edilen şantiyede işçiler, protesto gösterisi yaptı.” Eylemde “Taşeron bir işçi daha öldürdü.” ve “Ağaoğlu ölüm mimarı,” pankartları açılmıştır. “Bir işçinin öldüğü şantiyede eylem,” Cihan Haber Ajansı, erişim 29 Mayıs 2014, <https://www.cihan.com.tr/tr/agaoglu-eylem-maslak-isciler-dsp-1443303.htm>.

⁹⁴ Türkiye’deki hak temelli çalışan derneklere yaptıkları çağrılardan cevap alamadıklarını belirten Dernek Başkanı, Derneğin ilk kurulduğu yıllarda gittiği bir toplantıyı anlatıyor: “Tarlabaşı’nda sivil toplum örgütlerinden hiç bi’ destek alamadık ki, diyo bana ki iyi ama orası Tarlabaşı bunu diyen bir dernek. Arkadaş orda insanlar malını kaybediyor, insanlar sokakta kalıyor demiyor da, hani biz de gelelim oraya bi toplantı yapalım, basın açıklaması yapalım demiyor da.” Tarlabaşı’nda yıkıma karşı itiraz, iktidar mekizmalarıyla damgalanan tüm mahallelerde olduğu gibi toplumun geniş kesimleri tarafından sahiplenilmemiştir. İki yıl boyunca mülk sahiplerini ve kiracıları örgütlemeye çabalayan dernek, 2010 yılına gelindiğinde derneğe vekâletini verebilen yüz yirmi sekiz kişi ile dava açma kararı almıştır. Mülkiyet ilişkilerinde yer bulamayanlar; yasal haklara erişim için gerekli olan ekonomik birikime ve yasal varoluşa, kimliğe sahip olmayanlar ise tanımlı hak alanlarında kendilerine yer bulamamışlardır. Hak tanımlamalarında kendisine yer bulanların başvurusu ise, Mart 2011 tarihinde İstanbul İdare Mahkemesi’nce gerekçe gösterilmeksizin reddedilmiştir. Dernek bileşenleri, reddedilen dava konusunu Danıştay 6. Dairesi’ne taşımıştır. Dernek tarafından açılan davada, davalı sıfatına sahip Beyoğlu Belediyesi Başkanlığı tarafından 23 Eylül 2014 tarihinde mahkemeye fotoğraf da içeren 2010/1481 dosya numarası ile - UYAP’ta taranan - ek beyan belgesi sunulmuştur. Tezin ekinde sunulan bu belgede, yerel yönetim tarafından Emniyet Müdürlüğü’nden alınan görüntüler aracılığıyla yenileme alanı Tarlabaşı’nın suçun, kayıt dışılığın ve geri kalmışlığın yeri olduğu iddia edilmiştir. Tarlabaşı’nda koyun sürülerinin, narkotik operasyonların, sokakta halı yıkayan kadınların fotoğraflarına yer verilen belgede, yenilemenin öncelikli konu olduğu şöyle ifade edilmektedir: “Tarlabaşı’ndaki kötü görüntü, semtin suç odağı olması, binaların her an hayatı tehdit etmesi.. ve benzeri nedenlerle, Beyoğlu Belediyesi’nce Tarlabaşı Yenileme Programı en öncelikli işleri arasındadır.” Nisan 2014’e gelindiğinde, Danıştay oy birliği ile idare mahkemesinin kararını bozmuştur. Bu karar sayesinde vatandaş olan, mülk sahibi olan ve dava açan 164 kişi davayı kazanmış durumdadır. Danıştay’dan yürütmeyi durdurmaya yönelik bir karar çıkmamış olup çıkan karar kamulaştırmanın iptali yönündedir. Bu çerçevede oluşan karar, Tarlabaşı’ndaki mülk sahiplerinin, mülklerinin kamulaştırılmayacağıdır ve mülk sahipleri dışında kalan tanımlı kiracı, tanımsız ve kayıtsız ikamet edenlerin zorla yerinden edilmesine yönelik değildir. Derneğin Tarlabaşı’nda örgütlenmesi ve dava sürecindeki altı yıllık mücadele tecrübesi çerçevesinde dernek başkanı, kiracıların ekonomik durumuna dair izlenimini şöyle anlatmaktadır: “Derneğe gelenler fakir insanlar, yoksul insanlar... Üç yüz, iki yüz, yüz kira ödüyorlar, Beyoğlu’nda hizmet sektöründe çalışıyorlar, bu insanlar yaşamını devam ettiriyorlar” Evsizleşen yoksulların hak temelli çalışmalarda yer alması önemli bir nedeni de ekonomik durumlarının ciddi yapabilirlik sorunlarına neden oluyor olmasıdır. Evsizler Evi’ne yaptığım bir ziyarette evsizleşerek buraya sığınan Hüseyin sohbetimizde, yoksul olanın örgütlenme hakkının fiilen elinden alındığını vurgulamıştır.

Tarlabaşı'nda yurtsuzlaşan kesimlerin güya sahip oldukları ve ellerinden alınamaz haklarına erişim noktasında ciddi “yapabilirlik” sorunları vardır. Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği Başkanı Ahmet Gün, haklarının ihlal edildiğini dahi belgeleyemeyen *haksızların* durumuna dair şunları söyler:

Yani yapacak bişey yok, ona yapacak bişey yok, gitsin bir hayır kurumuna müracaat etsin. Ona benim ya da derneğin yapacak olduğu bişey yok. Çok içler acısı... Yani siz devlet olarak, belediye başkanı olur başbakan olur, cumhurbaşkanı olur, bakan olur... Bütün dünyanızı para ve rant üzerine kurmuşsanız, orada hiç bişey konuşamazsınız, hiç bişey bulamazsınız. Her şey rant üzerinden gidiyor. Maalesef Tarlabaşı, Sulukule bunun bi' dramıdır... Burda siz neyi sorgulayabilirsiniz ki... Bu aşamada [yıkım sürecinde] hayatını kaybeden insanlar oldu.

Yıkım sürecinde evsizleşen Fahri, yıkım günü yaşadıklarını şöyle anlatıyor: “Otuz beş yıldır burdaydım, orda, yukarda binayı kafasına yıktılar.”⁹⁵ Fahri, yıkım süreci sonrasında anılarından bahsederken kendisinden üçüncü şahıs gibi bahsetmeyi tercih ediyor. Yıkım sonrasında yaşadıklarını ise şöyle anlatıyor: “O da geldi, burda yıkıntı binaya kapısı, penceresi olmayan bu yere sığındı.” Bu bağlamda dönüşenin kent değil, kentte ikamet edenin yaşamı olduğunu söyleyebilirim. Müteahhit Ağaoğlu'nun kendi dilinde, "imar ettiği yaşantı" olarak ifadesini bulan olgu ise esasen evsizlik olmaktadır. Fahri, yıkım sonrasındaki tanıklığını şu sözlerle ifade ediyor:

Benim gibi o zamanlar o sokakta olan yirmi kişiydik yani hurdacı olan olmayan da iki, üç kişi öldü... Zaten hastaydı soğuk yedi vücudu şişti, öbürleri de ölmediler ama çalışacak durumda olmadılar... Böyle işte dağıldılar... Öbürleri de hasta masta... Daha hala orada kalanlar var, depolarda kalanlar var.

Polanyi, doğayı ve insanları *piyasa* koşullarına terk etmenin onları yok olmanın eşğine getireceğini ifade eder. Engels ise on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde

⁹⁵ Fahri'nin dilinde alışılmışın dışında bir ifade etme biçimi gözlemledim. Kendisine o dediği süreç yıkıma ve arkadaşlarının yitip gitmesine tanıklık ettiği sürece tekabül ediyordu. Nitekim anlatısında kendisinden, evinin ve sokağının yıkıldığı dönemde "o" olarak bahsedecektir.

“mülksüzleşen özgür kitlelerin, yoksul sınıfların, yedek sanayi ordusunun” Londra’daki koşullarını dile getirirken benzer bir sürece işaret etmektedir:

Toplumda yüzlerce proleteri kılıcın ya da kurşunun yol açacağı ölümler kadar vahşice ve doğal olmayan, zamansız bir ölümün pençesine ittiğinde, binlerce kişiyi yaşamı için gerekli olan şeylerden yoksun bıraktığında ve yaşayamayacağı koşullar içine sürüklediğinde - kanunun güçlü kolları arasında kaçınılmaz bir son ölüm teslim alana dek onları bu koşullar altında kalmaya zorladığında - ve binlerce insanın yok olacağını bile bile bu koşulların sürmesine izin verdiğinde cinayet işlemektedir; bir bireyin işlediğinden farksız bir cinayet. Kasti, maskelenmiş, katili somut olarak görünmeyen, kimsenin kendini koruyamayacağı bu cinayet, bir emrin değil de bir ihmalin ürünü olarak ortaya çıktığından gerçekte cinayete benzememektedir. Ama yine de cinayettir.⁹⁶

Benzer şekilde, evsizlik, yoksunluğa ve yaşanabilir olmayan koşullarda yaşamaya mahkûm edilmektir ve bu hali deneyimleyenler için kaçınılmaz hale gelmiş bir yaşantı biçimidir. Evsizlerin yaşam hakkının her an ihlal edildiği bu anlatıda fail; devlet, yerel yönetim ve proje-uygulayıcı şirket olarak karşımızdadır. Yıkım alanını görünmez kılan “demir perdeler”se bu cinayeti görmemizi engeller. Fahri, sokaklarda yıkılacak olan yerlerin görünmez hale gelmesini, “binaların mahkûm edilmesi” olarak şöyle anlatıyor:

Yıkılacak yerlerin sac denilen demir perdelerle kapatılıp binaların yıkılmaya hazır hale getirilmesi yani bi' çeşit binaların mahkûm edilmesi... Artık bu modern çağda binalar da mahkûm ediliyor. Demir sac diyorlar, onlarla perdelenip mahkûm edilmiş binalar, hayata küstürülmüş... Bu binaların dili olsa da söylese neler görmüş neler yaşadı. Bu binaların dili olsa bu binalar bile hükümete kızar, isyan eder.⁹⁷

Evsizlik, modern bir yoksulluk kategorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Evsizliğin indirgemeci bir kategoriye hapsedilmesi beraberinde tartışmanın konut, ev eksenine hapsedilmesini getirmektedir. Bu yaklaşım, evsizlerin şehrin iç kesimlerinde geçimlerini

⁹⁶ Friedrich Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu*, çev., Oktay Emre (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 120.

⁹⁷ Fahri’nin bu isyanını Mayıs 2013 başlarında duyulduktan sonra 31 Mayıs günü Gezi etrafında başlayan direnişte “demir perdeler” yıkılmış, projeyi anlatan büyük reklam afişleri ateşe verilmiştir. Temmuz ayına gelindiğinde demir bloklar ve afişler yenilenmiştir.

sağlamaya çalıştıkları alanlardaki güvencesiz işleri ve dayanışma örüntülerini görünmez kılar. Zorla yerinden edilmenin mekânları, barınanların geçimlerini kurdukları, çalışma hayatlarını örgütledikleri alanlar aynı zamanda. Bu çalışmada tanışılmamış olanla da tanışmaya çalışarak ve birlikte üretmeye çabalayarak anlatı, fotoğraf ve derinlemesine görüşme kaydı üzerinden evsizlik durumunu açığa çıkarmaya çalıştım. Bu çalışmada, Fahri'nin fotoğrafları ve anlatısı, kentsel dönüşüm uygulaması ile evsizlik arasındaki içkin bağı gösterir nitelikte. Fahri'nin ve sokakta bulunan kayıtlı görüşme yapılamayan diğer evsizlerin, kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda yaşadığı durumda, konut değil tamamen sokağın yıkıldığını vurgulamam gerekiyor.

Evsizlik öyle bir şeydir ki...

Evsiz bile evsiz olmaktan kaçınır.

Halit

III. Yaşantı Örüntüsü Olarak Evsizlik

Evsizliğin, piyasanın güvencesiz alanlarında ve mülkiyet ilişkilerinde yer edinemeyenlerin, vatandaşlık statüsünü yitirerek bulunduğu bir eşik olduğunu önceki bölümde vurguladım. Simmel'in de belirttiği gibi yoksullar sınıfı, "Envai çeşit yazgının ortak son noktası, envai toplumsal katmandan gelen hayatın hep birlikte aktığı bir okyanus" gibidir.⁹⁸ Bu bağlamıyla evsizlik, farklı yaşamlardan gelenlerin ortak bir statüde ve eşikte buluşmasıdır.

Bu bölümde, evsizlik eşiğine gelen bedenlerin, metropol içerisinde görünmeyen sınırlar çizilerek hapsedilen yaşantılarını irdelleyeceğim. Bunu anlatmak için öncelikle evsizin çeperde süren yaşantısından, "düşmek" olarak tanımladığı *eşiğe gelme* sürecini irdelleyeceğim. Sonrasında ise "düşen" evsiz bedenlerinin işaretlenmesinde, damgalanmasında ilksel dönemlerin *kirlilik ve tehlikelilik tabularının* nasıl işe koşulduğunu çözümleyeceğim. Bedensel damgalanma süreçlerini irdelerken evsizleşenlerin yapabilirlikten yoksun, açlık sınırında bir haldeyken, "korunmaya muhtaç" statüsünde tanımlanmamalarını mümkün kılan yasal devlet mekanizmalarını ele alacağım. Bunu yaparken, evsizleşenlerin kamusal hizmetlere erişim süreçlerinde devletle karşılaşma deneyimlerine odaklanacağım. Son olarak bu bölümde, *düşme anı* sonrasında içsel bir deneyim olarak evsizliğin nasıl bir yaşantı olduğunu anlatmak için evsizliğin mekânsal uzamını oluşturan geçim stratejilerini, gündelik hayatını, duygusunu, görme biçimlerini, toplumla karşılaşmalarında oluşan yeni toplumsal kuralları ele alacağım.

⁹⁸ Simmel'e göre, "Yoksullar sınıfının anlamı ve toplumsal yapı içindeki yeri söz konusu olduğunda büyük bir homojenliği vardır; ama onu oluşturan unsurların tek tek ele nitelenmesi söz konusu olduğunda homojenlikten tümüyle yoksundur." Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, 178.

Benjamin; ezilenlerin tarihinde, olağanüstü halin bir istisna değil, kural olduğunu söyler.⁹⁹ Evsizlik, istisnai bir durum ve beklenmedik bir sonuç değildir. Evsiz yaşantısı, istisnai olanın kural halini aldığı olağanüstü bir durumda devam eder. Evsizler, kamusal alan tarafından içerilmezler. Toplumla gündelik yaşam edimlerinde ayrışan evsizler, makbul yaşamın dışında kalmış “farklılıklar”dır. Evsizlerin gündelik yaşantılarında farklılaşan pratikleriye, modern zamanın düşünce örüntüsünün; evli-evsiz, akıllı-deli, zararlı-zararsız, temiz-pis ikili zıtlıklarına (binary opposition) dayanan bir tanımlamaya hapsedilir.¹⁰⁰ Turner, toplumsal statü düzenine dayanan hiyerarşilerin nasıl oluştuğunu açıklamak için Lévi-Strauss’dan ve Douglas’dan yararlanır. Douglas, toplumsal düzenin sınırlarını mümkün kılan sınıflandırmaların, *saflık ve tehlikelilik tabularına* dayanan düşünce örüntümüzle mümkün olduğunu yazar.¹⁰¹ Lévi-Strauss, bu zıtlıkları statü/statü yokluğu ve buna benzer adlandırmalar üzerinden örneklendirir.¹⁰² Evsizlik, 2000’li yıllarda, birbirinden farklılaşan, toplumsal statülerini kaybeden yoksulların bulunduğu yeni bir eşiktir.

Eşik: Düşme Anı

Evsizlerin “bir yastık, bir ekmek için” çalıştıkları geri dönüşüm, inşaat işçiliği, genelev ve koli evlerinden de ayrılarak sokakta kalması durumu mülakatlarda sıklıkla “düşmek” olarak ifade edilmiştir. Geniş aile, dost, hemşerilik gibi korunma unsurlarını, vatandaşlık statüsünü yitiren ve *piyasadan* dışlanan bedenlerin çantaları, yegâne mülkleridir. Bu bağlamda, eşiği geçen evsizler “insan olmaları dışında- diğer bütün niteliklerini ve özel

⁹⁹ Walter Benjamin, *Illuminations*, 257.

¹⁰⁰ Temel haklara dahi erişemeyen evsizlik yaşantısının “delilik” eşiğinde sürmesi olağanüstü durum koşullarını andran evsizlik yaşantısıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, evsizlik yaşantısının beraberinde evsizleşenleri "patolojik davranışlar"a yakınlaştırdığını söyleyebiliriz. Evsizleşenler, evsizlik durumunu bir gerçeklik olarak kavramakta yaşadıkları zorlukları mülakatlarda sıklıkla ifade etmişlerdir. Evsizlik, kavranabilir bir gerçeklik değildir. Diğer bir taraftan patoloji de evsizliğe neden olan etkenlerdendir. Dolayısıyla evsizliğin patolojiyle ilişkisini de kapsayan çalışmaların disiplinlerarası bir yaklaşımla yürütülmesi önemlidir.

¹⁰¹ Douglas, düşünce örüntülerimizle oluşan toplumsal düzenin değişmesinin koşulunun; “sunulacak güçlü ve yeni sembol, kötülüğü ayaklarının altında çiğneyen bakir bir kurtuluş kaynağı olarak İkinci Havva” olduğunu söyler. Mary Douglas, *Saflık ve Tehlike*, 194.

¹⁰² Victor Turner, *The Ritual Process*, 106, 109.

ilişkilerini gerçekten yitirmiş olan” insanlardır. Evsizin yanında taşıdığı küçük valizini, poşetini, çantasını yitirmesi halinde evsiz için kirlilikle damgalanan beden olmamak da mümkün değildir artık. Yitirdiği çantasıyla birlikte temizlik malzemesini, temiz giysisini, fotoğraflarını, yazılarını da yitirmiştir çünkü. *Kirli* bedeni, toplumsal düzenin tüm mekanizmalarından dışlanır. Çantasını kaybeden evsiz bedeni, *kirlenmeye ve pislenmeye* de mahkûmdur artık. Bedensel ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olmayan evsizler, Halit’in söylediği gibi düşecektir: "Sokakta kaldıkça, düşecek bu adam."¹⁰³

Evsiz olarak adlandırılma *düşme* eşiğinin geçilmesinden sonra başlar. Bu andan sonra evsiz bedeni, toplumsal statüsünü tümüyle yitirmiştir. Artık yoksul bile değildir. Bu süreçte evsiz bedeni, *kirlilikle* damgalanarak yoksul statüsünden statü hiçliğine geçişe yönelir. Bu statü geçişi sonrasında, Douglas’a göre, “Kesin olarak yeni bir konuma kavuşmasını sağlayacak olan bir birleştirme (aggregation) töreni olmadığından, güvenilmezlik, adam edilmezlik gibi çeşitli yanlış toplumsal tavırlarla tanımlanan diğer kişilere benzer şekilde toplumun dışında” kalır.¹⁰⁴ Ayşe Buğra, yoksulluğun her şeyden önce, insanın topluma diğer insanlar gibi katılabilmesini engelleyen bir sosyal dışlanma sorunu olduğunu vurgular.¹⁰⁵ Madanipour, toplumun dışında tutulmanın bireyi toplumun kıyısına ittiğine, ekonomik, siyasi, kültürel ve mekânsal olmak üzere çok boyutlu bir sosyal dışlanma sürecine maruz bıraktığına dikkat çeker. Evsizleşenlerin bu dışlanma süreçlerini tekrar tekrar yaşadıklarını vurgular.¹⁰⁶ Evsizlerin yoksul statüsünü kaybetmesi, yaşadıkları bu çok boyutlu dışlanma süreciyle yakından ilişkilidir. Bu çok boyutlu dışlanma sürecinde sosyal dışlanmanın damgalayıcı dili, değişen kültürel özelliklerine, toplumsal cinsiyet tercihlerine, yaşadıkları mahallelere,

¹⁰³ “La Haine” filminde ana karakterlerden birisi statü olarak yükselmek istemez çünkü bilir ki “düşecektir”. La Haine, Yönetmen: Mathieu Kassovitz, 98’ - 1995 Fransa.

¹⁰⁴ Mary Douglas, *Saflık ve Tehlike*, 126.

¹⁰⁵ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, 259.

¹⁰⁶ Ali Madanipour, *Social Exclusion and Space*, 158-165.

bedenlerine yönelmiştir. Bu uzun soluklu dışlanma süreçlerinin sonundaysa evsizleşenler, mutlak bir yoksulluğa hapsedilir.

Evsiz bedeni “sokağa düşme”nin eşiğine geldiğindeyse aynı zamanda ölüm eşiğine yaklaşmıştır. Mülakatlarda bu eşiğe yaklaşmanın kimsesizler mezarlığında son bulacağı sıklıkla ifade edilmektedir. Bu son, evsizleşenlerin ortak kaygısıdır. Bu kaygı, korku ve tedirginliğe neden olurken bu sondan kaçınmanın koşulu olan mülkiyet edinme isteği ise yaşama umudunu diri tutmaktadır. Bu eşiği 98 senesinde “sokağa düşen”, Büyükçekmece’deki bir inşaat alanına "sığınan” Halit, intihar denemelerinde başarısız olduğunu da ekleyerek yaşanan durumu şu sözlerle özetliyor:

Ben yatak yüzü görmeden, bilfiil, yatak yüzü görmeden, üç yıl sokakta kaldım ben, öyle bi' süreç geçirdim.. Büyükçekmece'de kaldığım günün sabahı, Aksaray’a geldim. Hani o yol var ya ordayım. Orda birisi ölmüş. Şubat ayı bahsettim ya. O sahne hala aklımda. Herifin simsiyah sakalı var... [Üstünde] O zamanın parası ile elli, altmış lira. Ama otele gitse otel almaz, berbere gitse berber traş etmez, yemek yemeye gitse oturtmaz. Ben onu da söylüyüm. Yani o para onun bi' işine de yaramaz aslında. Genel olarak yine sigara ve şey parası olur, içiyorsa şarap parası olur. Bi' baktım böyle, senin sonun da böyle olacak dedim.

Kirlilikle damgalanan bedeni, toplumsal statüsü en aşağıda olan evsizlerin kokuları ve bedenlerinin görünüşüne atfedilen sembolik anlamlar, “onlar”ın "evli" olan diğerleri ile aralarındaki sembolik ayrımı ve görünmez sınırı kuruyordu. İlerleyen bölümde evsiz bedenlerinin sembolik anlamlarını kuran *tabunun* işlevini ele alacağım.

Bedenin Damgalanması: Tehlikelilik Tabularının İşlevi

Mülakatlar esnasında, *eşiğin* geçilmesiyle başlayan, evsiz olarak adlandırılan varoluş durumuna dönüştüklerinde ise şiddete açık bir alanda yaşadıklarını ve aşağılandıklarını, görüştüğüm evsizler sıklıkla ifade ettiler. Bu şiddeti ve aşağılanmayı meşru kılsa evsizleşenlerin statüsüzleşen bedenlerinin tarihselliği olan *kirlilik ve tehlikelilik tabularıyla* damgalanıyor olmasıydı. Mülakatların tümünde, evsizleşme sürecinde bedensel damgalanmadan kaçınmanın “kötü görünmekten” kaçınmak anlamına geldiği ortaya çıktı. Evsiz olanın dahi bilmediği ve evsizlik “hücre”sinden dışarı çıkma umudunu koruduğu bu deneyim örüntüsü ise bünyesi gereği düzensizdir. Bu düzensizlik, kurulu düzeni tehdit etme riskini barındırır ve bedenin "norm dışı" tabularla damgalanmasına neden olur. Douglas’a göre kirliten, iki yönden habis sayılan bir lanetleme nesnesi haline gelir. Öncelikle çizgiyi aştığı için; ikinci olarak da başkalarını tehlikeye soktuğu için.¹⁰⁷ Bu nedenle, kutsal ev sınırı dışında kaldığına inanılan evsiz bedeni, lanetlenme nesnesine dönüşür. Douglas, toplumsal sınırların aşılmasının tehlikeli bir kirlenme biçimi olduğunu belirtmektedir. Ev sınırını aşan evsiz bedeninin “mundar” olduğuna inanılır. Bu bedene dokunulmaz. Dokunulursa hemen arınılması gerekir. Bu inancın nasıl bir bakış yarattığını Halit şöyle anlatır: “Bazılarıyla var, bizden iğreniyorlar yani üstümüz başımıza bakıyorlar, iğreniyorlar.” Halit bedensel damgalanmadan kurtulmak için hurdacılık yapmaktan vazgeçtiğini anlatırken bu damgalamanın beraberinde suçlanmasını getirdiğini ve bundan duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade ediyor: “Bizim toplumda ha bire suçlusun.” Evsiz bedeni, kirliliği ve beraberinde getirdiği tehlikeliliği simgelemesi sebebiyle toplumsal alanın dışında tutulmaktadır ve her türlü lanetlemenin nesnesi haline gelebilmektedir. Dolayısıyla bu lanetlemeden kaçınmak için bedenlerini temiz tutmaya çalışmak evsizleşenlerin ortak deneyimidir. Ancak bu sayede bedenlerinin evsiz olarak damgalanmasından kaçınabilirler ve şehrin içerisinde görünmez ama

¹⁰⁷ Mary Douglas, *Saflık ve Tehlike*, 27.

güçlü/keskin olan dışlanma sınırlarını geçebilirler. Bu kaçınmayı, Alican şöyle anlatmaktadır: “Üstünüz başınız biraz düzgün olabiliyor. Zaten kötü olduğunda güvenlik almıyor. Ona dikkat etmeye çalışıyordum.” Evsizleşme sürecinde kötü görünmekten, pis kokmaktan, pislik gibi görünmekten kaçınma, anlatılarda sıklıkla ifade edilen bir hayatta kalma yöntemidir. Çarka çıkararak geçimini sağlayan Sedoş, Maçka Parkı’nda yaşadığı altı ay boyunca hayatta kalmasını mümkün kılan dayanışmayı şöyle anlatır: “Benim hayatım böyle... Parklarda yaşadım hep. Geliyodu bana kıyafet getiriyodu. Orda bi tane bekçi vardı, Allah razı olsun. Ben orda giyiyodum gece, harçlığımı çıkarıyodum, gidiyodum orda yatıyodum.” Evsizlerden Evliya Çelebi'nin bedeni, uzun yıllardır Gezi Parkı'nda yaşıyor olmasına rağmen *damgalanmamış* bir bedendi. Mülakatta, bu damgalanmadan temiz kalarak kaçındığını anlatan Çelebi, hamamların bu kaçınmada işlevsel olduğunu vurguluyor. Çelebi kış aylarında gittiği “toplama kampı”nda karşılaştığı evsizlerin durumunu, “Affedersiniz yanına yaklaşılmayacak insan da var, bir yıldır yıkanmayan...” sözleriyle ifade ediyor. Kirlenen evsiz bedeni, evsiz Çelebi için de *pisliği* nedeniyle yanına yaklaşılmaması gerektirir. Fahri ise evine beş yüz metre uzaklıktaki cami avlusunda bulunan abdest alma alanındaki çeşmeden su taşıyarak bedenini temizlediğini anlatmıştır. Bu çabayı göstermeyen evsizlerle kendisini ayırtmıştır.

Tehlikelilik tabusuyla bedenleri damgalanan evsizler temiz kalma stratejileri geliştirerek toplumun parçası olduklarını gösterme çabasıdır. Kaybettikleri vatandaşlık statüsüyle hak alanının dışında tutulan evsizlerin kirlenen bedenleri, onları daha da *haksızlaştırır*. Bedenin temiz kalması, evsiz bedenini *toplumsal birleşmeye* yaklaştıracak bir niteliktir. Evsizlerle tanışmalarında, mülakatlarda ve sohbetlerde çay, yemek gibi ikramlarda ve tuvalet gibi alanları kullandığımda, koltuğa oturduğumda, ellerini sıkmak için bedenlerine dokunduğumda temiz olduklarını hep vurgulamışlardır. Kirlilikten kaçınma çabalarını

anlatmışlardır.¹⁰⁸ Evsizlik eşiğini geçen evsizler de tehlikeli olduklarına inandıkları için evsizlerle bir araya gelmekten kaçındıklarını ifade ettiler. Evsizleşenler için de onlardan daha aşağı kademe olduklarına inandıkları evsizler vardı. Mülakatlarda, bu kaçınma davranışının evsiz bedenlerinin bir araya gelmemesine ve dayanışma örüntüleri geliştirememesine neden olan bir inanç olduğu açığa çıktı.

Yapabilirlikten Yoksunluk

Eşiği geçen bedenleri *kirlilik ve tehlikelilik tabularıyla* damgalanan evsizler için *yapabilirlikten yoksunluk*, hak alanına erişimdeki en temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Amartya Sen, yoksulluğun gelir düzeyiyle sınırlı tanımlarını reddederken yoksulluğu *yapabilirlik* kavramı üzerinden açıklar ve *yapabilirliği*; açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi, her insanın mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisi olarak tanımlar.¹⁰⁹ Simmel ise yoksulluğu “elindeki araçlar ile amaçlarına ulaşmaya yetmeme” durumu olarak adlandırır.¹¹⁰ Evsizlerin, insanın kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınmasının yani *yapabilirliğinin* önündeki engel, hak alanının dışında bırakılmış olan statüsüz konumları ve damgalanarak dışlanan bedenleridir. Yasalara göre, adresi olmadığından dolayı vatandaşlık statüsünü de yitiren yoksul evsizler, kendilerine en yakın Kaymakamlık kurumuna giderek adres sahibi olana dek kullanabilecekleri geçici bir kimlik belgesi edinebilirler. Ancak evsizler kendilerine geçici vatandaşlık statüsü verecek bu belgeyi edinebilmenin başvuru koşulu olan fotoğrafa bile sahip değildir. Geçici kimlik belgesini edinebilen evsizleşenler üç ayda bir üç yüz Türk Lirası kira yardımı alabilmektedir.

¹⁰⁸ Saha çalışmasında, bu çabayı göstermekten vazgeçmiş evsiz bedenlerini gözlemledim ve evsizleşenlerle tanıştım ancak içinde buldukları durum nedeniyle mülakat yapmayı uygun bulmadım. Yapabilirlikten tümüyle yoksun olan evsizlerle, mülakat yapmanın ötesinde bir yöntemle ilişki kurulmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu metodolojinin kurulması içinse evsizlik üzerine çalışmaların çoğalması önemlidir.

¹⁰⁹ Amartya Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, çev., Yavuz Alogan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

¹¹⁰ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, 173.

Ancak evsizlerin çoğu zaman, vesikalık fotoğraf çektirebilecek paraları da bulunmamaktadır. Evsizleşenler, fotoğraf çektirmek için gerekli olan nakde sahip olsalar dahi damgalanmış evsiz bedenleri sebebiyle, fotoğrafçının kapısının eşliğini kolayca geçemezler. Böylelikle evsiz, adresi ve fotoğrafı olmadığı zaman diliminde kimliksiz olduğu için hukuki vatandaşlık statüsünü de kaybeder. Yasal vatandaşlık statüsünü yitiren Fahri'nin kamusal sosyal hizmetlere, yardımlara erişimi için diğer tüm evsizleşenler gibi öncelikle kimlik başvurusu yapması ve vesikalık fotoğraf çektirmesi gerekiyordu. Ancak bunun için yeterli ekonomiye ve de "makbul" bedene sahip değildi. Fahri'nin de yaşadığı deneyimde de görüldüğü üzere evsizleşenler *yapabilirlikten yoksundur*. Evsiz bedeni kentte muhayyel olarak inşa edilen sınırlarla çevrilmiş bir *hücreye* mahkûm edilmiştir adeta. Bu hücrede, *savaştta* evsizleşenler Arendt'in söylediği gibi sadece özgürlük, eyleme, düşünme haklarından değil kanaat oluşturma hakkından da yoksun bırakılmıştır. Arendt, hak arama hakkından dahi mahrum edilen *haksızlara* dair "kısmetlerine bazı durumlarda ayrıcalığın, çoğu durumda adaletsizliğin, birinde lütfün diğerinde kör talihin düşmesinin, ne türden olursa olsun yaptıkları, yapmakta oldukları ya da yapabilecekleri şeylerle bir ilgisi yoktur" der. Bu anlamda, *yapabilirlikleri* sadece rastlantısaldır.¹¹¹ İlerleyen bölümde bu rastlantısallığın oluşmasında toplumsal cinsiyet ilişkileri, yaş ve engellilik durumlarının etkisini analiz edeceğim.

Korunmaya Muhtaç Statüde Olmayanlar

Rastlantısallık durumu içinde "şanslı olanlar" korunmaya muhtaç statüde tanımlanan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerdir. Bu tanım dâhilinde, evsiz ve korunmaya muhtaç grupların muhtaçlık statülerinin devlet tarafından onaylanması durumunda kamu hizmetlerine erişim hakkı vardır. Bu haksız diğer haklar gibi fiilen, uygulamalarda çoğu zaman hiçliğe dönüşür. Devlet tarafından sağlanması yasal düzeyde zorunlu olan koruma hizmetleri, her

¹¹¹ Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları / 2 Emperyalizm*, 304.

anlamda son derece sınırlıdır. Bu sınırlılık, korunmaya muhtaç kategorisinde tanımlanan grupların kamusal sosyal hizmetlere erişmesini şansa bırakır. Korunma hizmetlerine erişimin neredeyse sembolik düzeyde olması nedeniyle bu hizmetlerden yararlanabilmek “ranstlantısallık”la ve “kısmet”le açıklanabilecek durumdadır. Kamusal sosyal hizmetlere erişim ihtimali; başvuru için gerekli evrakların toparlanmasının zorluğu, fotoğraf çekimi gerekliliği, sosyal inceleme sürecinin uzayabilmesi, bu sürecin yürütülmesinden sorumlu kamu çalışanlarının yetersizliği gibi bir dizi yapısal sorun eşliğinde sonuç olarak erişimsizliğe dönüşür.

Erkeklerle yönelik durumu incelediğimizde ise yasal tanımlama dahi bulunmadığını görmekteyiz. Halit bu durumu şöyle anlatıyor:

Sakatsa nereye gidiyor bakım evine, Türkiye'nin her yerinde bakım evleri var. Ciğer hastasıysanız mesela... İşte o noktada anlayış farkı var, devlet seni mağdur saymıyor. Yani devlet de, sosyal yardımlaşma da böyle çalışıyor. Gittiğin zaman şunu hesap ediyor; bakıyor, boy yerinde, pos yerinde, güç yerinde taşı sıkırsa suyunu çıkartır. Gitsin çalışsın. Anca Halit'in, o devlet tarafından yardım alabilmesi için engeli var ise gidip ispat etmesi gerekiyor... Mesela bizim Emrah Bey, buraya geldiğinde baya kötü bi' durumdaydı, gitti geldi Bakırköy'e. Emrah Bey bi' de farklı bi' vatandaş, engeli var. Engelinden dolayı şey yapma şansı var. Nedir bu? Bakım evlerinde kalabilme şansı var. Emrah Bey onu bekliyor şu an burda. Yani burdan çıkınca oraya gidecek inşallah.

Emrah'ın bakım evine gidebilecek olmasını sağlayan şansını, Halit engellilik olarak tanımlamaktadır. Ancak Emrah'ın engelli olarak korunmaya muhtaç statüde tanımlanmasını mümkün kılan ise Evsizler Evi'nin ona sağladığı ikametgâh adresidir. Emrah, sokakta, ikametgâh adresi olmadığı zaman diliminde engelli olmasına rağmen korunma hizmetlerinden yararlanamamıştır. Evsiz erkeklerin korunma hizmetlerine başvuru yapabilmesi için yaşlanmayı ya da engelli olmayı beklemeleri gerekmektedir. LGBTİ'ler ise toplumsal cinsiyet kimlikleri yok sayıldığı için yaşı, engellilik durumu ne olursa olsun kamusal hizmetlerden

yararlanamamaktadır. Bu bağlamda, temel haklara erişilemiyor olmasıyla yoksul sınıfların evsizlik yaşantısına mahkûm edilmeleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. İlerleyen bölümde bu ilişkiyi ele alacağım.

Temel Haklara Erişim

Evsizleşenler için temel haklara erişimsizlik durumunu üç başlık altında ele alacağım: Sağlık Hizmetlerine Erişimsizlik, Adalet Erişimsizlik ve Sosyal Yardımlara Erişimsizlik.

Sağlık Hizmetlerine Erişimsizlik

Araştırma kapsamında görüşülen evsizleşenlerin, babası üzerinden sosyal güvenceye sahip olan iki kadın hariç tamamı sosyal güvenceden yoksundur. “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşlanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkındaki Yönetmelik” kapsamında, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan, ve "Türkiye'de ikamet edenler" devletin koruması altında tanımlanmaktadır.¹¹² Bu bağlamda, ikametgâh adresi olmadığı için kimliksiz kalan evsizler, sokakta yaşadıkları dönem süresince sosyal güvenceleri olmadığı için sağlık hizmetlerine de erişemezler. Halit, Evsizler Evi'nde yeşil kart bekleyişini şöyle anlatır: “Geçmiş düzeltemezsin, geçmiş bugüne getiremezsin. Sen geleceğe bak... Buraya geldim. Ahmet Bey yeşil kart falan aldı, sağolsun. Hayırlısıymış. Faksı bekledik dört ay, bi' faksı bekledik! Ondan sonra tedaviye başladık. Tedavi süresince buradayım ben. Üç yıldır...” Halit'in yeşil kart almasını sağlayan nihai

¹¹² Hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan, Türkiye'de ikamet eden şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu hak tanımı beraberinde ikamet adresi bulunmayan yoksulların yeşil kart hakkına başvuru dahi yapamamasını getirmektedir. “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşlanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkındaki Yönetmeliğin kapsamında yeşil kart almaya hakkı olanlar Madde 2: a)”, Başbakanlık, erişim 30 Mayıs 2014, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.4846&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>.

olarak Evsizler Evi'nin ona sağladığı ikametgâh adresi olmuştur. Fahri, kimliksiz olduğu son on yılda hastaneye gidememesini ve bu dönemdeki deneyimini şu sözlerle anlatıyor:

Gitmiyorum yani nasıl gidecem! Hastaneye gidiyorsun SSK'n yoksa bakmıyorlar sana. Hasta olmuyorum, olmamaya çalışıyorum, kendimizi diyorum ya yani nasıl diyeyim cahil adam değilim şey kendime bakmasını bilmem lazım diyorum. Kendi kendimi şey yapıyorum yani iyi düşünüyorum. İleride daha iyi olacak yani diye düşünerek, şey yapıyorum portakal, sarımsak yiyorum, kahvelere çok girmiyorum.

İkametgâhı olmadığı için sağlık hakkından, yeşil karttan yararlanamayan evsizler, ancak adli yardım kapsamında tanımlanan hak ihlallerine maruz kaldıklarında sağlık hizmetinden ücretsiz olarak yararlanabilmektedirler. Koli evinde müşterisi tarafından şiddete maruz kalan ve ancak koli evinin ikinci katından atlayarak ölmekten kurtulan trans kadın Umut,¹¹³ -erkek olarak tanımlanarak- tedavi gördüğü dönemde sağlık hakkından yararlanabilmesini şöyle anlatır:

Adli vaka olduğumdan dolayı, hani şikâyetçi oldum ya, adli vaka olduğumdan dolayı hiç para falan bişey alınmadı yoksa yani doktor da bana söyledi, yüklü miktarda para alınacakmış. Başta korktum ben de. Başta yani dedim burda kalıyorum ama param yok benim, doktor çok etkilendi. Şişli Etfal'de, doktor dedi korkma dedi. Sen adli vakkasın burası devlet hastanesi, korkmana gerek yok dedi.

Umut'un korkusu diğer evsizleşenlerle aynıdır: para vermek zorunda kalmak. Evsizlerin, sağlık hizmetine erişebilmesinin yegâne koşulu Umut'un da deneyimlediği gibi adli yardım statüsünde tanımlanmalarıdır. Bunun yanında LGBTİ'ler sağlık hizmetlerine

¹¹³ Saha süresince LGBTİ'ler toplumsal cinsiyet tanımlamalarının beden odaklı yapıyor olmasına ve "ameliyat olup kestirememiş" olanların yasal düzeyde cinsiyet değişikliği yapamıyor olmasını insan hakkı ihlali olarak tanımlamıştır. Cinsiyet değişikliğinin yasal düzeyde koşulu olan tıbbi süreç ise son derece masraflı bir süreçtir. Bu masraflar sağlık hakkı kapsamında tanımlanmamaktadır. Bu nedenle yoksul trans kadınları uzun yıllar çarka çıkarak bu masrafları karşılamak için para biriktirmeye çabalarlar. Mülakatlarda, "kestirmemiş olmanın" seks işçiliği yaparken "müşterilerin" uyguladığı şiddetin nedeni olabildiği sıklıkla vurgulanmıştır. Saha çalışmasında gördüğüm Türkü tıbbi süreç sonucunda kadın kimliği alma hakkını edinmiş tek trans kadındı. Ancak gördüğüm diğer translarda bu statüde yasal olarak tanımlanmıyor olsalar da kendilerini kadın olarak tanımlamış ve modern tıp tanımlamalarını sorgulayarak reddetmişlerdir. Bu nedenle tezde onların tercih ettiği toplumsal cinsiyet tanımlamaları esas alınmıştır. Aşağıda yer alan TTB (Türk Tabipler Birliği) broşüründe de erkek-kadın ikiliği üzerinden tanımlanan toplumsal cinsiyet alanlarının bilimsel olmadığı ve ayrımcı olduğu ifade edilmektedir.

erişim sürecinde toplumsal cinsiyet kimliklerinden de kaynaklanan ayrımcı uygulamalara maruz kalırlar.¹¹⁴

Adalete Erişimsizlik

Mülakatlarda; evsizleşenler, sokakta kaldıkları süre boyunca diğer evsizler de dâhil olmak üzere toplumun farklı kesimlerinin şiddetine maruz kaldıklarını sıklıkla ifade etmişlerdir. Daha önce belirttiğim gibi, şiddet evsiz yaşantısının ayrılmaz bir parçasıdır. Şiddete maruz kalanlar ve tanık olanlar bu şiddetin kaynağının sadece devlet kurumları olmadığını, evsizleşenler de dâhil olmak üzere toplumun hemen her kesiminden benzer muamele gördüklerini belirtmişlerdir. Şiddete açık alanda süren evsiz yaşantısında, şiddet gördüklerinde veya bir şiddete tanıklık ettiklerinde evsizler; kaçmayı veya saklanmayı tercih ettiklerini vurgulamaktadırlar.

Halit, suçlu olmadığı halde öyle zannedip devletten üç yıl kaçtığı döneme dair şu sözleri ifade ediyor: “Bi' jandarma görüyorum, korkuyorum bilmem ne yapıyorum, değişik değişik şeyler yapıyorum. En son artık sokak dönemi başladı işte.” Suçlu ve tehlikeli olduklarına dair oluşan inanç sistemi, evsizleşenlerin hukuki mekanizmalara ve adalet kurumlarına başvuru yapmaktan kaçınmalarına neden olur. Bu inanç, evsizleşenlerin devletle karşılaşmaktan kaçınmalarının da nedenidir. Evsizleşenlerin haklarının birer birer ellerinden alınmasına rağmen adalete başvurmamaları her birimizin de dâhil olduğu bu inanç sistemiyle doğrudan ilişkilidir.

¹¹⁴ TTB (Türk Tabipler Birliği) Başkanı LGBTİlerin sağlığa erişim süreçlerinde maruz kaldığı ayrımcılığı şöyle anlatıyor: “Toplumsal yaşamda ‘herkes gibi olmadıkları iddia edilen’ grupların farklı bir yeri vardır. Bu grupların toplum içinde ‘oldukları gibi’ var olmalarının önünde ciddi engeller bulunmakta ve her toplumda toplumsal, siyasal ve hukuki ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Bu ayrımcılık, bırakın sosyal ortamları, özel yaşama ve hatta yaşam hakkına müdahaleye kadar ilerleyebilmektedir. Oysa aslında her birimiz bir diğerimizden farklıyız ve bizden farklı olanlarla bir arada yaşamaya tahammül gösterebilmeliyiz. Her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi ortak bir çabayı gerektiriyor. Bu noktada hekimlere ve sağlık çalışanlarına çok özel bir görev düşüyor. Biz hekimler, sağlığın herkes için bir hak olduğunu biliyor ve hastalarımıza ayrımsız sağlık hizmeti veriyoruz. Türk Tabipleri Birliği’nin hazırladığı bu broşür LGBTİ bireylerin sağlık hizmetine ulaşımına ilişkin hatırlatmalar içeriyor.” “*Hekimler İçin LGBTİ Sağlığı*” başlıklı broşürde LGBTİ’ler hakkında ki mitler ve gerçekler modern tıp literatürü çerçevesinde analiz edilmektedir. “Hekimler için LGBTİ Sağlığı,” TTB (Türk Tabipler Birliği), erişim 30 Nisan, 2016, http://www.ttb.org.tr/kutuphane/lgbti_sagligi.pdf.

Sosyal Yardımlara Erişimsizlik

Evsizlere sağlanan nakdi yardımların keyfiliğe dayalı, yaşamı belirsiz kılan, düzensiz ve yetersiz niteliğini Halit şu sözlerle anlatıyor: “Üç ayda bir şey alabiliyorum, şimdi dört aya çıktı, bi' üç yüz elli lira, üç yüz liraya düştü. Para alabiliyorum ben. Gidiyorum ondan sonracığıma işte Belediye'den iki ayda yahut üç ayda bir, durumuna bağlı olarak yüz lira para alabiliyorum.” Kaymakamlık ve belediye tarafından sağlanan bu nakit desteğinin yetersizliğini ise Fahri şu şekilde ifade ediyor:

Kaymakamlık diyor ki beş yüz lira verelim ihtiyacını gör. O şeyde, Kasımpaşa'da onların binası var, ihtiyacını gör diyor bana, beni aradılar çağırdılar. Ben de zannettim ki ev verecekler, para veriyor bana. Ben dedim ne parası, kira mı verecem dedim, yer nerede? Yok Yok. Kaymakamlık sana harçlık veriyor. Vakıflar Bankası'ndan bana harçlık veriyorlar. Çaresizim, devlet sırtını dönmüş.¹¹⁵

Halit Evsizler Evi'nde kalması sayesinde ikametgâh adresine sahip olabilmiş ve adrese dayalı nüfus kayıt sistemine kayıt yaptırabilmişdir. Bu sayede sosyal yardıma ve yeşil karta başvurabilmiştir. Ancak bu sistemde kendine yer bulamayan evsizlerin yetersiz yardımlara başvurması dahi mümkün değildir. Görüldüğü gibi; nakdi yardımların miktarı ise evsizlerin ihtiyaçlarını karşılamaktan son derece uzaktır.

İkili cinsiyet rejimi alanında olmayan evsizler içinse yardımlara erişimin tahayyül dahi edilmeyen bir noktada olduğunu trans kadın Umut şöyle anlatıyor:

Sosyal yardımlaşmaya falan başvurmadım, ki vursam yani yardım etmezler bence. Yani ederler mi bence etmezler, diyorum. Bayan olsam örneğin, giderim kadın sığınma evine, iyileşene kadar, hani yüzüm gözüm dağılmış ya. Bayan olsam alırlar ya da atıyorum yaşlı olsam hani bakım evlerine falan alırlar ama sanmıyorum bir travestiyi falan, bilmiyorum yanlış mıyım!

¹¹⁵ Evsizleşenlerin asgari düzeyde geçimlerini sağlayacak miktarın tespit edilmesi yönünde çalışmaların yürütülmesi son derece önemlidir. Yoksullukla mücadele alanında temel hak olarak vatandaşlık geliri tartışmaları için bakınız: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, haz. Ayşe Buğra, ve Çağlar Keyder (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2007).

Mülakatlarda LGBTİ'lerin tanımlı olan yardım alanlarına başvuru yapmaktan dahi kaçındıkları ortaya çıkmıştır. Devletle karşılaşmalarında maruz kaldıkları şiddet¹¹⁶ ve para cezaları içeren uygulamalar¹¹⁷ onları devletle karşılaşmaktan kaçınmaya yönlendirmiştir.

Evsizlerin yararlanabildiği bir diğer nakdi yardım uygulaması da ilgili kaymakamlık tarafından sağlanan otobüs biletidir. Gidebilecekleri bir memleketleri olduğuna kâni olunan evsizlere sağlanan bu yardımın amacı; ihtiyaç sahipliği onaylanan evsizin memleketine geri dönmesinin sağlanmasıdır.

Vurgulanması gereken bir başka evsiz tipiye İstanbul'a iş bulma amaçlı taşradan gelmiş olan yoksul sınıflardır. Saha çalışması süresince “taşı toprağı altındır” inancıyla İstanbul'a iş bulma amaçlı göç etme olgusunun devam ettiğini gözlemledim. Bu inançla İstanbul'a gelen ve kısa süreliğine evsizleşen, ellerindeki bavullarıyla ve “evsize benzemeyen” temiz kıyafetleriyle parklarda dolaşan evsiz erkek ve LGBTİ'lerle tanıştım. Maraş'ta işçi ücretleri düşük olduğu için İstanbul'a gelen Maraşlı evsizin bu yardım sayesinde memleketine geri döndüğünü Çelebi şöyle anlatıyor: “Tophane Parkı'nda rastladık. Yağmurlu bir günde orada yatıyordu. En son beş, altı gün önce gördük, bileti alınmış, Maraş'a gidiyordu.”

¹¹⁶ LGBTİ hakları ve hak ihlali raporlarının bir kısmı için bakınız: “Hakan Ataman, LGBTİ Hakları İnsan Haklarıdır,” İnsan Hakları Gündemi Derneği, erişim 15 Temmuz 2015, http://www.rightsagenda.org/attachments/518_KIOS%20ba%C5%9F%20sayfalar.pdf. “LGBTİ Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2007,” Kaos GL (Kaos Gay ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği), 15 Temmuz 2015, http://www.kaosgl.org/resim/InsanHaklari/LGBTI_IH_Raporu_2007.pdf.

¹¹⁷ Kabahatler Kanunu, Kabul Tarihi: 30/3/2005. Bu kanunun Madde 1- (1) ve Madde 33 – (2) maddesinde “Bu Kanunda; toplum düzenini, genel ahlâkı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumak amacıyla; Bu kabahat dolayısıyla idarî para cezasına ve elkoymaya kolluk veya belediye zabıta görevlileri, mülkiyetin kamuya geçirilmesine mülkî amir veya belediye encümeni karar verir.” Bu kanun sayesinde LGBTİ'lerin bedenleri, evsizleşenlerin kimliksiz oluşu ve evsizleşen yoksulların çarka çıkmak, atık toplamak, dilenmek gibi geçim stratejileri bu yasa sayesinde her defasında para cezasına çarptırılabilir. Mülakatlarda özellikle trans kadınlar “erkek gibi görünmekdikleri” için bu cezaları sıklıkla aldıklarını ifade ettiler. Hiçbir zaman ödemeleri mümkün olmayan bu cezaların miktarlarını birbirleriyle yarıştırmak eğlendiler. Yasanın iptali içinse 2007 yılında Av. Eren Keskin yasanın iptali yönünde Şişli Savcılığı'na başvuruda bulunmuştur. “Kabul Tarihi: 30/3/2005. Bu kanunun Madde 1- (1) ve Madde 33 – (2) maddesi,” Kabahatler Kanunu, erişim 04 Mart, 2015, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf>.

Evsizliğin Mekânsal Boyutu

Evsizleşenlerin *düşme anı* sonrasında şehirde yaşamayı tercih etme nedenleri ortaktır. Tabularla damgalanan evsiz bedeni niteliksel açıdan farklı görünmektedir ve kent onlara bu farklılıklarına rağmen yaşama olanağı sunar. Besim Dellaloğlu'nun ifade ettiği üzere "Kent özneye 'herkes'in içine saklanarak 'hiçbiri'leşmek için sonsuz olanak sağlar... İstemedenden de olsa, kentin niceliksel büyüklüğü, niteliksel farklılığa yaşama olanağı verir."¹¹⁸ Mülakatlarda, evsizleşenler şehrin kalabalığının hem geçim stratejileri geliştirmelerine olanak sağladığını hem de görünmezliği kolaylaştırdığını vurguladılar. Evsizleşenler, bu nedenlerden dolayı özellikle Beyoğlu'nda yaşamayı tercih ettiklerini anlattılar. Trans kadınlarsa bu nedenlere ek olarak, cinsel tercihlerini yaşayabilmelerine olanak sağladığı için Beyoğlu'nda yaşamayı tercih ettiklerini anlattılar. Mülakatlarda, özellikle daha sıcak olduğu için ve eğlence sektörünün şişe ve benzeri atıklarıyla gelir elde etmek daha kolay olduğu için yaz dönemlerinde İzmir ve Antalya'da yaşamayı tercih ettiklerini anlattılar. Büyükşehirlerde yaşayan kalabalıklar tatil bölgelerine yönelirken evsizleşenler de onları takip etmektedir. Kışları ise Ankara, Konya gibi büyük şehirlerde AŞTİ gibi yerlerde korunaklı, sıcak uyku alanları bulabildikleri için yaşamayı tercih ettiklerini ifade ettiler. Halit, İstanbul'dan Ankara'ya kışı geçirmek için gidiş nedenini şöyle anlatıyor:

AŞTİ'ye gittim ben, AŞTİ meşhurdur... AŞTİ güzel bi' yerdir yani kalınmak bakımından. Geniştir. AŞTİ'nin bankları, demirdir ama soğuk değildir. AŞTİ çok iyi ısıtılan bi' mekândır. Ondan sonra aralıklı, anlatabildim mi. Gece on iki bir, vurdun mu kafayı sabah beşe kadar kimse dokunmuyor sana.

Bu bağlamda, evsizleşenlerin yaz ve kış aylarına göre şehir değiştirmelerinin geçim stratejilerinin parçası olduğunu söyleyebilirim.

¹¹⁸ Besim Dellaloğlu, "Kent Öznenin Evidir," 21. *Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, haz., Firdevs Gümüşoğlu (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001), 280.

Evsizliğin Topografyası:

Evsizleşen erkeklerin mülakatlarda belirttiği uyumak için sığındıkları yerlerden bazıları şunlardır: tarihi çeşme, tezgâh altları, inşaat alanları, hastane morgu, akıl hastaneleri ve acilleri, köprü altları, parklar... Çeşme, tezgâh altı, inşaat alanı gibi yerler, şehrin görünmeyen mekânları olup evsizleşenlere saklanma olanağı sunmaktadır. Beyoğlu ve civarında bulunan Küçük ve Büyük Gezi, Maçka, Tophane, Fındıklı, Cihangir parkları, Taksim İlk Yardım Hastanesi, Galatasaray Hamamı merdivenleri, kentsel dönüşüm projelerinin inşaat iskeleleri, Karaköy’de bulunan tezgâh altları, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi gibi yerler evsizleşenlerin uyku alanlarına dönüşmüştür.¹¹⁹ Genç erkekler ise özellikle Beyoğlu’ndaki binaların girişindeki geniş boşlukları tercih ediyorlar. Evsiz bedenleri; sokak hayvanlarıyla birlikte bina içlerindeki klimaların sağladığı sıcaklıkla nispeten daha sıcak olan havalandırmaların diplerine ve ızgaralarına yönelmektedirler.

Evsiz olmayanlar için bambaşka kullanım değerleri taşıyan kimi kent mekânları evsizleşenlerin yaşamında yepyeni bir işlev üstlenir. Örneğin tarihi çeşmelerin yalakları yatağa dönüşür: “Düzenli bir hayatım yoktu. Sokağa düşmem şey değil, şey bir olay değil, sonuç olarak sokakta yaşamam... Düşünce çok kötü hissediyorsunuz yani o, o bir gerçek. Ne bileyim bir çeşmenin içinde uyumaya çalışıyorsunuz.”¹²⁰ Evsizliğin bir sonuç değil süreç olduğunu vurgulayan Alican evsizlerin görünürlüğü/görünmezliğini şöyle anlatıyor:

Sokakta her gün göremeyebilir çünkü yani her gün göremezsiniz. Bir gün olur bütün evsizleri dışarıda aynı anda görürsünüz. Özellikle de İstiklal'de, içiniz cız eder. Caddede gezerken şehrin bambaşka bir yerinde aynı anda görürsünüz. Onlar da, o insanlarla¹²¹ birlikte yaşıyorlar bir şekilde bir yere sığınmaya çalışıyorlar... Beni göremezsiniz çünkü mesela ben Eminönü’nde tezgâh altında yatarken ve tezgâh altları

¹¹⁹ Bu yerlerden Taksim İlk Yardım Hastanesi ve Karaköy Balık Pazarı bölgesi tezin yazım sürecinde yıkılarak kentsel yenileme projesi kapsamına alındığından dolayı evsizleşenler artık buraları uyku ve güvende bekleme alanı olarak kullanamamaktadır.

¹²⁰ Alican'la yapılan mülakattan alıntıdır.

¹²¹ Evsizleşenler mülakatlarda genellikle evsiz tanımını kullanmaktan kaçındı. Alican "onlar da", "o insanlarla" derken evsizleri kastetmektedir.

doluydu ve kimse geçmiyordu oradan çünkü. Kimse geçmiyor, insan geçmiyor. Balıkçıların olduğu yer farklı, tezgâhların altı, normal insanların gündüz gezdiği yer farklı. Orada var. Balıkçıların olduğu karşıda, köprü altları yani normalde göremezsiniz zaten ki. Arabayla geçerken dikkatli bakabilerseniz görürsünüz. Şehir içinde... Şehrin dışına doğru göremezsiniz çünkü şehrin dışına doğru gittikçe yaşam alanı kopar insanların; ekmek bulamaz bir evsiz. Evli insana göre yaşamak zorundadır ki zaten. Köye nasıl geri döner ki.

Alican'ın dediği gibi evsizleşenlerin evli insanlardan arda kalanlarla yaşadığını Çelebi şu sözlerle aktarıyor:

İlla ki oluyor, ha bugün bulamazsam yarın bulurum, illa ki bulurum [yemeği]. Ben Beyoğlu'nu bildiğim için Beyoğlu'na geldim... İstanbul'da Beyoğlu'nun çöpünden daha iyi bi' yer, dolu bi' yer bulamazsınız. Dolu çöp ne demek? Bazı zenginler diyelim, durumu iyi olanlar diyelim, alışveriş yapar, diyelim ki komşusu geliyor arkadaşı geliyor. Dört tane poğaça der, yiyeceği bi' tanedir. Ama hava atıcak ya! Bi' tane pasta paketlidir. Ama yiyeceği bi' dilimi geçmez. Havasını atar. Birbirinden uzaklaştılar mı, o pasta lank çöpe atılır.

Kadın evsizler ise park ve sokaklarda daha görünmezdirler. Kadınların görünürlüğünün erkeklerden farklı olduğu mülakatlarda ortaya çıkmaktadır. Ayşe, kadınların görünmezliğine dair şunları söylüyor: “Kadınlar biraz daha farklı. Kadınlar, acillere, akıl hastanesine, apartman, bodrum katlarına sığınıyorlar...” Türkü, “sokağa düşmesi” sonrasında sokakta üç gün boyunca uyuyamamasını şöyle anlatıyor: "Ah ne kadar zor be! Allah sokağa düşürmesin; yani sokakta yaşayamazsın ki! Gece insanı gelir başka, sokakta olan keser öldürür ya, döverler, tecavüz ederler; gece ıssız olur sokaklar; başka sarhoş gelir; bi' yerde yatılmaz yani.” Bu üç gün sonrasında Türkü'nün yöneldiği “sığınak” ise hastane bahçesi olur:

Evler de [koli evleri] mühürlenince, bir akşam kendimi Taksim İlk Yardım'ın bahçesinde buldum. Dedim, ben bir evde kalıyordum; orası da kapandı. O zaman dedi, psikiyatriye gelin kalın, dedi, bu gece. İlk psikiyatriye gidip yatışım odur. Şişli

Etfal’de yirmi beş gün kaldım. Hastaneden yirmi beş gün içinde çıkarıyorlar zaten. Kimin kimsen yok mu diyip duruyorlar.

Bu çerçevede, hastane bir diğer “sığınma” mekânı olarak ortaya çıkmaktadır. Akıl hastanelerinin ise “toplama kampı” olarak anıldığı mülakatlardaki bulgulardan biridir. Alican bu “kampı” şöyle anlatıyor:

İlk toplama kampından, genel olarak toplama kampından başlayabilirsiniz. Bakırköy Mazhar Osman. En genel oradan başlayabilirsiniz. Kamp diyorum ben. Sebebi şu; oraya gittiğimde evsizlerle tanıştım... Şu anda psikiyatri kliniklerinde doludur yani. Mazhar Osman Hastanesi...

Özellikle kadınların bu “kamp”larda olduğu, saha çalışmasında sıklıkla tekrar eden bulgulardan biridir.

Halit hastaneye sığındığı günleri şu sözlerle ifade ediyor: "Ben mesela hastanelerde yattığımı bilirim. Hastanelerin mescitlerinde, morglarında yattığımı bilirim; yani morgda derken şeyde yatmıyordum yani. O boş olan alanda... Geceleri oralar tamamen boştur; güvenlik falan da yoktur." Uyku mekânının belirlenmesinin güvenlik için önemli olduğunu ve güvenli alandan nasıl “atıldığını” ise Halit şu şekilde anlatıyor: “Hatta o dönem şöyle taktikler geliştirdim. Haydarpaşa Garı’nda uyudum. O sene Abdullah Öcalan’ın yakalanma olayı, bilmem ne bomba olayı oldu. Bizi Haydarpaşa Garı’ndan attılar yani. Orası kaloriferli bi’ yerdı.” Evsizin bedeni “terörist” olarak damgalanma tehlikesini de üzerinde taşıdığı için bu alandan da dışlanmıştı. Bu bağlamda, evsiz bedeni “olay mahali” gibidir. Kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda nice evsize uyku alanı olan Haydarpaşa Garı gibi mekânlar da artık kapatılmıştır.¹²²

¹²² Saha çalışmasında sıklıkla tekrar edilen bir diğer kapatılma mekânı ise cezaevi olmuştur. Evsizleşenlerin kışı sokakta geçirmemek için ceza yaptırımı az olan suçlar aracılığıyla kışı cezaevinde geçirdikleri belirtilmiştir. Ancak mülakatlarda bu yönde bir deneyim doğrudan dile getirilmediği için, bu yönde doğrudan bir gözlem yapılmadığı için tezde böyle bir tespiti yer verilememiştir.

Evsizin Geçim Stratejisi

Ayşe, evsizliğin şehrin içerisindeki gündelik halini şu sözlerle ifade ediyor:

Döndüğümde cebimde akbilim bile yoktu. Telefonumu satarak dönebildim. Geldim, Aksaray'da kaldım. Artık sokaklar evim olmuştu. Geziyorsun geziyorsun; boş bulduğun bankta oturuyorsun ve o büyük yemek yapılan yerlerde artıkları yiyosun. Gece olduğunda acillerde yatıyorsun. Ben parkta yatmadım. Ben otuz sekiz gün aynı pantolonla yaşadığımı bilirim.

Evsizler için yürümek, sanıldığı gibi “aylaklık” değil günlük yemek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için saatlerce yapmaları gereken bir zorundalıktır. Halit, evsiz olarak Ankara'da AŞTİ'de yaşadığı dönemi şöyle anlatıyor:

Bigün öyle bi' hava var ki, ayakkabılarım yarık. Sabah beni çıkarıyorlar altıda; kutu, şişe vesaire toplamıyorum... Kar var, kara da tuz döküyorlar, tuzdan ayağım yanıyor. O tip dönemler de geçirdim yani... Sadece ne için dolaşıyorum biliyor musun? Yemek ve sigara izmariti... Bigün taze bi' kıyma buldum, inanır mısın, sıcacık, kavrulmuş, yeni atılmış ve poşetin içerisinde tertemiz. Ben o kıymayı yerken, elimde dondu biliyor musun? O sıcak şey elimde dondu. Çok zor dönemler geçirdik, çok zorlu zamanlarım var yani...

Halit yemek bulabilmek için sabah altıda başladığı yürüyüşün ne zaman bittiğini söyleyememiştir. Mülakatlarda evsizleşenler, temel ihtiyaçlarından olan yemeği karşılamak için bir yöntem olarak dolaştıklarını ve toplayıcılık yaptıklarını sıklıkla anlattılar. Bu bağlamda, mülakatlarda açığa çıkan haliyle evsizleşenlerin temel geçim stratejisi "toplayıcılık" olarak tanımlanabilir. Tıpkı Çelebi gibi, Halit de yemek bulmak için geçirdiği süreyi donma noktasına geldiği an olarak tanımlayabilmiştir.

Çelebi, toplayıcılığı ne şekilde, nasıl yaptığını da anlattığı parktaki gündelik evsiz yaşantısını şu sözlerle ifade ediyor:

Şöyle diyelim, sabahtan başlayalım. Şimdi soğuk değilse, sekize, dokuza kadar rahatlıkla uyuyorsunuz. Ondan sonra sigaran varsa sigara içiyorsun. Yoğusa sigara türü bulmaya bakıyorsun. Ben de şe yaparım, paket düşürenler oluyo... Paket ararım. A sigarayı buldum. Sigarayı içtik, kendimize geldik. Sıra gaste bulmaya. E tabi, çimenlerde bazen para düşürenler oluyo. Para bulursak alıyoruz gastemizi. Bi' güzel gaste oku, spor haberleri, magazin kim ne yapmış ne etmiş. Ondan sonra bulmaca çözerim. Öyle böyle derken on, on bir olur. On birde Gezi Parkı'nda kısa bi' uyku. Şöyle kestirme, bi' iki saat. Ondan sonra saat iki, üç olur, uyanırım. Ondan sonra sigara bulmaya giderim. Para bulmaydı, yemek bulmaydı, bazen çöpten...

Bu anlatıda ve diğer mülakatlarda açığa çıktığı haliyle görülmektedir ki daha güvenli olduğundan dolayı uyumak için evsizler gündüz saatlerini tercih etmektedirler.

Sabaha kadar açık olan internet kafeler dış görünüşü, kılık kıyafeti evsize benzemeyenler için görünmeyen bir evsizlik mekânlarından biridir. Çelebi, gündelik hayatında para bulabildiği bir günü nasıl geçirdiğini şöyle anlatıyor: “Bazen de gece kulüplerinin orda kafayı bulanlar olur, para düşürenler olur. Ondan sonra, denk geldi mi, hey! Doğru internet kafeye... Facebook, günlük diziler. Ondan sonra paran çoksa internette sabahla yoksa saat dokuz, on oldu mu parkta vur kafayı yat..” Genel kanıya göre evsizin internet kafe kullanımı istisnai bir durum gibi görülmektedir. Oysa evsizler diğer insanların meşgalelerinden ve becerilerinden sanıldığı kadar kopmuş değildirler.

Evsizin Ev Algısı: Ev nedir?

Evsizlerin ev kavramı ile ilgili olarak bu çalışma esnasında deneyimlediğim şu duruma dikkat çekebilirim: Şişli'de, araç beklerken tesadüfen sohbet etmeye başladığımız evsiz Zeynep beni “evine” davet etti. Evine yöneldiğimizdeyse durağa biraz uzaktaki çöp tenekesi alanına giderek, büyük çöp bidonlarının arkasında duran iki sandalye ve bir sehpadan oluşan mekâna geçtik. Sehpasında bulunan örtü ve çiçek, oranın onun evi olduğunu işaret ediyordu.

Ben, onun geçtiği yerden değil de diğer boş alandan oraya yaklaştığımda ise evinin giriş kapısını kullanmam gerektiği konusunda beni uyardı. Yaklaşık iki saat süren sohbetimizde, uzun zamandır orada yaşadığını ve oranın evi olduğunu, pazarını düzenli yaptığını anlattı. Eşi olarak benimle tanıştırdığı Hüseyin geldiğinde sohbetimiz sonlandı. Ben görüşmenin notları üzerine düşünürken ve literatür tarama çalışması sürerken geçen altı ay sonrasında, saha çalışmasına başladığımda Zeynep'i ziyarete gittiğimde onu evinde bulamadım. Evsizin mekânla olan bağının devam etmesi halinde kendisini evsiz olarak tanımlamadığını bu tanışmada öğrendim. *Düşme anına* götüren önemli bir olgunun da mekânla olan bağın yitirilmesi olduğunu saha çalışmasında duymaya, gözlemlemeye devam ettim.¹²³

Cihangir Park'ında ve Maçka Parkı'nda derme çatma muşambayla ev yapan evsizlerin de sabit bir mekânla olan bağı devam ediyordu. 2015 yazını Cihangir Park'ta muşambalarla ev yaparak geçiren Hasan'ın evinin önünde bir sehpa vardı, üstündeyse Türk Bayrağı. Fahri de tıpkı Hasan gibi evsizleşme eşiğine yaklaştığında yıkılan evinin, yıkılmak üzere olan yan binasına "sığındığında", "hücre"sinde Türk bayrağı, çiçekler ve Atatürk resmi bulunuyordu. Evsizleşenler, "sığındığı" yeri bayrak, sehpa gibi nesnelere yoluyla evleştirmeye çabalıyordu. Bu çabayı toplumla kurmaya çalıştığı muhayyel bağın göstergesi olarak okumak mümkün.

¹²³"Through the Eyes of the Homeless" isimli çalışma New York'ta yaşayan evsizleşenlerin gözünden sokaktaki yaşam alanlarını ev olarak tanımladıklarını anlatan bir belgesel çalışmasıdır. Çalışma uzun yıllardır New York City'de sokakta yaşayan Jonathan Weber tarafından yapılmıştır. Video için bakınız; "Jonathan Weber, Through the Eyes of the Homeless," BBC News, erişim 01 Haziran, 2016, <http://www.bbc.com/news/magazine-34915188>.

Kars'taki toprağını yıllar önce sattığı için dönecek köyü de olmayan Fahri bu yıkıntıdan da atılarak evsizleşmenin eşiğine geldiğinde, yaşamın tümüyle belirsizleştiği evsizlik durumu şöyle anlatıyor: “Paçavra gibi büzülmüş, atılmış, çöpe atılmış, bişey gibi görüyorum kendimi. Ne olacağımı bilemiyorum, umutsuz ve tedirginim. Ne yapacağımı bilemiyorum gardaş.” Evsizlerin anlatılarında ortaklaşan bir diğer öge “sokağa düşme” anına kadar evsizlik durumunda var olmaya dair fikir sahibi olmamalarının getirdiği korku, tedirginlik, umutsuzluktur. Evsizleşme eşiğini geçen bedenler hayırseverlik pratikleri sayesinde toplumla yeniden bütünleştiklerinde ve sığınma alanlarında kendilerine yer bulabildiklerinde bir gün ev sahibi olma umutları olduklarını koruduklarını anlattılar. Bu bölümün son kısmında evsizleşenlerin toplumla karşılaşmalarında meydana gelen yeni ilişki örüntüsünü çözümleyeceğim.

Toplumla Karşılaşmalarda Meydana Çıkan Yeni İlişki Örüntüleri

Toplumsal kurallar, toplumsal düzeni kuran ve devam ettiren bir işleve sahiptir. Evsiz beden dâhil olduğu toplumsal kurallarsa evsizi insan olmaktan uzaklaştırır niteliktedir. Evsiz bedenleri “kirli”, “pis”, “habis”, “tehlikeli”, “mundar” olarak damgalanır ve insan gibi görülmeyen bir kategoriye hapsedilir. Kirlilikle, tehlikelilikle damgalanan evsiz bedeni bulunduğu her mekânda çeperde kalır.

Mülakatlarda, evsizleşenlerin bedenlerine yönelen damgalayıcı bakışın toplu taşıma hizmetlerine erişimlerini engellediği açığa çıkmıştır. Evsizleşenler, gerekli nakde sahip olsalar dahi bazı statülere ve hizmetlere erişemeyeceklerini, sağduyuyla edindikleri bilgi (common sense knowledge) sayesinde kavramaktadırlar. Damgalanmış bedenleri bu hizmete erişimlerini engeller. Korkulan, pis kokan, öteki, suçlu; hak alanının dışında yaşayan evsiz, toplu taşıma aracına binmeyi "başarabilirse" dahi koltuğa oturmaması gerektiğini bilen kimsedir. Fahri, otuz yıla yakın süredir kullanmadığı toplu taşımayı kullanmama nedenini şu sözlerle anlatıyor:

Otobüsün fiyatını bile bilmiyorum, kullanmıyorum! Yalnız bir şey, içimdeki şey gitsin diye tramvaya biniyim diyorum o da olmuyor. İlk on dokuz yaşında inmişim Beyoğlu'nda. Ya demiştim, uçak gibi gidiyor, o zamandan beridir fırsat olmuyor yani kimseylen fazla yüz göz olmuyorum.

"Yüz göz olmak"tan, karşılaşmadan, dışlanmadan kaçındığı için toplu taşıma kullanmayan Fahri'nin kaygısı, mülakatlardaki diğer anlatılarla ortaklaşır bir niteliğe sahiptir. Evsizin, şehrin içerisindeki kamusal alanları kullanabilmesi ise 2000'li yıllara gelindiğinde, -yaygınlaşan ticari kurumları bekleyen- özel güvenlik görevlilerinin rızasına ve insafına bırakılmıştır.

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi'nde uyuduğu bir gece Alican sıradan, "muteber" bir yurttaşla karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

Birisi sizinle alay ediyor; birisi sizi uyandırmaya çalışıyor. Kafayı kaldırıyor bir bakıyorsunuz; adam sizi yani 5-6 milyarlık maaşı var minimum, yani ne bileyim holding yöneticisi gibi görünüyor, yani; gömleği parlıyor adamın. Siz matsınız yani kesinlikle siyah beyaz bir tabloda yeriniz var silik bir karakter olarak. Ama tamamen böyle yağlıboya çalışılmış gibi. Parlayan birisi sizinle alay ediyor yani, laf söyleyip geçiyor falan. Senin umurunda değil; ama o adam seninle alay ediyor.

Evsizleşenler, aşağılandıklarına dair, mülakatlarda birçok anı naklettiler. Maruz kaldıklarına inandıkları bu aşağılanmaya ve şiddete aynı biçimde karşılık vermediklerini vurguladılar hep.

O savaşta yaşıyorsun. Alican

İşte burası hücre. Fahri

IV. Evsizliğe Hapsolma Mekanizmaları

Eşiğe gelerek düşen, bedeni kirlilikle, tehlikelilikle damgalanan evsiz, evsizlikten kaçınma stratejilerini, gündelik hayatını, geçim stratejilerini, mekânla kurduğu ilişkiyi ve toplumla karşılaşmalarında oluşan yeni toplumsal kuralları ele aldım önceki bölümde. Evsizleşen yoksulların evsizliğe hapsolmasında, bedenlerine yönelen damgalayıcı görme biçiminin etkisi vardır. Evsiz bedeninin sembolik anlamları, evsizliğe dair başat görme ve gösterme biçimleri, evsizle toplumun diğer kesimleri arasındaki görünmez sınırları kurar. Bu kısımda, insan gibi görünmeyen evsiz bedenine yönelen bakışların hangi imajlarla kurulduğunu, nasıl bir görme rejimi inşa ettiğini, evsizi gösterme biçimlerini çözümlmeye çalışacağım. Bunu takiben, evsizin “hücre”, “savaş” olarak tanımladığı yaşantıya hapsolmasında devlet politikalarının etkisini irdeleyeceğim. Zaten çeperde duran yoksul bedenlerinin, dışına çıkılmaz bir demir kafese nasıl hapsoldüğünü, gündelik hayatta bu hapsolmanın nasıl oluştuğunu; evsizlerin kamuyla, sivil toplumla ve toplumsal hareketlerle karşılaşmaları üzerinden çözümleneceğim.

Evsizler de zaten uzaydan gelmiş bi' varlık, mahlûkat olarak görülüyor. Ucube olarak görülüyor... Halit

Evsizliği Görme ve Gösterme Biçimleri

Evsiz bedenine bakışta, mekânı paylaşanların sınıfsal, kültürel, siyasi sermayelerinin farklılığını aşan bir ortaklık kurulur. Douglas, kirliliğe dair, benimsediğimiz sınıflandırmalara ters düşen ya da bu sınıflandırmaları altüst eden her tür nesneyi veya fikri uygunsuz görme tepkimizden bahseder.¹²⁴ Bu *görme biçimi*, bir suç ortaklığına dayanır. Rasyonel olduğu düşünülen insanlar bile bu görme biçimine hapsolabilir.¹²⁵ John Berger, *Görme Biçimleri*'nde, düşündüklerimizin ya da inandıklarımızın, nesnelere görüşümüzü etkilediğini söyler.¹²⁶ Bu görme biçimini mümkün kılan evsiz tipleştirilmesi, diğer tüm tipleştirmelerde olduğu üzere gerçekten uzak, soyut ve geneldir. Ulus Baker, George Simmel'den alıntıyla *toplumsal tipi* şöyle anlatır:

Bir toplumsal tip olabilirliğini veya varoluşunu özgül tipte bir toplum tarafından bir nesneye dönüştürebilme kapasitesi ile kazanır, böylece de onun bir parçası haline gelir... Bir duygular demeti olmanın ötesinde, bir toplumsal tip bir *imaj* olabilmelidir. Toplumsal – psikolojik bir tip aslında önce dikkate değer sayıda etkileşimli toplumsal düzeyler, söylemler, muhitler, ortamlar yani epeyce karmaşık bir toplumsal etkileşim alanı tarafından görülüp, nitelendirilip, adlandırılmadıkça sosyolojik olarak tanımlanamaz.¹²⁷

Bu aşamada, evsizin toplumsal bir tip olarak edebi eserlerde, dizilerde, sanat işlerinde ve iletişim araçlarında nasıl tanımlandığına ve adlandırıldığına odaklanacağım. Bu tipi mümkün kılan *görme biçimini* su yüzüne çıkarmaya çalışacağım.

¹²⁴ Mary Douglas, *Saflık ve Tehlike*, 59.

¹²⁵ A.g.e, 13.

¹²⁶ John Berger, *Görme Biçimleri*, 8.

¹²⁷ Ulus Baker, *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru*, çev., Harun Abuşoğlu (İstanbul: Birikim Yayınları, 2010), 98-102.

Toplumsal Tip Olarak Evsizler

Evsizleşenler, şehirde yoğun olarak görünür olmadan önce sinema ve edebiyatta toplumsal tip olarak var oldu. 1986-1987’de Orhan Aksoy’un yönettiği “Yoksul”, “Kiracı” ve “Yakışıklı” filmlerinde yoksul evsiz tipi başrolde. “Yakışıklı”nın başrolündeki yoksul, evsizlik sorununu çözmek için Gezi Parkı’na çadır kurar ve sonrasında polis tarafından parktan tahliye edilir. 90’lara gelindiğinde, evsizleşme eşiğine gelen yoksullar, sinemada ve dizilerde görünür olmaya başlar. 90’ların ortasında çekilen “Tabutta Rövaşata” filminde, evsizler şehrin içerisinde bulunan yaşam alanlarını kendi isimleriyle adlandırarak şehirde mekân edinirler. 90’ların sonunda “Sıdıka” dizisinde, evsiz kadın bedeni evin bahçesinde bulunan köpek kulübesinde yaşamaya başlar. 2000’li yıllara gelindiğinde, televizyon dizilerinde pasif, dışlanan, kirlilik ile damgalanan bedenler olarak karşımıza çıkmaya başlar evsiz. 2002 yılında yayınlanmaya başlanan “Ekmek Teknesi”, İstanbul’da bir mahalle hikâyesini, aile ilişkileri üzerinden konu alır. Dizinin her bölümde aynı şekilde gerçekleşen kapanış sahnesinde, Herodot Cevdet isimli karakter, kahveye toplanan kalabalığa bir hikâye anlatır. Mahallenin evsizi, kahvenin camdan sınırını aşamayarak hikâyeyi dinlemeye gayret eder. Evsizin içeriyle dışarı arasındaki sınır alanda temsil edildiği dizide; evsiz, durması gereken muhayyel sınırı bilen ve bu sınırı aşmaya meyletmeyendir artık. 2015 yılında kaleme alınan “Bir Kadavra Nasıl Kokar” isimli öyküdeyse evsizin kadavra olarak morgda sonlanan yaşamı anlatılır.¹²⁸

Evsizlere, yasal düzeyde tanımlanan sorumlulukları gereğince, koruma hizmeti sunmak zorunda olan Beyoğlu Belediyesi, bu yönde yükümlülüklerini yerine getirmezken evsizlik temalı sanat çalışmalarını desteklemektedir. Çağdaş sanatçıların, yerel yönetimin desteğini alarak hazırladığı “Affedilmeyenler” başlıklı sanat çalışması neticesinde ortaya çıkarılan imajlar, evsizin kaçındığı damgalamanın yerel yönetimle, sanatçı işbirliğinde nasıl

¹²⁸ Taşeviren Fulya, “Bir Kadavra Nasıl Kokar,” *Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Dergisi Pan 2*, Kasım, Aralık 2015, 5.

kurulduğunu gösterir. Metinde, bu imajlara yer verilmesinden kaçınılmış, bu imajların yer aldığı yerel yönetim biriminin internet adresi ve ilgili link dipnot olarak sunulmuştur.¹²⁹

Evsizlere dair oluşan bakışa kendisinin de nasıl dâhil olduğunu yurttaş Mehmet şöyle anlatır: “Yanına üç metreden bile yaklaşamazsın, kokuyu hissedersin. Ayaklarının altı lastik gibi olmuştu... Robinson gibi kilimli kırmızı, mavili, almış sırtına, geçirmiş üstüne, Beşiktaş’ta. Çizgi filmlerde vardır, kafasında sinekler vardır, uçuşur, onun gibi.” Tanışmadığı evsiz bedenini tasvir etmesinde, damgalamasında Mehmet’e yardım eden figür ise bir çizgi film karakteridir, kurgudur.

İletişim Araçlarında Evsiz

Medya ve iletişim araçlarında evsizleşenlerin temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları olağanüstü yaşantılarının, kadavraya dönüşerek ya da dönüşmeden kimsesizler mezarlığında son bulması durumuna “kurbanlık” denir. “Kurban” ilan edilen, işaretlenen bedenler, modern kurbanlar olarak tanımlanır adeta. Metropolün akıntısında günbegün görmezden geldiğimiz; her biri, kanaati oluşturan imajların da katkısıyla işaretlenen, damgalanan bedenlere dönüşmüş olan evsizlerin, en temel hak alanı olan yaşam hakları ihlal edilmekte ve bu durum ihlal olarak tanımlanmayıp evsizler sadece “kurban” olarak adlandırılmaktadır: “Dün gece bir evsizi daha dondurucu soğuğa, ama aslında duyarsızlığımıza kurban verdik.”¹³⁰

Yaptığım görüşmelerde, evsizliğin medya temsillerinde ve anlatılarında alkolizm, psikolojik rahatsızlık gibi kanaat alanlarına hapsedilerek tanımlanıyor olmasından duyulan

¹²⁹ “Affedilmeyenler Sergisi 03 Aralık-30 Aralık 2013 tarihleri arasında Beyoğlu Belediyesi Sanat Galerisi’nde sanatseverlerle buluşmuştur. Sanatçı İstanbul’un sokaklarında yaşayan evsiz insanlara karşı salt acıma duygusunu ön plana çıkarmak yerine hayatın rutini içinde sıradanlaşarak yok olan veya giderek eksilen duyguları kareleriyle anlatmaya çalışıyor.” Evsiz imajlarında sunulan, evsizin duygusu değil “sanatçı”nın performansıdır. Pislik, tehlike, delilik etiketleriyle evsiz bedenini damgalamak için kullanılan araçların sanat yoluyla meşrulaştırılmasıdır. “Affedilmeyenler Sergisi,” Beyoğlu Belediyesi, erişim 15 Mayıs, 2013, <http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu/yasam.aspx?SectionId=65&ContentId=44417>.

¹³⁰ Emek ve Adalet, erişim 30 Mayıs, 2013, <http://www.emekveadalet.org/arsivler/7634>.

rahatsızlık sıklıkla ifade ediliyordu.¹³¹ Tophane’de kayıtsız gerçekleşen ön görüşmelerde, evsizlerin ortak sıkıntısını Ahmet elinde tuttuğu haberi göstererek şöyle dile getiriyordu: “Bize sağolsunlar her yerden geliyorlar haber yapmaya, biz de anlatıyoruz, sonra bi’ bakıyoruz bambaşka!”

Bu aşamada, imajlarla kurulan evsiz kanaatinin oluşturduğu görme rejimine; devletin, sivil toplumun ve toplumsal muhalefetin dâhil olma mekanizmalara eğileceğim.

Kamu Politikası

Devlet ve yerel yönetim tarafından sunulan kamusal hizmetler evsiz yaşantısını, ölümden kaçınmanın sınırında tutar, hatta bu sınır aşılır. Evsizleşenlere yönelik sosyal hizmetler, kamu tarafından ikiye ayrılır. Öncelikle “korunmaya muhtaç” kategoride tanımlananlara sunulan sosyal hizmetlere odaklanacağım. Sonrasında ise bu kategoride tanımlanmayan evsiz erkeklere yönelik geliştirilen sosyal hizmet uygulamalarına bakacağım. Evsizleşen LGBTİ'lere yönelik sunulan hizmetlerden ise bu toplumsal cinsiyet kimliği yasal düzeyde tanımlanmamış olması sebebiyle bu başlık altında bahsedemeyeceğim.

Sığınma Evleri

Türkiye’de olması gereken sığınma evi sayısı “Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar” ibaresinin yer aldığı “5393 Sayılı Belediyeler Kanunu” ile belirlenmiştir. Kanunda belirtilen nüfusu geçen yerel yönetimlerce ilgili kamu kurumlarıyla işbirliği yaparak koruma evleri açmak yasal bir zorundalık olarak tanımlanır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’ne göre ise 37’si SHÇEK’e

¹³¹ Online arama motorlarında evsiz ve evsizlik anahtar kelimeleri tarandığında bu damgalama diline sahip tarihselliği olan *tabuların* kullanıldığı çok sayıda haber linkine ulaşmak mümkündür.

ait, 25’i de STK’lar, valilikler ve yerel yönetimler tarafından işletilmekte olan toplam 62 adet sığınma evi vardır.¹³² Çocuk ve gençlere yönelik koruma kurumu sayısı ise 91’dir.¹³³ Yasalara göre olması gerekenle uygulamada olan arasındaki dev sayısal fark, “korunmaya muhtaç statüde” olanların korunmadığının niceliksel göstergelerinden biridir. "Muhtaç" olduğu kamu nezdinde onaylanmış olduğu için geneleve kaydolabilen Ayşe’nin sorusu bu garabetin özlü bir biçimde altını çizmektedir: “Altmış bir tane vilayette genelev var, kaç sığınma evi var!” Sığınma evi sayısı sembolik düzeydedir ve yasalar, gereğince uygulanmamaktadır. Bu durum, beraberinde “korunmaya muhtaçlar”ın yurtsuzlaşmasını, *haksızlaşmasını* getirmektedir. Korunmaya muhtaçlar kapsamında tanımlanan kadın ve çocuklara sunulan kamusal sosyal hizmetlerin niteliğine yönelik bir tartışmanın yürütülmeyeceği bu metinde, hizmetin sadece niceliğine ilişkin bilgilerin veriliyor olmasının amacı; kadının ve çocuğun, korunma haklarına erişiminin zaten namümkün olmasıdır. Devlet tarafından uygulanmayan koruma politikaları sonucu “koruma evleri”nde kendisine yer bulamayan muhtaçlar ise çeşitli adlandırmalarla anılmaya başlanır: sokak çocuğu, tinerici, hayat kadını, alkolik, deli...

¹³² 2005 yılında kabul edilen Belediye Kanunu’na bakmak için: “Belediye Kanunu,” TBMM, erişim 25 Mayıs 2015, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html>. “Kocandır, Döver De, Sever De” Türkiye’de Aile İçi Şiddet ve Korumaya Erişim” adlı raporda Morçatı’da kalan kadınların tecrübelerine mülakatlar yoluyla yer verilerek evli olmayan, boşanmış ve dini nikâhlı kadınlar için korumaya erişimin özünde "piyango gibi" olduğunun altı çizilmektedir. "Kocandır, Döver De, Sever De' Türkiye’de Aile İçi Şiddet ve Korumaya Erişim Raporu,” Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, erişim 16 Ekim, 2014, <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/HRW-turkey-2011.pdf>. Türkiye’de Kadın Sığınma Evleri: Yasal Süreçler ve İdari Uygulamalar bölümünde, 2011 yılından beri kadın sığınma evlerine ilişkin oluşan verilerin birbiriyle çelişir nitelikte olduğuna dikkat çekilir. Çağla Diner ve Şule Toktaş, “Türkiye’de Kadın Sığınma Evleri: Yasal Süreçler ve İdari Uygulamalar,” *Sınır Bilgisi*, (Ankara: Ayizi Kitap, 2014), 116,117.

¹³³ "Yetiştirme Yurdu 13-18 yaş ve üzerindeki korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak, bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır." "Bakım Hizmetleri Daire Bşk.," Çocuk Hizmetleri Daire Müdürlüğü, erişim 16 Mayıs, 2014, <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/teskilat-yapisi/baskanliklarimiz/bakim-hizmetleri-daire-bsk>. Abdullah Karatay korunmaya muhtaç çocuklara yönelik koruma hizmetlerinin yok denecek düzeyde olduğunun altını çizmektedir. Abdullah Karatay, “Türkiye’de Yoksulluk, Yoksullukta Değişmeler ve Sosyal Hizmetlerin Artan Önemi,” *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*, haz. Pınar Uyan Semerci (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 39-45. Saha sürecinde karşılaştığım, tanıştığım ancak derinlemesine görüşme yapmadığım çocuk ve gençler bu yurtlarda kalmaktansa sokakta olmayı tercih ettiklerini sıklıkla ifade etmişlerdir.

Toplama Kampı¹³⁴

Evsizlere yönelik nakdi yardım politikasını, temel ihtiyaçların düzenli olarak sağlanabileceği bir düzeyde sunmayan devlet, “elindeki imkânlar birer birer gitmeye başlayan,” sokakta kalan evsizi, “ölüme her an açık bir belirsiz alanda süren” yaşantıya hapsedmektedir. Erkek evsizlerin sokaktaki bekleyişini sonlandıracak tek sosyal hizmet faaliyeti, evsizlerin toplandığı ve sığınma işlevi gören kamp alanına götürülmeleridir. Zabıta tarafından yürütülen toplama çalışması, donma derecesinde, hava sıcaklığı -4 dereceyi gösterdiği zaman başlar. Halit, kamunun politikasının aslında olmadığını şöyle anlatıyor: “Kamunun evsiz için hizmeti yok. Ne zaman var? Kışın donma noktasına gelince... Ben onlara toplama kampı diyorum.”

Halit’in ve diğer evsizleşenlerin toplama kampına benzettiği bu uygulamanın içeriği Milli Eğitim Yönetmeliği’nde “Olağanüstü Durumlarda Sosyal Hizmetler Öğrenme Materyalinde” tanımlanır.¹³⁵ Kampın kurulduğu yer, şehrin dış çeperlerinde yer alan spor salonlarıdır. Evsizler, toplama kampına, toplu taşıma ücretli olduğu için, paraları olmadığında erişememektedir. Toplu taşımanın ise hava sıcaklığının daha da düşerek havanın dondurucu hale gelmeye başladığı gece saatlerinde sunulmuyor olması evsizlerin - donmamak için - kampa erişimlerini engelleyen başka bir zorluktur. Bedeni damgalanmış evsizlerin toplu taşıma hizmetinin sunulduğu saatte, gerekli taşıma ücretine sahip olsalar dahi söz konusu hizmetin sağlayıcıları ve kullanıcıları tarafından engellenmeleri ise bir diğer zorluktur. Çelebi; kampa erişimsizliğini şöyle anlatıyor:

Belediye zabıtasına söylediğiniz zaman zabıta arabaları götürüyo. Ha durdunuz, zabıta aracı ile gitmediniz. Metroya biniyosunuz, diyosunuz ki böyle böyle böyle

¹³⁴ Mülakatlarda kamu tarafından evsizlere sunulan bu hizmetin niteliği ve biçimi “toplama kampı”na benzetilmiştir. Bu uygulamanın temel anayasal haklarla ve sosyal hizmet yönetmeliğiyle ilişkiliği son derece zayıftır. Bu nedenle, tezde evsiz erkekler için geçici koruma olanağı sağlayan bu uygulamayı “kamp” olarak tanımlamayı tercih ettim.

¹³⁵ “Olağandışı Durumlarda Sosyal Hizmet 762SHD023”, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Ankara, 2011. Olağan dışı durumlarda sosyal destek hizmetlerinin anlatıldığı öğretim materyali, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, erişim 15 Mayıs, 2014, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ola%C4%9Fand%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Durumlarda%20Sosyal%20Hizmet.pdf.

Hacıosman’da kamp var oraya gitmek istiyorum ama param yok. Düzgün dediniz. Geç, diyo. Ama bazıları geliyor, yaaa ben Sarıyer’e gidicem falan filan, diyo. Ondan sonra güvenlik de hadi yallah dışarı yallah dışarı. Dışarda kalırsın. Yoksa ayak tramvay vardır. Ayaklar... Yürüme devam.

Çelebi’nin söylediklerine baktığımızda, ölümden kaçmak için sığınılan kampa erişimin karar vericisi zabıta, otobüs şoförü ve metro güvenlikçisidir. Bu üç meslek grubunun insafı, yürümenin mümkün olmadığı bir saatte ve iklim koşulunda, evsizin yaşam ölüm aralığında nerede duracağını belirleyendir.

Bu kamp modeli şöyle işlemektedir: “Evsizler evine gelen veya getirilen vatandaş mağdur ise hemen içeriye alınır. Kendisine banyo ve temizliği yaptırılır.”¹³⁶ Bu amaçla kuruma alınan evsizin bedeni, öncelikle normlara uygun hale getirilmek üzere gerekli uygulamalara maruz bırakılmaktadır. İktidar tertibatlarının doğrudan doğruya bedene yöneldiği bu uygulama, pislikten arındırılan evsizin bedensel alanının tahribatıdır. Kampa evsizin alınmasının koşulu bedeninin pislikten arındırılmasıdır. Mülakatlarda bu uygulama için evsizleşenlerin rızasının alınmadığı sıklıkla ifade edilmiştir. Douglas, kirlilik ve tabu kavramlarının çözümlenmesine ilişkin çalışmasında, “ayrıştırma, temizleme, sınır çizme ve ihlalleri cezalandırmaya ilişkin fikirlerin esas işlevinin, bünyesi gereği düzensiz olan bir deneyime düzen dayatmak” olduğunu savunur.¹³⁷ Bu arındırma pratiği, kültürel alanın yok edildiği bir iktidar pratiğidir. Arındırıcı ve temel yaşamsal ihtiyaçların karşılandığı, beden normu uygun hale getirildiği bu hizmet modelinden, kampa erişme imkânı bulabilen evsizler yararlanabilmektedir. Kamunun, sadece olağanüstü durumlar için tanımladığı bu sosyal hizmet modelinde, egemenin belirlediği ihtiyaç hiyerarşisi şöyle sıralanmaktadır: yiyecek, giyecek, ulaşım, temizlik malzemesi. Kampta görev yapacak kamu personelinin niteliğine, görev ve yükümlülüklerine ise ilgili Öğretim Materyali’nde tanımlanmamıştır. Evsizlerin

¹³⁶ A.g.e.

¹³⁷ Mary Douglas, *Saflık ve Tehlike*, 27.

ölümden kaçtıkları anda sığındıkları bu alan ise sadece hava sıcaklığı dondurucu düzeyde olduğu sürece açık kalacaktır.

“Kurbanlığı” önlemek üzere kurulmuş olan bu faaliyet alanı, toplama merkezlerinin tezahürü olan imajların oluştuğu mekânsallıklardır. Michel Foucault, 17. yüzyıldan itibaren egemen iktidarın en yüce görevinin öldürmek değil de yaşamı yavaş yavaş kuşatmak olduğunu söyler. Foucault’nun *biyo-iktidar* olarak tanımladığı egemen iktidar modeli; yasalar ve kurumsal uygulamalar yoluyla ölüm değil yaşam üzerinde egemendir ve bedeni merkez almaktadır.¹³⁸ Evsizlere yönelik çözüm önerileri ise toplama ve kapatma merkezleri üzerinden geliştirilmektedir. Arındırmaya, konaklama sunmaya, iki öğün yedirmeye dayalı; canlı organizmanın asgari düzeyde devamlılığını amaçlayan bu hizmet modeli, evsizede "lütfedilen" bir hizmet olup yaşamları üzerinde egemenlik kurmaktadır.

139

Açık kaldığı sürede, kampta kalanlara sunulmayan hak temelli sosyal hizmetleri Halit şöyle anlatıyor: “Devlette şu da yok. Bu tip yerlerde kaldın mı yeşil kart alman lazım. Yeşil kart yok, hastane para, ilaç para...” Kendisinin toplama kampında kalmama nedenini ise Halit

¹³⁸ “Klasik çağ boyunca hızla farklı disiplinler –dil, okullar, kolejler, kışlalar, atölyeler- gelişir ve aynı zamanda siyasal pratikler ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlık, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; yani bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin pıtrak gibi bitmesine tanık olur.” Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 103.

¹³⁹ “Belediyenin Evsizleri Sokağa Attığı’ İddiasıyla Protesto,” Son Dakika Haber, erişim 15 Mayıs, 2014, <http://www.sondakika.com/haber/haber-belediyenin-evsizleri-sokaga-attigi-iddiasıyla-4475785/>.

üstü kapalı olarak şu şekilde açıklıyor: “Ben orda şahsen kalmam. İçeriye medyayı almıyorlar ya. Anlatabildim mi? Ben Cumhuriyet Gazetesi’ne falan tavsiye ettim, dedim ki evsiz olarak git oraya. Kıyafetini biraz değiştir.” Mülakatlarda, toplama kampında ölümle sonuçlanan şiddet vakaları olduğu ancak bunların medyada yer bulmadığı ifade edilmiştir.

Evsiz erkek ve LGBTİ'lerin yaşam hakkının korunması devletin yükümlülükleri dışında gördüğü bir alandır. Buğra’ya göre, “Toplumsal bir sorun olarak yoksulluk, büyük ölçüde, devletin sorumluluk alanının dışında bırakılır.”¹⁴⁰ Koruma hizmetlerine hak temelli bir anlayışla erişemeyen erkekler ve LGBTİ'lerin ölümden kaçmak için “sığındığı” evler, hizmet kapasitesi son derece sınırlı olan Evsizler Evi – evleri - ve Trans Misafirhanesi'dir. İlerleyen bölümde bu hizmetlerin niceliksel ve niteliksel durumlarını ortaya koyacağım.

Dayanışma ve Hayırseverlik Örüntüleri

Kurum ziyaretlerinde, kermes, dayanışma partisi gibi etkinliklerde bir araya geliplerimizde, evsizler ve evsizlerle dayanışma, hayırseverlik ilişkisi içerisinde olan aktivist ve devrimci grupların esas meselesi; evsizliğin hak alanının dışında kalan yaşantılarının görünür olmamasıydı. Kendilerinin evsizleşenlerle kurduğu ilişki ise toplum ve hak temelli yaklaşıma son derece uzaktı. Evsizlerin ölüm sınırına yaklaştıklarında sunulan hizmetler kamu ve yerel yönetim işbirliğiyle yürütülmediği için hayırseverlik kısılcasına hapsolmuştu. Buğra’ya göre, hayırseverlik, yoksulluğu siyasileştirmeye yönelik çabaların karşısına çıkarılan en önemli kozdu.¹⁴¹ Hayırseverlik pratikleri sergileyen bu oluşumlarsa, bu pratikleri yaşam hakkının ihlal edilmemesinin koşulu olarak anlatıyordu. Faaliyetlerini bu pratiklere hapsediyor, ana akım medyada kendine yer bulamayan kamusal eylemler yoluyla *ihtilaf* alanlarını ilan

¹⁴⁰ “Ayşe Buğra, Yoksulluk ve Haklar,” Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman Raporu, erişim 27 Mayıs 2015, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf.

¹⁴¹ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, 259.

ediyorlardı. İşaret ettikleri en temel *ihtilaf* alanı, yasal korumanın ve hak alanının dışına itilen, kimliksiz bedeni damgalanan evsizin yaşam hakkının ihlal edilmesidir. İşaret edilen bu *ihtilaf*, evsizin vatandaşlık alanında olmaması ve dışlanmayı aşan bir statü yokluğunda olmasıyla ilişkilidir. Bu *ihtilafı* Şefkat-Der 2013 yılında evsizlerin de katılımıyla gerçekleştirdiği bir eylemde şöyle ilan etmiştir: “Evsizlere bankamatikler kapalı, evsizlere camiler kapalı, evsizlere metruk binalar kapalı, evsizlere surlar da kapandı. Evsizleri sur diplerinden de sürüp denize mi atacaksınız, yok olmadı toplayın gaz odalarına kapatıp öldürüp kurtulun”¹⁴²

Evsiz erkek ve LGBTİ'lerin bu *ihtilaf* alanında “sığındığı” yerler, hayırseverlik nosyonu ile kurulan Evsizler Evi ve Trans Misafirhanesi'dir. Sonraki bölümde bu sığınma evlerini anlatacağım.

Evsizler Evi

Şefkat-Der tarafından açılan ve hizmet kapasitesi kırk erkekle sınırlı olan Atsushi Miyazaki Evsizler Evi 2012 yılında Tophane'de açılmıştır.¹⁴³ Sürekli konaklama hizmeti sağlamak dışında kurumda, yemek ve banyo hizmetleri de belirlenen saat aralıklarında ihtiyaç sahiplerine sunulmaktadır. Ekim 2014'te başlayan çorba etkinliği, Şefkat-Der'in üyesi olan Ayşe Tükrükçü'nün liderliğinde, derneğin üyesi olan gönüllü evsizler tarafından, iki fırının sağladığı ekmek yardımı desteğiyle sürdürülmektedir. Etkinlikte otuz kiloluk saklama kaplarına doldurulan çorba, dörde bölünmüş ekmekler eşliğinde, saklama kaplarıyla evsizlere sunulmaktadır. 22:30 ile 05:00 saatleri arasında yürütülen faaliyetin amacını Ayşe şu sözlerle anlatıyor:

¹⁴² 11.02.2013 tarihli, “Evsizler: Sierra'nın katili biz değiliz başlıklı haber” başlıklı haberde, Şefkat-Der üyelerinin Taksim Meydan'da düzenledikleri basın açıklamasına yer verilmektedir. “Evsizler: Sierra'nın katili biz değiliz başlıklı haber”, Dünya Bülteni, erişim 19 Nisan, 2013, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=246828>.

¹⁴³ Şefkat-Der (Şefkat Kapısı Kimsesizleri Güçsüzleri Barınmasızları Açları ve Zor Durumdakileri Koruma Derneği), erişim 30 Nisan, 2014, <http://www.sefkatder.org/hakkimizda.html> ve http://tr.wikipedia.org/wiki/Atsushi_Miyazaki.

O bi' kase çorbaya ihtiyaı olan da var olmayan da diyelim. Onların istediği Şu: Onlarla sohbet etmek, onların var olduğunu kabul etmek, onlarla tokalaŐmak, onlarla oturup bir espiri yapabilmek, onları oldukları gibi kabul etmek. Esası bu yani... orbalarımızı aynı kasede içeriz, aynı kasede yani o ekmeğini batırır ben kaŐıklarım.

Hedef grubu sadece evsizler olmayan bu çalışmanın uç durağından biri olan Gezi Parkı'nda çorba; bir araya geliŐin, sohbetin, temasın, neŐenin, hüzünün aracı haline dönüşmektedir. Ayşe'nin Küçük Gezi Parkı'nda, 16-18 yaş arasındaki "yurt çocukları"yla içtiği çorbanın iŐleviyse düzenli bir araya geliŐlerle çocukların durumlarının takibinin sağlanmasıdır.

Faaliyet esnasında yaptığı gözlemler sonucunda vardıkları sonucu Ayşe Şöyle ifade ediyor:

İlk günlerde çorbaları yanına koyup geçiyorduk. Abi kalk orban hazır, abi kalk orban hazır. Ve o an içmem diyor ama biz iki adım attıktan sonra adamın kalkıp çorba içtiğini görüyorsun. Bunu gördükten sonra çocuklara da dedim, zorlamayın bırakın, yerse yesin. 'orbanız abi...' Bu kelime yeter onlara. Çok derin uyuyor gibi görünüyorlar ama dokunduğun anda irkiliyorlar. Tepki veriyorlar. Çünkü neden, o an o insan seni görmüyor, dokunduğun anda ona bişey saplıyacağın korkusu var yani. Sokakta yaşayan insanlarda bu yani zgven kaybetme. Őurda -bankta- insan ne kadar yatabilir? Burda aylarca da yatıyor yani.

Trans Misafirhanesi

İstanbul LGBTİ Dayanışma Derneği tarafından öz kaynakları ve topladıkları bađıŐlar yoluyla yürütülen Trans Misafirhanesi'nde sosyal hizmet faaliyetinin kapasitesi en fazla sekiz kiŐidir. Misafirhanede, Beyoğlu'nda eski bir binanın tek katının kiralanması yoluyla sağlanan hizmet; LGBTİ'lerin yaşam hakkı ihlalinden kaçınmak için sığınabildikleri yegâne mekândır. zkaynakları son derece sınırlı olan derneğin sağladığı sığınma Şansı için sırada bekleyen

LGBTİ'lerin niceliksel çokluğu ise misafirhanede kalanların “ivedilikle toparlanarak” çarka, ölüme geri dönmesini zorunlu kılmaktadır. Çark piyasasının tehlikeli, ölümlü olduğunu bilen Sedoş bu gerçekliği şöyle anlatıyor:

Hadi yine bu huzurevine gider, pembe kimliği var, kesik, ben ne yapacam? Dernek ne kadar kabul edebilecek? O yüzden herkes artık kendi başının çaresini bulacak. Toparlanacaksın burda, çalışacaksın, işine gücüne bakacaksın, kendini toparlayacaksın, gideceksin. Hemen git demiyolar yani, toparla diyolar. E onlar da haklı... Dernek ne kadar bakcak, bunlar gerçek...

Sınırlı sayıda evsize konaklama imkânı sunan bu sığınma evleri, evsizleşenlerin ölümden kaçınmak için sığındığı ve özellikle kamusal hizmetlere erişimleri konusunda yapabilirliklerinin güçlendiği bir işleve sahiptir. Özellikle bu evler sayesinde, evsizleşenler ikametgâh adresi edinme imkânı bularak yasal vatandaşlık statüsünü yeniden edinebilmektedir.

Bu iki sivil toplum uygulamasının niceliği göz önünde bulundurulduğunda, evsizler için sığınma mekânlarına erişmek ve buralarda kalmak ranstlantısallıktan başka bir şeye tekabül etmemektedir. Evsizlik eşiğini geçen bedenler, evsizlik “kara deliği”ne düştükten sonra yasal vatandaşlık statülerini elinden alan ve sunulan sosyal hizmetleri ölüm eşiğinde tutan devlet tarafından bu “delik”te hapsedilmektedir. Yoksulluk, insan hakkı, kentsel dönüşüm konuları konuşulduğunda, evsizliğin sadece değinilen bir mesele olması bu hak *ihtilafının* görünürlüğünü azaltmaktadır. İlerleyen bölümde; kentsel, toplumsal hareketler ve emek hareketleriyle evsizlerin karşılaşmasına odaklanarak evsizliğe hapsolme mekanizmalarında bu karşılaşmaların etkisini irdeleyeceğim.

Kentsel, Toplumsal Hareketler ve Emek Hareketleri Bağlamında Evsizlik

Bu tez çalışmasının araştırma sahası olan yerlerden birisi Gezi Parkı'dır. Bu parkın sakinleri parkı, Küçük ve Büyük Gezi olmak üzere ikiye ayırıyorlar. Bu iki park alanı kentsel dönüşüm projesi kapsamında yıkılmadan önce bir köprüyle birbirine bağlanırdı.¹⁴⁴ Bu köprü, iki parkın muhayyel sınırını da oluştururdu. Parkın, Küçük Gezi bölümünde parkta uyuyan erkek çocuklar, gençler ve onların uygun gördüğü erkek yetişkinler ve hayvanlar haricinde kimse kalamıyor. Büyük Gezi bölümünde ise on sekiz yaş üstü erkekler, LGBTİ'ler kalıyor. Sait Faik tarafından 1947'de kaleme alınan Açık Hava Oteli'nde de "serseri"lerin mekânı olarak adı geçer Gezi Parkı.¹⁴⁵ Bu Park 2013 Mayıs ayında, ülke tarihinde emsallerine az rastlanır şekilde, toplumsal eşiklerin aşıldığı bir direnişe ev sahipliği yaptı. Burada bu direnişi oluşturan koşullara ve direnişin tarihine değinmeyeceğim.

Bu direnişin en büyük ateşlerinden biri, 31 Mayıs 2013'de Gezi Parkı'nı Taksim Meydanı'na bağlayan bölümde "tinerci" olarak adlandırılan evsiz çocuk ve gençler tarafından yakıldı. Direniş öncesinde dört yıldır "evim" dediği parkta yaşayan Çelebi, eylemin parçası oluşunu şöyle anlatıyor: "Gezi Parkı eylemimi diyorsun, revir birdeydim. Gezi Oteli'nin karşısındaki var ya hani, yemekhanenin yanındaki, ordaydım ben. Revire geldiyseniz, beni görüp öyle geçiyordunuz. Güvenlik... Oraya geldiyseniz güvenlik bendim." Çelebi'nin bahsettiği güvenlikten sorumlu eylemcilerin yazılı olmayan görev tanımı; resmi güvenlik güçlerinden arındırıldıktan sonra parkın güvenliğini sağlamaktı. Parka "tehlikeli" olanların girmesini engellemek de güvenlik gereğince görev tanımları arasında yer alıyordu. 3 Haziran 2013'te parkta yapılan forumlara katılmak ve evsizler tarafından açılan çadırı ziyaret etmek için parka gittim. Evsizler tarafından açıldığı söylenen çadırı ararken parkın köprü tarafında parka yönelen bir evsizin güvenlik tarafından engellendiğine tanık oldum. Güvenliğe doğru

¹⁴⁴ Taksim Gezi Parkı'nı Asker Ocağı Caddesi üzerinden karşıya bağlayan ve Prof. Henri Prost tarafından tasarlanan 70 yıllık tarihi yaya köprüsü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkıldı. "Gezi Parkı'nın 70 Yıllık Köprüsünü Yıktılar," Bianet, erişim 15 Nisan, 2016, <http://bianet.org/bianet/kent/144303-gezi-parki-nin-70-yillik-koprusunu-yiktilar>.

¹⁴⁵ Sait Faik Abasıyanık, *Açık Hava Oteli*, haz., Muzaffer Uyguner (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999).

yaklaşarak dinledim. Evsiz kötü davranan güvenlikten sorumlu eylemciler, evsiz içeriye giremeyeceğini söylüyordu. Evsiz erkekse, “Parkta biz yaşıyorduk,” demeye çalışırken güvenlik görevlisi evsizi tartaklamaya başladığında tanık-gözlemci olmaktan vazgeçerek olaya müdahil oldum. Güvenlikçiye, evsizin dediği gibi bu parkın onun yaşam alanı olduğunu, bu “yeni düzen” kurulmadan önce, evsizleşenler için Gezi Parkı’nın ev olduğunu anlattım. Ama güvenlikçi beni de dinlemedi. Sesimi yükselterek başkalarının olaya müdahil olmasını sağladım. O anda oluşan kalabalığın desteği sayesinde evsiz parka girebildi. Gezi Parkı’nda olanların zihniyet dünyasında evsiz bedeninin kalabalığa dâhil olması sorun değildi. Hatta güvenlikçi evsiz bedeninin sınırı geçişini engelleyene kadar bu bir sorun da değildi. Parkın “yeni düzeni”nin güvenlikçisine göre evsiz tehlikeliydi ve parkın muhayyel sınırlarından içeri giremezdi. Parka gittiğim sonraki günlerde, tehlikelilik tanımının başka bedenlere de yöneldiğini gözlemledim.¹⁴⁶ Toplumsal *eşiği* geçerek “yeni düzen” kuranların ilk işlerinden biri de parkın güvenliğini güvenlikçiler vasıtasıyla sağlamak oldu. Bu güvenlikçilerin esas işlerinden birisi de dış görünüşü evsiz benzeyenleri parka almamak oldu. Bunu yapma nedenini sorduğum güvenlikçi eylemciler, bunun “herkesin güvenliği için” yapıldığını söyledi. Bu bağlamda, mevcut düzeni eleştirenlerin kurdukları “yeni park düzeni”nde güvenlik gerekçesiyle evsizleşenlere yer verilmiyordu. Elbette parka gelenlerin tümü güvenlikçi zihniyeti paylaşmıyordu ama gene de temel uygulamaya egemen olan bu zihniyetti.

Parktaki eylemler devlet tarafından orantısız güç kullanılarak sonlandırıldıktan sonra bu direniş, ülkenin çeşitli parklarında forumlar düzenlenerek devam etti. 16 Eylül 2014 tarihinde Yoğurtçu Parkı Forumu tarafından Yoğurtçu Parkı’nda düzenlenen forumun ana gündemi, sokakta yaşayan bireylerle dayanışmaydı. Bu foruma tez çalışmam hakkında bilgi vererek katıldım. Öncelikle forum bileşenlerine forumun amacı anlatıldı. Forumun asıl amacı,

¹⁴⁶ Bazı bedenler “devrimci gruplar”, “taş atan çocuklar” ve “flamalılılar” olarak damgalanarak zamanla tehlikeli ilan edilip parka alınmaması gerekenler listesine eklendi.

yerel yönetimin yasalara uygun olarak koruma hizmeti sunmasını sağlamaktı. Bu amaca ulaşmaya kadarsa “gönüllülerin bir sokak çocuğu veya insanı etrafında dayanışma” örgütlemeleri hedefleniyordu. Bu hedef doğrultusunda Mehmet isimli genç foruma "iyi örnek" olarak katılmıştı. Mehmet, sol görüşlü "bir abi" tarafından “sokaktan kurtulmuştu.” Forum moderatörü de olan bu “abi," Mehmet'ten katılımcılara tinerden nasıl kurtulduğunu anlatmasını istedi. Mehmet, heyecanlı bir halde, bir solukta, o “abi" sayesinde tineri bıraktığını ve bir daha başlamayacağını, evlendiğini anlattı. Evsizleşen ve tiner kullanan gencin toplumla birleşmesini katılımcılar alkışladı. Mehmet, Alican'ın da dediği gibi kimseye evsizliğini anlatmamıştı. Zaten kimse de bununla ilgilenmemişti. Forumda odaklanılan, Mehmet'in mağdurluğuydu ve tiner kullanmayı bırakmış olmasıydı. Oysaki Mehmet kendisini kurtaran "abi"ye herkesin huzurunda minnettarlığını dile getirirken mağdurluğunu güçlendirmişti. Forum tutanağındaysa evsizleşen çocuklar, gençler şu ifadelerle damgalanmaktaydı:

Sokakta hayatta kalma sürecinde - sokak çocuklarının - kirletildikleri, 'çakallıklar' öğrendikleri hatırlatıldı. Bu grupla çalışırken, ilerleme kaydettiğinizi düşündüğünüz bir çocuğun 3 ay sonra eski öğrenmişlikleri ile beklenmedik bir taciz veya çalma eylemi yapabileceği vurgulandı.

Mehmet, forumda bu ifadeleri “evet abi” diyerek onayladı. Forum bileşenlerinin, inanç dünyasında bile evsizin “kirlenmiş” ve “tehlikeli” olduğu bu örnekte açığa çıkmaktadır. Forum bileşenleri; bu tutanakta, evsiz bedenlerini *kirlilik ve tehlikelilik tabularını* işe koşarak damgalamaktaydı. Evsiz çocuk, kadın ve erkeklerin ele alındığı forumda LGBTİ'lerse gündem konusu dahi edilmemişti.

Bu iki örneğin bize gösterdiği şey; evsizleşenlerin toplumsal ve siyasal özneleşme süreçlerine olanak sağlayacak ihtimallerinin evsizede yönelen ortak bakışa hapsediğidir. Bu damgalayıcı dil ve yaklaşım evsizlere dair oluşan egemen inançla örtüşür.

Sonuç

Evsizler; akademik, siyasal alan ve sivil toplum alanında kendisine sınırlı olmanın da altında, çok az yer bulabilir. Evsizlerin; yasalardaki statüsüzlük, kamu ve yerel yönetim politikasızlığı sonucunda daha da güvencesizleşerek *haksızlar*, yoksullar, yurtsuzlaşanlar yerine evsiz olarak adlandırılır hale gelmeye başlaması evsizliğin tarihsel, sınıfsal, mekânsal olanla içkin bağını görünmez kılar. Bu tezde bu bağları görünür kılmaya odaklandım. Buna ek olarak; evsizlerin devletle ve toplumla karşılaşmalarındaki tecrübelerini, evsizlerin dışına çıkılması zor bir “kafes”e nasıl hapsediklerini ve “kara deliğe” düşme mekanizmalarını ortaya çıkarmayı amaçladım. Bu çalışmada, evsizliğin nasıl yaşandığını anlamak için evsizin çeperden *düşme*, *eşiğe gelme*, *eşiği geçme* ve evsiz yaşantısına hapsolme mekanizmalarının mikro düzeyde nasıl oluştuğuna odaklandım. Evsizliğin sosyal uzamını (social space) tanımlayan hukuki, ekonomik, kurumsal güç ilişkilerini haritalandırdım. Başka bir ifadeyle; evsizliği, hukuksal, ekonomik, toplumsal güç ilişkilerinin ve kanaati kuran imajların keşimiyle biçim kazanan *aradallığı* (liminality) ve *eşiği geçme süreci* (cross the threshold) olarak ele aldım.

Evsizlerin anlatılarında ve literatür taramasında açığa çıkan temel olgu, evsizleşenlerin sınırdaki süren yaşantısında hak ihlallerinin istisna olmaktan uzaklaştığı, münferit olma niteliğini kaybettiği, bu halin süreklileşerek kural halini aldığıydı. Evsiz yaşantısında yasa hep askıdaydı. Evsizleşenlerin biyografik hikâyeleri göstermektedir ki; çeperde duran yoksul bedenleri uzun soluklu bir erişimsizlik ve çok boyutlu bir sosyal dışlanmaya maruz kalarak çeperden düşmenin eşiğine gelerek evsizleşir. Evsizleşenler, yoksul sınıfın evsizleşenleri, toplumsal merdivenin en uç basamağında dururlar önce. Zaten çeperde duran yoksul bedenler, temel ihtiyaçları kamu tarafından karşılanmadığında, farklı nedenlerle aile korumasını yitirirler ve "bir yastık bir ekmek için" insafına sığındıkları *piyasa* korumasını da yitirdiklerinde çeperden de düşerler.

İnsan bedeninin, hukuki statüsünü kaybederek temel haklara erişemediğinde nasıl bir bedensel dönüşüm yaşadığını görürüz evsiz bedeninde. Evsiz bedenleri durdukları yerde evsizleştirirler. Başka bir ifadeyle, şehir akarken, devlet varken, sivil toplumuyla toplum varken (yasanın askıya alınmadığı zamanda) evsiz bedenleri olağanüstü hali yaşarlar, en temel haklarına erişemezler. Bu erişimsizlik ve haklarından mahrum bırakılma sürecinde, sesini duyuracak mekanizmalara da ulaşamazlar, sesleri duyulmaz olur. Farklı yaşam tarzlarından, toplumsal sınıflardan gelen yoksul sınıflar evsizliğin *eşiğine gelir* ve bu *eşikten* sonrasında evsizler de bilmezler. Bu eşiğe gelmekten kaçınırlar, düşme anından korkarlar. Korku, kaygı, öfke, utanç, duygulanımlarıyla veya vatandaş olma saikiyle devlete yönelen bedenler korumasızlıkla karşılaşır. Devlet korumasını da yitiren bedenler sokaktadır, *eşiktedir* artık. Ülkede evsizleşme *eşiğine* gelindiğinde evsiz bedenleri koruyacak bütünlüklü bir sosyal politika yaklaşımı yoktur.

Yeni bir yoksul tipi olarak evsizlik, metropolde ortaya çıkan bir yaşantı biçimidir. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm “gecekondu berduşu”nun, fukaranın, yoksulun bedeninde olmaktadır. Bu bedenler, kentsel dönüşüm ve kamu politikaları sonucunda evsiz bedenlerine dönüşürken kentin alt basamak tipolojilerine yeni bir yoksulluk tipi eklenmektedir. Evsizlerin, şehrin içerisindeki konumlanışlarında güvenlik belirleyici bir etkidir. Damgalanan evsiz bedenleri için; şehirde gün içerisinde kamusal alan olarak kullanılan park, hastane bahçesi, tezgâh altları, çeşmeler gibi alanlar, gece konaklama alanına dönüşür. Bu bağlamda evsizlik kentte yeni bir topografya oluşturur. Farklı toplumsal cinsiyet, yaş, meslek gruplarından gelen evsizlerin mekânı kullanma stratejileri ise toplumsal cinsiyet ilişkilerine göre farklılaşır. Bu bağlamda evsizlik homojen bir kategori değildir.

Eşiği geçen evsiz bedenleri, tarihselliği olan pislik *tabularıyla* damgalanır önce. Bu eşikte artık tek mülkleri bavullarıdır. Onu da kaybettiklerinde *tabularla* damgalanan bedenleri işaretlenmeye başlar. Bu yolda yürüyen evsiz bedenlerin ortak kaygısı kirle, pislikle,

tehlikeyle damgalanmaktan kaçınmaktır. Koku ve bedenın görünüşü evsizle evli olanlar arasındaki sembolik ayrımı kurar ve sınırları çizer. Pislik *tabularıyla* damgalanan evsiz bedeni, bulunduğu her mekânda çepdedir artık. Uzun bir *sızlık* süreci sonucunda statüsüzleşen bedenler; pislik, koku, tehlike *tabularıyla* damgalanarak evsiz olarak adlandırılmaya başlar. Bu bağlamıyla evsizlik bir kirlenme biçimidir. Mekân mensuplarının sınıfsal, kültürel, siyasal sermayelerinin farklılığını aşan bir ortaklık kurulur evsiz bedenine bakışta. Evsizi “kirli”, “pis”, “habis”, “tehlikeli”, “mundar”, “kurban” olarak gören toplumsal kurallar ve imajlar oluşurken, evsiz bedeninin “insan gibi görülmeyen” bir kategoriye hapsedilme mekanizmaları ise irdelenmez, sorgulanmaz. Ortak bir inanca dayanan bu *görme biçimi*, evsizlerin dâhil olduğu yeni toplumsal kuralların oluşmasına vesile olur. Evsizleşenler; toplumla ve devletle karşılaşmalarında saygı görmezler. Evsizle karşılaşmalarda adab-ı muaşeret kurallarının uygulanması gerekli görülmez.

Evsizleşenlerin, sokakta olduğu süreçte, toplumla organik bağları son derece zayıflarken tesadüfen bir dayanışma veya hayırseverlik yaklaşımı devreye girmezse bu bağ yitirilir ve toplumsal kabule mazhar olmayan bir tipolojiye dönüşürler. Bu tipolojiye dönüşmek ve evsiz olmak evsizleşenlerin de korktuğu ve kaçındığı bir eşiktir. Çünkü hayırseverlik ve dayanışma örüntüleri de devreye girip koruma sağlamadıkça yolun sonu kimsesizler mezarlığı olacaktır. Karnını doyurmak ve korktukları sondan kaçınmak için belirsizce saatlerce sokakta dolaşmak zorunda kalırlar. Refah devleti rejiminde devlet, piyasa ve aile olarak tanımlanan üç koruma unsurunu da yitirenler, evsizleşme mekanizmalarından uzaklaşmak için çok boyutlu bir geçim stratejisi geliştirir.

Bu tezde farklı demografik, sosyal, kültürel, ekonomik özelliklere sahip olan ama evsizleşme *eşiğinde* buluşanların biyografik hikâyelerine odaklandık. Bu yöntem sayesinde evsizleşenlerin kimler olduğunu ve evsizleşme sürecinin *eşiklerini* anladık. Derinlemesine mülakat ve katılımcı gözlem metotlarının soru cevap yöntemine dayanmaması evsizleşenlerin

kendi bakış açılarını ve dillerini kullanmalarını kolaylaştırdı. İçinde bulunduğu durumu belgelemek isteyen bir kişiyle fotoğrafla belgeleme çalışması yürütülmüş olması evsizin bakışını, mekânsallığını ve nesnelere kurduğu muhayyel bağı görmemize olanak sağladı. Kayıtlı mülakatlar öncesinde tanışmaya ayrılan uzun zaman dertlerimizi, kaygılarımızı ve dilimizi karşılıklı olarak anlamızı mümkün kıldı. Evsizleşenlere yönelen ve evsizleşenlerin kaçındığı acıma duygusundan uzaklaşabilmeyi tanışmalarımızda öğrendim. Öğrenmeyi mümkün kılan yaklaşımsa saygıydı.

Kayıtlı mülakatlardan açığa çıkan olguları analitik bir çerçevede analiz ederken evsizleşenlerin kullandığı tanımlamalarını ve adlandırmalarını takip ettik. Mümkün olduğu ölçüde evsizleşenlerin dilini esas almaya gayret ettik. Genelleyici, adlandırıcı, ayrıştırıcı ve tanımlayıcı bilgi üretmekten kaçındık. Evsizleşme sürecinin *eşiklerine* ve anlarına odaklanmayı önemsedik. Bu sayede evsizleşmenin bir sonuç değil kendi içinde birbirinden farklılaşan evreleri olan bir süreç olduğunu anlamamız ve anlatmamız mümkün oldu.

Bu çerçevede İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yürütülen ve on bir kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelerin deşifreleri esas alınarak üretilen bu tez; genelleyici bir bilgi oluşturma iddiasına sahip değildir. Bunun yanında, evsizlik durumunun ülke içindeki ve dışındaki hallerine dair kıyaslayıcı bir bilgiye de bu tezde yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının farklı disiplinlerin bakış açısı ve metotları esas alınarak farklı sahalarda yürütülecek araştırma çalışmalarıyla desteklenmesi önemlidir. Evsizleşenlerle yürütülecek çalışmalarda evsizliğin ayrıştırıcı, genelleyiciyi bilgilere ve norm-dışı kategorilere hapsedilmemesi gerekir.

Evsizleşenlerin temel vatandaşlık haklarına erişememesi ve yaşantısının olağanüstü hal koşullarına olan benzerliği beraberinde hakkın hiçliğe ve ihtilaf alanına dönüşmesini getirmektedir. Dolayısıyla bu ihtilaf alanının görünür kılınmasını sağlayarak hak temelli, bütünlüklü bir sosyal politika geliştirilmesi son derece önemlidir. Bunu gerçekleştirmek için

evsizleşenlerle temas etmek kadar evsizleşenlere yönelik vatandaşlık temelli hizmetleri sağlamakla yükümlü olan kamu ve yerel yönetim başta olmak üzere diğer ilgili ve yetkili aktörlerle görüşülmesi elzemdir.

Kaynakça

Abasıyanık, Sait Faik. *Açık Hava Oteli*. Haz., Muzaffer Uyguner. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

Agamben, Giorgio. *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. Çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

Altun, Gürcan. “İstanbul’da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri.” Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi, 1997.

Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları / 2 Emperyalizm*. Çev., Bahadır Sina Şener. İletişim Yayınları, 2011.

Arnold, Kathleen R. “Introduction.” *Homelessness, Citizenship, and Identity The Uncanniness of Late Modernity*. Albany: State University of New York Press, 2004.

Bahtin, Mihail. “Victor Turner, Eşik Yahut Öteki.”, *Karşılaştırma*. Haz., Ramazan Kaya, (2009 Haziran), (erişim 12.05.2016).

Benjamin, Walter. *Illuminations*. Çev., Harry Zohn. New York: Schocken Book, 1969.

Bernart, Maura de. “The Culture and Reality of Homelessness in the Postmodern City The Italian Case.” *International Critical Perspectives on Homelessness*, Mary Jo Huth and Talmadge Wright. London: Praeger, 1997.

Berger, John. *Görme Biçimleri*. Çev., Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

Belmin Söylemez, Berke Baş, Haşmet Topaloğlu, Somnur Vardar. *Bu Ne Güzel Demokrasi, 74' - 2006 Türkiye*.

Bora, Tanıl ve Necmi Erdoğan. “Bu Sayıda.” *Toplum ve Bilim* 113 (2008): 3-9.

Buğra, Ayşe. *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder, *Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2003.

Chamberlain, Chris ve David MacKenzie, “Understanding Contemporary Homelessness: Issue of Definition and Meaning.” *Australian Journal of Social Issues* 27/4 (1992): 274-297.

Çokar, Muhtar ve Habibe Yılmaz Kayar. *Seks işçileri ve Yasalar: Türkiye’de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri ve Öneriler*. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, 2011.

Dellaloğlu, Besim. “Kent Öznenin Evidir.” *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Firdevs Gümüsoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

DePastino, Todd. *Citizen Hobo, How a Century of Homelessness Shaped America*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.

Diner, Çağla ve Şule Toktaş. “Türkiye’de Kadın Sığınma Evleri: Yasal Süreçler ve İdari Uygulamalar,” *Sınır Bilgisi*. Ankara: Ayizi Kitap, 2014.

Douglas, Mary. *Saflık ve Tehlike*. Çev., Emine Ayhan. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Engels, Friedrich. *İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu*. Çev., Oktay Emre. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Esping-Andersen, Gösta. “Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri,” *Sosyal Politika Yazıları*. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. Çev., Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.

Hallebone, Erica. “Homelessness and Marginality in Australia: Young and Old People Excluded from Independence.” *International Critical Perspectives on Homelessness*, Mary Jo Huth and Talmadge Wright. London: Praeger, 1997.

Howard, Ella. *Politics and Culture in Modern America: Homeless: Poverty and Place in Urban America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.

Karatay, Abdullah. “Türkiye’de Yoksulluk, Yoksullukta Değişmeler ve Sosyal Hizmetlerin Artan Önemi,” *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*, haz. Pınar Uyan Semerci. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu. *Kentleşme Şûrası 2009 - Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009.

Kim Hopper, “A Poor Apart: The Distancing of Homeless Men in New York's History.” *Social Research: An International Quarterly* 58/1 (1991): 107-132.

Madanipour, Ali. “Social Exclusion and Space.” *The City Reader*. Richard T. LeGates ve Frederic Stout. London: Routledge, 2007.

Marx, Karl. *Grundrisse: Ekonomi Politikin Eleştirisi için Ön Çalışma*. Çev., Sevan Nişanyan. İstanbul: Birikim Yayınları, 1979.

Marx, Karl. *1844 El Yazmaları*. Çev., Murat Belge. İstanbul: Birikim Yayınları, 2013.

Marshall, Thomas Humphrey. *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*. Çev., Ayhan Kaya. Ankara: Gündoğan Yayınları, 2000.

Mathieu Kassovitz. *La Haine*, 98' - 1995 Fransa.

Olsson, Lars-Erik ve Marie Nordfeldt. "Effectiveness of Policies and Services for Homelessness: Homelessness and the Tertiary Welfare System in Sweden – The Role of the Welfare State and Non-profit Sector." *European Journal of Homelessness*. 2 (2008 Aralık), 157-173. (erişim 12.08.2014).

Ocobock, Paul, "Introduction." *Vagrancy and Homelessness in Global and Historical Perspective*, A. L. Beier ve Paul Ocobock. Athens: Ohio University Press, 2008.

Okumuş, Ejder. "Evsizlik ve Evsizler." *Diyanet Aylık Dergi*, Kasım 2012.

Özdemir, Uğur. "Evsizlik ve Evsizliğe Genel Bakış." *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 21:2 (2010 Ekim), 77-88. (erişim 12.08.2013).

Paker, Ulus. *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru*. Çev., Harun Abuşoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları, 2010.

Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm*. Çev., Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Ravenhill, Megan. *The Culture of Homelessness*. Burlington: Ashgate, 2008).

Rancière, Jacques. "İnsan Hakları'nın Öznesi Kimdir?." *Tesmeralsekdiz "İnsan Hakları: Nasıl Hak, Hangi İnsan 4*, 2009: 53 - 66.

Sen, Amarta. *Özgürlükle Kalkınma*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. Çev., Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Shinn Marybeth. "Homelessness, Poverty and Social Exclusion: Homelessness, Poverty and Social Exclusion in the United States and Europe." *European Journal of Homelessness*. 4 (2010): 19-44.

Šikić-Mićanović, Lynette. "Homelessness, Poverty and Social Exclusion: Homelessness and Social Exclusion in Croatia", *European Journal of Homelessness*. 4 (2010 Aralık): 45-64. (erişim 12.08.2014)

Sten-Åke, Stenberg; Lia van Doorn ve Susanne Gerull, "Locked out in Europe: A Comparative Analysis of Evictions Due to Rent Arrears in Germany, the Netherlands and Sweden." *European Journal of Homelessness*. 5: 2 (2011 Aralık) 39, 40. (erişim 12.08.2014).

Taşçeviren, Fulya. "Bir Kadavra Nasıl Kokar." *Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, Pan 2, Kasım Aralık 2015.

Turner, Victor. *The Ritual Process*. New York: Aldine De Gruyter, 1969.

Uruş, Alper. *Hayatsız Kadın Ayşe*. İstanbul: Detay Yayınları, 2008.

Yağan, Murat. “Ankara’da Evsiz Ölümleri.” Uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi, 2009.

Yurdalan, Özcan. *Belgesel Fotoğraf ve Fotoröportaj*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.

Wacquant, Loïc. *Urban Outcasts A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press, 2008.

Wardhaugh, Julia. *Sub City: Young People, Homelessness and Crime*. Aldershot: Ashgate, 2000.

Wagner, David. “Reinterpreting the Undeserving Poor: From Pathology to Resistance in International Critical Perspectives on Homelessness.” *International Critical Perspectives on Homelessness*, Mary Jo Huth and Talmadge Wright. London: Praeger, 1997.

Web sitesi:

AFAD (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). “Suriye Raporları.” Erişim, 20 Mayıs, 2016.” <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16>.

Ağaoğlu Şirketi. Erişim 10 Ağustos 2014, <http://www.agaoglu.com.tr/>.

Başbakanlık, “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkındaki Yönetmeliğin kapsamında yeşil kart almaya hakkı olanlar Madde 2: a).” Erişim 30 Mayıs 2014.
<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspix?MevzuatKod=7.5.4846&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>.

BBC. “Independent: Türkiye'deki Suriyeli sayısı 2.7 milyon mu?” Erişim 19 Mayıs, 2016.
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160311_times_suriyeli_sayi.

BBC News. “Jonathan Weber, Through the Eyes of the Homeless.” Erişim 01 Haziran, 2016.
<http://www.bbc.com/news/magazine-34915188>.

Bianet. “Fotoğraf Ali Öz, ‘Ayıp Şehir’ Kitap Oldu.” Erişim 20 Mayıs, 2014.
<http://www.bianet.org/bianet/toplum/145537-ayip-sehir-kitap-oldu>.

Bianet. “Gezi Parkı'nın 70 Yıllık Köprüsünü Yıktilar.” Erişim 15 Nisan, 2016,
<http://bianet.org/bianet/kent/144303-gezi-parki-nin-70-yillik-koprusunu-yiktılar>.

Beyoğlu Belediyesi. “Affedilmeyenler Sergisi.” Erişim 15 Mayıs, 2013.
<http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu/yasam.aspx?SectionId=65&ContentId=44417>.

Cihan Haber Ajansı. “Bir işçinin öldüğü şantiyede eylem.” Erişim 29 Mayıs, 2014.
<https://www.cihan.com.tr/tr/agaoglu-eylem-maslak-isciler-dsp-1443303.htm>.

Çalık Holding. Erişim 30 Mayıs, 2013. <http://www.gapinsa.com/calik-holding>.

Çocuk Hizmetleri Daire Müdürlüğü. Bakım Hizmetleri Daire Bşk. Erişim 16 Mayıs, 2014.
<http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/teskilat-yapisi/baskanliklarimiz/bakim-hizmetleri-daire-bsk>.

DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu). Erişim 19 Temmuz, 2014.
http://www.disk.org.tr/wp-content/uploads/2014/11/DiSK-AR_03.SAYI_.pdf.

Dünya Bülteni, “Evsizler: Sierra'nın katili biz değiliz başlıklı haber.” Erişim 19 Nisan, 2013.
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=246828>.

Emek ve Adalet. Erişim 30 Mayıs, 2013. <http://www.emekveadalet.org/arsivler/7634>.

Şefkat Kapısı Kimsesizleri Güçsüzleri Barınmasızları Açları ve Zor Durumdakileri Koruma Derneği. Erişim 30 Nisan, 2014. <http://www.sefkatder.org/hakkimizda.html> ve
http://tr.wikipedia.org/wiki/Atsushi_Miyazaki.

FEANTSA. “The European Federation of National Organisations.” Erişim 19 Temmuz, 2015.
http://eohw.horus.be/files/freshstart/Comparative_Studies/2012/Feantsa-Studies_02_WEB.pdf.

Haftanın Fark Yaratanı; Cüneyt Özdemir'in haberi, “Hayatın Kenar Kulübesinde Oturanların Sesi: Ali Mendillioğlu”. Erişim 28 Aralık, 2014. <http://www.sabancivakfi.org/sayfa/ali-mendillio glu-2>.

Hürriyet. “Uluslararası Af Örgütü'nden 'Tarlabaşı' uyarısı.” Erişim 15 Temmuz, 2014.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18281400.asp>.

İnsan Hakları Gündemi Derneği. “Hakan Ataman, LGBTİ Hakları İnsan Haklarıdır.” Erişim 15 Temmuz 2015.
http://www.rightsagenda.org/attachments/518_KIOS%20ba%C5%9F%20sayfalar.pdf.

Lubunca Sözlük. Erişim 20 Temmuz, 2015. <http://lubuncasozluk.blogspot.com.tr/>.

Kabahatler Kanunu. “Kabul Tarihi: 30/3/2005. Bu kanunun Madde 1- (1) ve Madde 33 – (2) Maddesi.” Erişim 04 Mart, 2015. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf>.

Kaos GL (Kaos Gay ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği). “LGBTİ Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2007.” 15 Temmuz 2015, http://www.kaosgl.org/resim/InsanHaklari/LGBTT_IH_Raporu_2007.pdf.

Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi. “Kocandır, Döver De, Sever De” Türkiye’de Aile İçi Şiddet ve Korumaya Erişim Raporu.” Erişim 16 Ekim, 2014. <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/HRW-turkey-2011.pdf>.

National Alliance to End of Homelessness, “Chronic Homelessness – Policy.” Erişim 30 Mayıs, 2016. http://www.endhomelessness.org/pages/chronic_homelessness_policy.

Nüfus Hizmetleri Kanunu, “7. Maddesi’nde iki zorunlu belge olarak tanımlanan g) Yerleşim yeri adresi ve ğ) Fotoğraf.” Erişim 19 Temmuz, 2013. http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Mevzuat/Nufus_Mevzuati/Kanun/pdf/5490%20say%C4%B1%20N%C3%9CFUS%20H%C4%B0ZMETLER%20KANUNU.pdf.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü. Adres Kayıt Sistemi Yönetmeliği. Erişim 19 Temmuz, 2013. www.nvi.gov.tr/.../Nufus.../ADRES%20KAYIT%20SİSTEMİ%20.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, “Nüfus Hizmetleri Kanunu.” Erişim 19 Temmuz, 2013, http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Mevzuat/Nufus_Mevzuati/Kanun/pdf/5490%20say%C4%B1%20N%C3%9CFUS%20H%C4%B0ZMETLER%20KANUNU.pdf.

Open Democracy. “John Berger, That have not been asked: ten dispatches about endurance in face of walls.” Erişim 20 Temmuz, 2014. https://www.opendemocracy.net/arts-vision_reflections/article_2343.jsp.

Özgür Gündem. “Tarlabaşı’nda Cinayet İşleniyor.” Erişim 20 Haziran, 2013. <http://www.ozgur-gundem.com/haber/74106/tarlabasinda-cinayet-isleniyor>.

Pembe Hayat. Erişim 18 Ağustos, 2014. <http://www.pembehayat.org/haberler.php?id=46>.

Resmi Gazete. “Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü.” Erişim 14 Ağustos, 2014. http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=66:genel-kadınlar-ve-genelevler-tabolacaklari-hler-ve-fuhuyden-bulan-zrevhastalıklarla-madele-t&Itemid=31.

Resmi Gazete, 7217 Sayılı, 27 Mayıs 1949 tarihli. “Bakanlar Kurulu Kararı.” Erişim 19 Temmuz, 2013. <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.

Resmi Gazete, 29314 Sayılı. “Atık Yönetimi Yönetmeliği.” Erişim 28 Mayıs, 2016. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-2.htm>.

Sebahat Tuncel. “Evsizlerin Sorunlarının Araştırılması İçin Önerge.” Erişim 14 Mayıs, 2013. <http://www.sebahattuncel.net/yasama-faaliyetleri/arastirma-onergeleri/evsizlerin-sorunlarinin-arastirilmesi-icin-onerge-14-02-2013/>.

Sözcü. “Türkiye’deki Mülteci Sayısı Belli Oldu.” Erişim 19 Mayıs, 2016. <http://www.sozcü.com.tr/2016/gundem/yalcin-akdogan-turkiyedeki-suriyeli-gocmen-sayisi-2-milyon-733-bin-784-1130888/>.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için hazırlanan danışman Raporu. “Ayşe Buğra, Yoksulluk ve Haklar.” Erişim 27 Mayıs 2015, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf.

Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği. “1.6 - Kimlik tespiti bölümü.” Erişim 01 Haziran, 2016. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler.

Son Dakika Haber. “Belediyenin Evsizleri Sokağa Attığı İddiasıyla Protesto.” Erişim 15 Mayıs, 2014. <http://www.sondakika.com/haber/haber-belediyenin-evsizleri-sokaga-attigi-iddiasıyla-4475785/>.

Sosyal Güvenlik Kurumu. “Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği.” Erişim 19 Mart, 2016, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/mevzuat/yururlukteki_mevzuat/tebligler.

Tarlabası 360. “Tanıtım Filmleri.” Erişim 30 Mayıs, 2013, <http://www.tarlabasi360.com/tr/tanitim-filmleri>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. “Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTİ) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu.” Erişim 15 Mayıs, 2013. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/evsizler_raporu.pdf.

Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği. Erişim 19 Temmuz, 2014. <http://www.tarlabasimagdurlari.com/>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu. “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunu.” Erişim 15 Temmuz, 2014. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. “Olağandışı Durumlarda Sosyal Hizmet 762SHD023”, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Ankara, 2011. Olağan dışı durumlarda sosyal destek hizmetlerinin anlatıldığı öğrenme materyali.” Erişim 15 Mayıs, 2014. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ola%C4%9Fand%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Durumlarda%20Sosyal%20Hizmet.pdf.

TBMM. “Belediye Kanunu.” Erişim 25 Mayıs 2015. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html>.

TTB (Türk Tabipler Birliği). “Hekimler için LGBTİ Sağlığı.” Erişim 30 Nisan, 2016.
http://www.ttb.org.tr/kutuphane/lgbti_sagligi.pdf.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. “İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi.” Erişim 20 Temmuz, 2015,
<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.

Youtube. “Fatih Pınar, 11-12 Aralık Zeytinburnu Spor Kompleksi’nde evsizlerler yapılan kısa röportajların yer aldığı video röportaj.” https://www.youtube.com/watch?v=L7Qiqc_qS7I.

Ek 1

UYAPITA
TARANMIŞTIR.

Evrak Havale Buresü

23 Eylül 2014

T.C
DANIŞTAY ALTINCI DAİRE BAŞKANLIĞINA
GÖNDERİLMEK ÜZERE
İSTANBUL 3. İDARE MAHKEMESİ BAŞKANLIĞINA

DURUŞMA TALEPLİDİR.

Dosya No:2010/1481

KARAR DÜZELTME

İSTEYEN (DAVALI) : Beyoğlu Belediye Başkanlığı

VEKİLİ : Av. Sevda KARAAHMETOĞLU

KARŞI TARAF (DAVACI) : Ahmet GÜN

VEKİLİ : Av. Barış KAŞKA
Atatürk Cad. No:210 K.5 Alsancak -İZMİR

TALEBİN KONUSU : Karar düzeltme talebini içeren dilekçemize ek beyanlarımızın sunulmasıdır.

AÇIKLAMALAR :

5366 sayılı Kanun gereğince Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilen "yenileme alanı" sınırları içinde kalan, dava konusu taşınmazın kamulaştırma işleminin iptali talebi ile açılan davayı reddeden Yerel Mahkeme kararının Dairenizce bozulmasına dair kararının düzeltilmesi talebimizi havi **dilekçemize ek olarak müvekkilim İdarenin teknik elemanlarınca tarafımıza ulaştırılan sair gerekçelerini de süresi içerisinde sunmaktayız.** Şöyle ki;

Dava konusu taşınmazın bulunduğu Beyoğlu'nun TARLABAŞI olarak bilinen bölgesinde:

5366 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile Beyoğlu Belediyesi hak sahiplerini tek tek davet ederek görüşmelere başlanmış, mülk sahipleri yüzde 70 oranında dönüşüme evet diyerek yeni projede yer almıştır.

Bölgede yerleşik suç odaklarının etkisinde kalan %30'luk bir kesim ise dönüşüm projesine katılmayarak kamulaştırmaların iptali talebiyle davalar açmışlarsa da yerel mahkemelerce bu davaların tümü reddedilmiştir.

Öte yandan Kamulaştırmaya tabi tutulan 228 adet taşınmazın Asliye Hukuk Mahkemelerince tespit edilmiş bedelleri bankaya yatırılmış, tapuda Belediye adına tesciller yapılmış, binalar boşaltılarak yıkılmış ve proje gereği tevhit işlemine tabi tutulan taşınmazlar TEK ADA TEK PARSEL OLARAK TAPUYA TESCİL EDİLMİŞTİR

Sahada Yenileme kurulu kararlarına uygun olarak yıkımlar yapılmış ve inşaatlar başlamıştır.

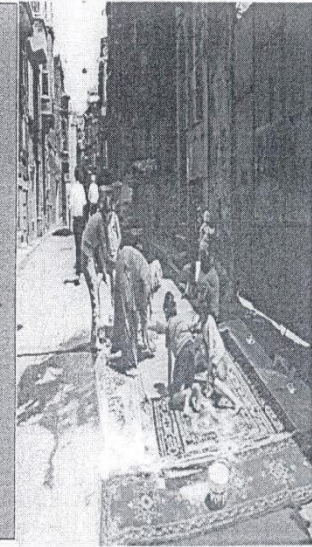
Sahada Yenileme kurulu kararlarına uygun olarak yıkımlar yapılmış ve inşaatlar başlamıştır.

Binaların büyük çoğunluğu, her an kendiliğinden yıkılacak kadar yıpranmış, kaderine terk edilmişti. Hem insan hayatı, hem sosyal hayat, hem tarih "çökme tehdidi" altında yaşıyordu.

Şehir hayatı ile bağdaşmayan, sağlıksız yaşam koşulları oluşmuştu.

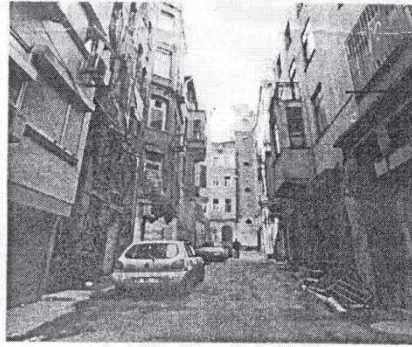

Bölgenin fiziki yapısı, suç ve suç örgütleri için doğal bir cazibe merkezi oluşturmuştu.

TARLABAŞI'NDA NARKOTİK OPERASYONU

SOKAK SATICILARINA YÖNELİK BASKINLARDA UYUŞTURUCU VE RUHSATSIZ TABANCA ELE GEÇİRİLDİ

10.23 PAGOY 4,00 -0.73 PARŞN 2,63 -0.38 PEGYO 0,45 ● 0,

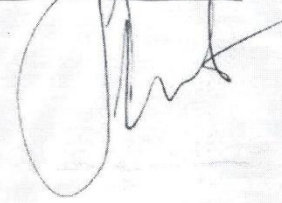
Tarlabası'ndaki binalar ve parsel alanları oldukça küçük olduğu için tek başına anlam ifade etmiyordu. Yine de bütün riskleri göze alarak binasını yenilemek isteyenler, projelendirme, tastik, restorasyon maliyeti, bürokratik işlemler nedeniyle, bir yenileme çabasına girmiyorlar, girenler ise vaz geçiyordu.

Tarlabası'ndaki kötü görüntü, semtin bir suç odağı olması, binaların her an hayatı tehdit etmesi, tarihin göz göre göre tahrip edilmesi, semtteki şartların Beyoğlu'nun diğer bölgelerine sirayet potansiyeli, yenilemenin vatandaş eliyle çözümünün zorluğu, vatandaşların ısrarlı talebi... Ve benzeri nedenlerle, Beyoğlu Belediyesince Tarlabası Yenileme Programını en öncelikli işleri arasına alınmıştır.

Gelenen bu aşamada; ekte sunduğumuz ayrıntılı yazılı ve görsel dökümanlar, bunlara ait CD ve Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü suç istatistiklerinin Heyetinizce incelenmesi neticesinde bozma kararının kaldırılacağı kanaati ile iş bu müracaatı yapmış bulunuyoruz.

NETİCE VE TALEP : İstanbul 3. İdare Mahkemesinin 26.04.2011 tarih, 2010/1481 E-2011/399 sayılı kararının bozulmasına dair Dairenz kararının düzeltilmesini arz ve talep ederim.

Davalı Beyoğlu Belediyesi Vekili
Av. Sevda KARAHMETOĞLU

EKLER:

- 1-Tarlabaşı Projesine ait yazılı ve görsel doküman ve bunlara ait CD.
- 2- Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü'nün Tarlabaşı Bölgesine ilişkin suç istatistikleri